UNIVERZITETSKA B.
"SVETOZAR MARKOVI
B E O G R A D
Bulevar Revolucije 71

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XX Nova serija Broj 330
BEOGRAD, 22. JUN 1968.
List izlazi svake druge subote
Cena primerku 50 para (50 dinara)

aktuelnosti

15 DANA

PRE I POSLE TITOVOG GOVORA

NA VRHUNCU STUDENTSKE KRIZE, kada je među studentima nastalo kolebanje, koje je, u uslovima potpune društvene izolacije i političke anateme od strane odgovornih faktora, manje vodilo osipanju studentskih redova a više rađanju ekstremnih ideja, na političku scenu je stupio Predsednik Republike i javno podržao zahteve studenata. Time je kriza automatski presečena i onemogućeni svi mogući ekscesi. Pokazalo se da je autoritet Josipa Broza Tita bio u stanju da smiri duhove.

Ovaj govor doveo je do lančanih reakcija. Nastao je korenit zaokret u držanju nekih odgovornih drugova: negde sa manjim zakašnjenjem, negde automatski, skoro bi se reklo istovremeno; negde sa pozivima da se zaboravi skora prošlost i držanje pojedinaca, da se okrenu leđa onome što je iza nas i što nas je razdvajalo i da se vedro okrene pogled zajedničkoj budućnosti; a negde, bogme, i sa otvorenim pretnjama i neprikrivenom srdžbom tiku) zrelije i dalekovidije politički što je sve ispalo tako kako je ispalo i što su neki ljudi, nezaduženi za polimislili od nekih umišljenih ili čak i društveno odgovornih političara.

Uglavnom, odnos prema studentima je iz osnova izmenjen: obećanja koja su im data zakonski se legalizuju; studentski pokret se izvlači iz političke ilegale; ponegde su odloženi ispiti da bi se studenti, u kratkom predahu, odmorili od psihičke i emotivne iscrpljenosti i bolje spremili za ispite; studenti se pozivaju za »okrugli sto« naših listova, koji su ih, takoreći do juče, i sa malim izuzecima, nemilosrdno šibali i politički optuživali, a poslednja vest nam kaže da će nastradalim studentima biti omogućen besplatan boravak u letovalištima da bi se oporavili od zadobijenih povreda i preživljenih trauma. Dakle, svi su izgledi da je na pomolu era nove društvene i političke idile.

E, ali neće biti da je sve tako kako izgleda da jeste. Taman je okončana spoljna, da tako kažemo spektakularna, strana stvari, a sve jasnije i sve nemilosrdnije počinje da se odmotava klupko političkih nesporazuma. Ti idejni i politički nesporazumi imaju sasvim jasnu sadržinu i karakter, dok je prikrivena, bar za sada i bar u političkim vrhovima, personalna strana polarizacije. Ovi konflikti, istini za volju, dobijaju novi zamah objavljivanjem dva dokumenta od izuzetnog značaja za naš predstojeći politički razvoj: jedan je govor Predsednika Republike, a drugi — Smernice našeg daljeg razvitka, koje su formulisali Predsedništvo i Izvršni komitet CK SKJ.

Politički nesporazumi, ali i sasvim jasne političke špekulacije, počinju da se pletu, javno a još više kuloarski, upravo oko ovih dokumenata. Svako počinje na s v o j način da tumači govor Predsednika Tita, tačno u skladu sa s v o j i m držanjem p r e Titovog govora: potreban je alibi po svaku cenu; neki grozničavo kopaju po tom govoru da pronađu »argumente« za svoje stavove, nikome nije ni na kraj pameti da, bar u sebi i bar za sebe, prizna da nije bio u pravu. Ta gde bi naš čovek mogao sebi ili drugome priznati da je pogrešio, da je neadekvatno mislio i prosuđivao, da je donosio netačne odluke i time pojačavao konfuziju i zaoštravao eksplozivnu i napetu situaciju? Ajte, molim vas! Nije u pitanju samo meritornost Titovog govora, nego i plebiscitarni karakter njegovog odjeka, te svako ko se politički ne identifikuje sa Titovim stavom mora računati na jednodušnu osudu čitavog naroda.

Ali, reč je i o političkoj sujeti. A u nas od nje je imun veoma mali broj ljudi — jedan od njih se zove Josip Broz. Razume se, samo veliki ljudi greše i priznaju svoje greške — pigmeji su toga pošteđeni. Iako je iluzorno zahtevati od pigmeja da se ponašaju kao velikani duha, ipak se moramo pozabaviti fenomenom pigmejstva bar zato da bismo shvatili pigmejske postupke. Pigmeji žive u začaranom svetu otuđenosti i zato stvarno i ne mogu — da pogreše! I kad ne greše, to nisu njihove nego tuđe ideje koje daju snagu »njihovom« mišljenju. Kad menjaju mišljenje, to nisu njihovi nego tuđi kriterijumi na osnovu kojih ispravljaju pogrešno mišljenje. U oba slučaja, oni su bez sopstvenog mišljenja i bez sopstvene sposobnosti da krivo mišljenje, svoje ili tuđe, sami isprave. Prosto zato što su navikn ti da se njima duhovno i politički manipuliše i što duhovno postoje samo kao prenosioci tuđeg mišljenja, sasvim svejedno da li je to mišljenje tačno ili netačno. Kad impuls izostane ili dođe sa krivog mesta, greške su neminovne. Ipak, za manipulisano lice nikad se ne postavlja pitanje obraza kada dođu, obično sa malim zakašnjenjem, meritorne ispravke koje demantuju ranije ponašanje manipulisanog lica. Jer takvo lice ne zasniva svoju društvenu i javnu egzistenciju na ličnoj reputaciji, nego na svojoj pripadnosti eliti vlasti, svojoj potčinjenosti manipulativnoj tehnici i svom poverenju u uhodanost manipulacije.

Time što čezne za tim da se njime i dalje manipuliše, odnosno što sladostrasno prihvata da bude mehanički i pasivni sprovodnik tuđe, meritorne misli, dakle misli koja isključuje svaki l i č n i riziko jer dobija društvenu moć samim svojim poreklom a ne odnosom prema objektivnom činjeničkom stanju na koje se odnosi — manipulisano lice povraća svoj uništeni prestiž, doveden u pitanje malom mehaničkom greškom u manipulativnoj transmisiji meritornog mišljenja.

Zabluda je manipulisanih lica što žive u uverenju da ih manipulativna egzistentnost spasava, kao kakav idealan štit ili imunološki bedem, od svih vrsta iznenađenja, a pogotovu od ličnih iskušenja. Lanac manipulacije nikada ne može biti toliko savršen da se u nekom trenutku neće prekinuti i onemogućiti dovod meritornog impulsa. Šta se tada dešava? Reagovati treba brzo, a merodavni impulsi ne postoje. Manipulisana osoba ne može izbeći pometnju lične drame. Treba imati u vidu da je manipulisana osoba p o t i s n u t a osoba, osoba koja potiskuje svoje Ja, svoja lična svojstva, koja živi u napetom stanju nerazrešene a prikrivene i potisnute konfl ktne situacije sa sobom, sa okolinom, sa čitavim društvom, te zbog svega toga trpi strahovit iracionalni pritisak težnje za ličnom samopotvrdom.

Baš zato što je manipulisana, dirigovana i što na manipulisanosti zasniva svoju društvenu egzistenciju, manipulisana osoba prikriveno teži zatim da se osamostali, ali pošto je to nezdrava težnja, težnja nastala iz potisnutosti a ne kao izraz lične i psihološke zrelosti, ona i tu težnju pogrešno usmerava: ona misli da će se osamostaliti i potvrditi na taj način što će, u trenucima kad izostane merodavni impuls i nastane fizički prekid u manipulaciji, tj. idejni vakuum, »pogoditi« šta se od nje očekuje, odnosno anticipovati očekivani ali izostali impuls meritorne manipulacije. Ona je žrtva psihološke zablude da će se osloboditi potisnutosti, psihološke potčinjenosti i manipulativne pasivnosti time što će unapred pogoditi pravac manipulisanja.

Ta izvitoperenost u orijentaciji ima porazne posledice: ona onemogućuje samostalnu, što znači objektivnu procenu situacije, tj. samostalni put do objektivne procene, te su greške neminovne. I manipulisana osoba stvarno i greši. Psihološki je jasno da ona uvek m o r a pogrešiti. U želji za lažnim osamostaljivanjem, a i delovanjem činilaca iz njene potisnutosti, ona nije kadra da vidi otkrivenu stvarnost, nego se trudi da je »otkrije« očima manipulatora. Tobože teže-ći da se osamostali, ona se i dalje identifikuje sa manipulatorom. U suštini, ona i ne želi da se osamostali, jer se plaši svoje slobode, te prekid manipulacije koristi kao priliku da »samostalno« iskaže svoju privrženost manipulatoru, svoju duhovnu potčinjenost, time što se iz petnih žila napinje da pogodi i formuliše onaj stav koji bi joj manipulator poslao kao merodavan impuls.

Ova unutarnja drama manipulisane osobe naročito je bolna onda kada se zbivaju događaji novog kvaliteta, kakav je bio slučaj sa nedavnim studentskim pokretom, te manipulisana osoba doživljava pometnju i gubi kontrolu nad sobom i nad događajima, jer ne zna u koji postojeći šablon treba da strpa novi fenomen. Novi fenomen, međutim, zahteva novi odnos, autentičnu moć kreacije i novu formulu, koju tek kasnije društvena i životna praksa manipulacije pretvara u šablon. A za taj novi, kreativni odnos manipulisano lice kao potisnuta osoba nije kadra: nedostaje joj sposobnost samostalne procene i imaginativna moć kreativnog oblikovanja nove formule. I zato neminovno m o r a promašiti jer fenomen novog pokušava da strpa u preživele kalupe starog, naviknuta na njih postojećom manipulacijom.

Ovde je, istovremeno, i objašnjenje zašto je reakcija manipulisane osobe, baš u takvim trenucima, emotivna, srdita, nemilosrdna i pogromaška: ona mrzi kako fenomen pred čijom je pojavom kreativno nemoćna, tako i svaki subjekt koji se bez manipulativne tehnike kreativno, tj. adekvatno stvarnosti, postavlja pred tim istim fenomenom. Ona iskreno, iz dna duše, ne podnosi nikoga ko pokaže da je u stanju da, zahvaljujući samostalnoj i objektivnoj proceni, anticipuje stav društveno meritornog manipulatora. Otuda njen pogubni gnev kad se suoči sa tom jednostavnom, ali za samu sebe nedostižnom činjenicom.

Jasno je, dakle, zašto manipulisane osobe imaju neodoljivu potrebu da Titov govor tumače — na svoj način. Nije u pitanju samo odbrana prestiža i političke moći, nego i nova prilika za samopotvrdu sopstvene ličnosti. Otuda paradoksalna situacija da se m a n i p u l i s a n e osobe pozivaju na Titov govor iako se na njemu zasnivaju i njime inspirišu Smernice Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, koje, u svom čisto političkom značenju, predstavljaju povelju samoupravljačko-demokratskog progresa i neposredne socijalističke demokratije, čiji je izričit, programski i konačan cilj da potpuno isključi svaku m a n i p u l a c i j u ljudima! Da ironija bude veća, oni isti ljudi koji su još u pet minuta do 20 časova (u 20 časova je televizija počela emitovanje Titovog govora) na sve moguće načine delovala protivu kasnije izrečene Titove ocene studentskih događaja, proglasili su se pet minuta po završetku Titovog govora za merodavne tumače njegovog govora u smislu svojih akcija — pre tog govora!

Isto tako, psihološki je potpuno jasno zašto manipulisane osobe izbegavaju jednu veoma važnu stavku iz oba gornja dokumenta: Titovog govora i Smernica Centralnog komiteta. To je stavka koja se odnosi na pitanje postavljanja javne i društvene odgovornosti funkcionera za neuspeh u sprovođenju formulisanog programa. Tito je najzaoštrenije postavio pitanje lične odgovornosti za društvene i političke funkcije, ne izuzimajući od odgovornost ni sebe lično, a Smernice Centralnog komiteta predstavljaju u stvari precizan ekonomski, društveni, politički i ideološki program daljeg razvitka samoupravnih odnosa i sistema neposredne socijalističke demokratije, čija potpuna realizacija, između ostalog, treba da onemogući svaku vrstu lične i kolektivne neodgovornosti za vršenje javnih funkcija u našem društvu.

Iz svega što smo izneli, razumljivo je što su manipulisane osobe, svejedno na kojem stepenu hijerarhijske lestvice političke vlasti, naročito osetljive na zaoštravanje pitanja l i č n e odgovornosti. Kako mogu pristati na l i č n u odgovornost osobe koje nemaju svoju l i č n o s t? Neminovno je isto tako da će one pružiti, otvoren ili prikriven, otpor novim političkim

Nastavak na 2. strani

TITOVA REČ

»Zato ja danas moram da kažem ovdje da sam sretan što imamo takvu radničku klasu. A mogu takođe da kažem da sam sretan što imamo takvu omladinu koja se pokazala zrela. Evo najnoviji razvitak na univerzitetima je pokazao da je 90 odsto studenata naša socijalistička omladina, koja se ne da trovati, koja ne dozvoljava raznim đilasovcima, rankovićevcima, maocetungovcima i sličnima da bi kao pretekst da se brinu za studente u stvari pokušavali da ostvare svoje ciljeve. Naša omladina je dobra, ali mi trebamo da joj posvetimo više pažnje. Velika je krivnja na nama, a naročito na Savezu komunista, koji se nije dovoljno zalagao i na samom univerzitetu za rješavanje studentskih problema. I trebalo je doći evo do takve vrlo nemile situacije, da sada konačno vidimo da smo suviše sporo išli, suviše oklijevali i da je to imalo teške posljedice«.

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

kretanjima, koje otvaraju Titov govor i Smernice CK. Prema tome, ne može biti ni govora o političkoj idili. Naprotiv, prava politička polarizacija tek predstoji i to sa neumoljivošću s kojom će je na tapet dana uvek iznova postavljati objektivne potrebe našeg društvenog razvitka i nerešene psihološke situacije manipulisanih osoba, tj. osoba starog političkog staljinsko-rankovićevskog kova.

Naš društveni sistem samoupravljanja i neposredne socijalističke demokratije pretpostavlja atmosferu uzajamne trpeljivosti da bi se neprekidno mogao odvijati slobodan demokratski dijalog. Jedino se pod tim uslovima može obavljati slobodna razmena mišljenja, stvaralački sukob i uzajamna korekcija ideja, što predstavlja osnovnu dinamiku samoupravnog socijalizma. Ali takva atmosfera ne odgovara ljudima prevaziđenog, birokratsko-konzervativnog mentaliteta i zasluga je poslednjih događaja i u tome što su se predstavnici tog političkog soja ljudi sami nedvosmisleno otkrili. Primeri eksplozivne manifestacije takvog mentaliteta najevidentnije su zabeleženi na stupcima naše dnevne i večernje štampe i mi nemamo nikakve potrebe da tu stvar prećutkujemo i zataškavamo.

Počasno mesto i uloga u zastupanju takvih shvatanja pripada inicijatorima, člankopiscima i odgovornim urednicima »Večernjih novosti« i »Borbe«, u čijim su listovima objavljeni pogromaški članci. U »Večernjim novostima«, pre Titovog govora, otvoreno je ukazano na »neprijatelje« našeg društva: to su oni koji su podržali studente u njihovim socijalističkim zahtevima! Posle Titovog govora, »Borba« objavljuje uvodnik »Mlado žito i kukolj«, a dan kasnije njegovu ciničku dopunu u kojoj se »uzgredno« »objašnjava« kako je došlo do te »slučajnosti« da se u istom broju, na istoj strani i jedan pored drugog, objave Titov govor i redakcijski uvodnik »Borbe«, čiji politički sadržaj i pogromaški duh iz osnova protivreče Titovom govoru i kasnije objavljenim Smernicama CK. Ne znajući šta će Tito govoriti i kakve će odluke doneti Centralni komitet SKJ, redakcija »Borbe« je unapred spremila pomenuti uvodnik, ali je uporednim objavljivanjem ta dva teksta pokazala da nema nikakvog političkog sluha, da ne razlikuje »žito« od »kukolja« i da je samu sebe svrstala u birokratsko-konzervativni kukolj.

Ne zaostajući za svojim matičnim listom, »Novosti« samo što nisu okrivile »Književne novine« kao glavnog vinovnika studentskih demonstracija. Nesposobna da se politički orijentiše, redakcija »Večernjih novosti« je uzela kao merilo stav »Književnih novina«: čim su »Književne novine« podržale studente, onda je to najsigurniji znak da studente treba — monstruozno optužiti! Čarobni krug se sam od sebe zatvara: pošto se »Književne novine« zalažu za studente, onda treba optužiti i »Književne novine« — za neprijateljsku delatnost! Tako izgleda izvitoperena logika drugara iz »Novosti«, ali i ona ima svoju manipulativnu predlogiku: sve što se objavi u »Književnim novinama«, unapred je za osudu, jer na tom listu još uvek počiva zlosrećna anatema Gradskog komiteta SKS Beograda.

Svojstvo staljinsko-rankovićevske »logike« i jeste u tome da mehanički podražava zatečene modele mišljenja i da što tačnije odslikava prihvaćene šablone; njena »dinamičnost« ogleda se u naizmeničnoj primeni metoda pritiska, klevetanja, poltičkog etiketiranja i podmetanja; ona slobodu mišljenja može da zamisli jedino kao slobodu — za sebe, tj. kao onemogućavanje da se čuje bilo koji drugi glas — sem svog sopstvenog! Ona, tačno u skladu sa kompleksima manipulisanih osoba, ne može da oprosti »Književnim novinama« činjenicu što je taj list pozdravio studentske zahteve i političku zrelost studenata, što su kasnije potvrdili Predsednik Republike i Centralni komitet, i to u trenutku kad su neki političari, i mnogi urednici i novinari, izgubili glave i davali netačne ocene tih istih događaja.

Ne smatramo da politička dalekovidost ispoljena u jednom trenutku daje bilo kome pravo na trajno stvaranje političkog kapitala ili, ne daj bože, na monopol političkog mišljenja, nego, naprotiv, samo povećava njegovu političku odgovornost. I upravo iz osećanja pojačane političke odgovornosti ne možemo se složiti sa nekim stavovima Simeona Zatezala. Ne zato što ne prihvatamo njegovu sugestiju za stvaranje snošljive atmosfere trpeljivosti, nego zato što on još uvek ne smatra za potrebno da pokrene pitanje političke odgovornosti onih birokratsko-konzervativnih elemenata koji su svojim pogromaškim člancima preko štampe učinili sve da stvore krajnje neodrživu atmosferu političke diskriminacije i etiketiranja (protivu čega se drug Zatezalo javno i da li opet samo deklarativno izjasnio); ne zato što ne pozdravljamo njegove reči o samoupravljačkom socijalizmu kao našoj jedinoj društvenoj i političkoj alternativi, nego zato što borba za nove, dublje i doslednije oblike samoupravljanja neminovno vodi kroz razbijanje svih oblika neodgovornosti pa i neodgovornosti za javnu ili političku delatnost (a drug Zatezalo se nijednom reči nije ogradio od političkih promašaja »Večernjih novosti« koje se za svoje promašene stavove i danas pokrivaju autoritetom Gradskog komiteta Beograda); ne zato što smatramo da nije u pravu drug Zatezalo kad je izjavio da je dužnost Gradskog komiteta u proteklim događajima bila »da obezbedi demokratski dijalog«, nego zato što smatramo da je Gradski komitet dužan da obezbedi takav dijalog ne samo za sebe i u okviru svoje političke strukture, nego i za sve nas van Gradskog komiteta (a drug Zatezalo nije ništa preduzeo protivu agresivnog delovanja onih mračnih staljinsko-rankovićevskih sila koje samo čekaju neki društveni i politički eksces, neki neuspeh samoupravnog društva, pa da otvoreno ili perfidno kamuflirano krenu u pohod protiv ovo malo tekovina samoupravljanja što smo ih već stvorili i što je osnova našeg daljeg progresa).

Pošto se drug Zatezalo javno zalaže za slobodan i demokratski dijalog, budimo otvoreni do kraja: smatrate li, druže Zatezalo, da u procesima preciznog i stvarnog definisanja ko su danas birokratsko-konzervativne a ko samoupravno-progresivne snage treba da učestvuju isključivo političari ili je kreacija naše politike stvar svakog pojedinca, pa i nas intelektualaca, svih, a ne samo pojedinačnih izabranika, i šta ste, sem deklarativnih izjava, stvarno preduzeli u delokrugu Vašeg delovanja da beogradskim intelektualcima omogućite konstruktivnu i kreativnu saradnju sa političarima? Smatrate li da je glavno i presudno političko saznanje u vezi sa studentskim događajima to da je tobože naša štampa »otkrila« i »sprečila« infiltraciju neprijateljskih elemenata u studentske redove ili je, pak, najdragocenije otkriće u vezi sa ovim zbivanjima politička zrelost studenata koji su prepoznali, pa i Vaše, političke pomoći onemogućili u svojim redovima delovanje političkog podzemlja svih boja? Da li je naša štampa samoinicijativno ili po nečijem nalogu (i čijem?) danima pokušavali da studentskim demonstracijama pripiše nesocijalistički karakter i namere, svodeći ih na uticaje spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja i, po staljinskoj logici stvari, pronalazeći vinovnike i huškače svuda i na svakom mestu, bacajući odgovornost naročito na one koji su pre Titovog izlaganja videli suštinu i uzroke studentskog pokreta, kao i njegov progresivni značaj?

Dok se vinovnici ovakvih falsifikata ne pozovu na javnu društvenu i političku odgovornost, Vaš poziv na demokratski dijalog druže Zatezalo, zvučaće, na žalost, samo kao lepa, ali nekorisna fraza.

Zoran Gluščević

Nastavak na 11. strani

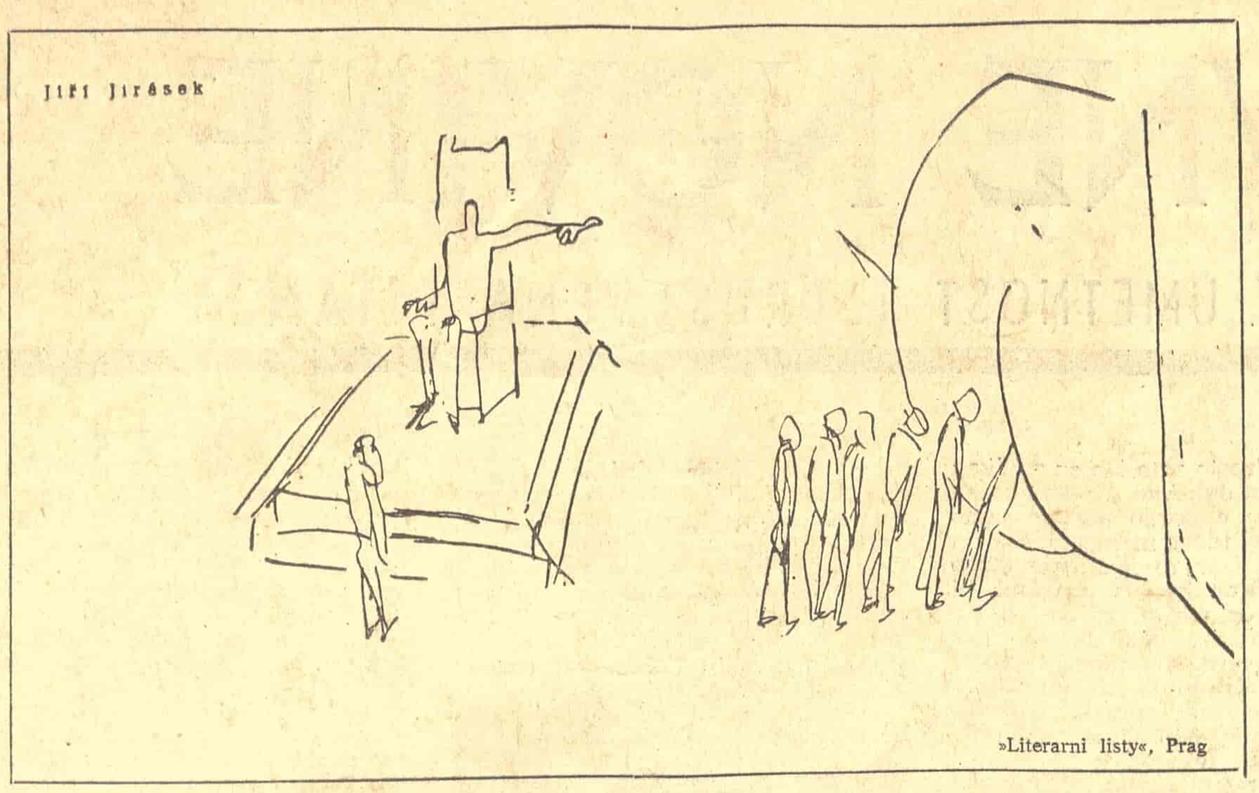

»Literarni listy«, Prag

Ljubiša MANOJLOVIĆ

HUMORESKA

Časovnici

IĆI S VREMENOM, kuda to vodi?

Ići s vremenom, to vodi valjda u novo vreme. Ići s vremenom...

S vremenom bismo hteli svi da idemo. Umeti treba.

Ne umemo svi.

Mi ostali ovako ili onako, ali časovnici moraju umeti. Oni postoje zato da idu s vremenom. Ako mislimo da i mi postojimo zato, moramo znati kada je f i v e o'c l o k. Ili, bolje, da se ne pravimo Englezi, pa da znamo kada je pet do dvanaest.

Koliko je sati, da se sam ne prevari, čovek pita časovnik. Za te stvari časovnik je svakako najodgovorniji.

Ja, na primer, o vremenu čak ne pitam jedan, pitam dva časovnika. Uobrazio sam da je tako najbolje, pitati dva.

— Prvi časovniče, koliko je sati?

Dobijem odgovor.

— Drugi časovniče, molim...

Odgovori mi i on koliko je sati. Tačno koliko je prvi rekao. Tako mogu Englezima uvek pouzdano da javim kada im je vreme za čaj.

Tu jednom meteorolozi rekli: biće sunčano i toplo. A sevale su munje, gromovi stabla kršili, grad tukao; nije bilo sunčano i toplo.

— Prvi časovniče, je li ovo možda pet do dvanaest?

— Nije, ovo je šest do dvanaest — obavesti me prvi časovnik.

— Drugi časovniče, molim... Molim?! Šta je, vi izgleda niste navijeni?

Ćuti drugi časovnik, ne izjašnjava se, čak ni o tome da li su ga navijali.

A ni dalje nije sunčano ni toplo, kako su meteorolozi javili. Sevaju munje jače, gromovi stabla krše jače, grad tuče jače.

Pogledam, na prvom časovniku pet do dvanaest. Gledam i na drugi, ali na njemu nema više kazaljki.

— Pa dobro, molim vas, koliko je sati?

— Pet je do dvanaest... Zašto, kolega, i ti ne kažeš to čoveku? — zakucao je oštrije prvi časovnik. — Kako nisu, video sam, jesu, navijali su te... Govori! Kucaj! Zašto stojiš?

Drugi časovnik ćuti, ne kuca vreme, pušta ga da ide, ali on ne ide s njim.

— Jasno mi je, kolega, ti si pokvaren! — reče prvi časovnik.

Meteorolozi su se ponovo javili. Obaveštavaju da nije moglo biti sunčano i toplo zato što je u atmosferi došlo do življeg kretanja vazdušnih masa, što je izazvalo munje, gromove i grad (tuču).

Posle novog meteorološkog izveštaja, drugi časovnik je odmah proradio. Veoma su mu se brzo okretale kazaljke.

— Pa ti sada, kolega, kucaš dva puta brže nego ja! — iznenađeno kucnu prvi časovnik.

— Čuo si šta su javili meteorolozi... Pusti me, sad moram da žurim — drugi časovnik je nastavio da kuca i tri puta brže, naglašavajući svoje vreme.

Ko voli, neka na njemu gleda koliko je sati. Ja ne bih. Jer čuo sam kad mu je prvi časovnik stručno rekao:

— Kolega, žuriš... Ti si opet pokvaren!

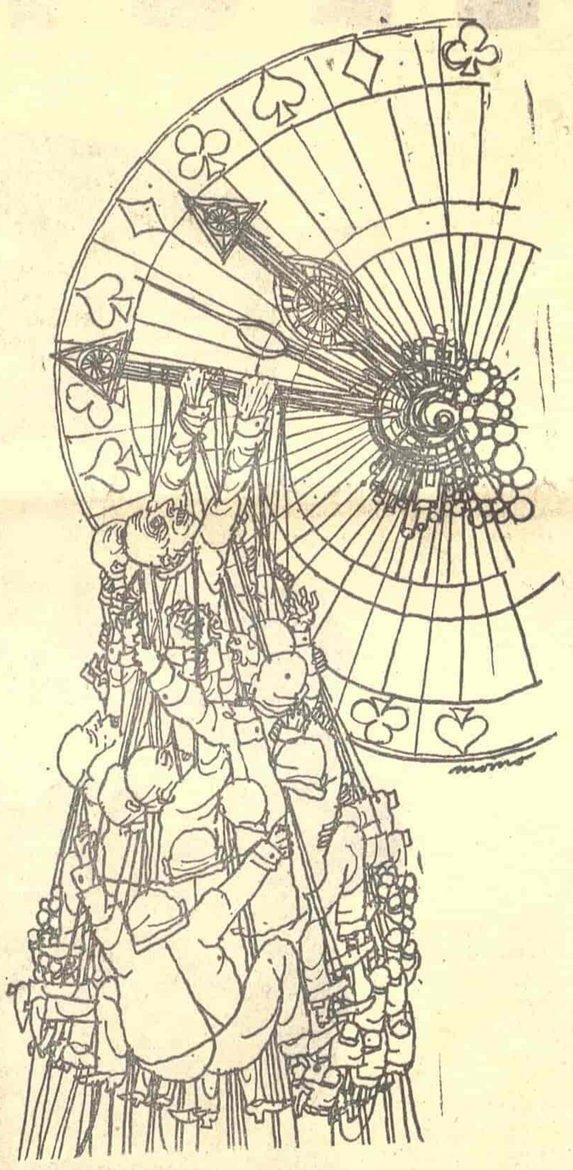

UPLATOM 10 NOVIH DINARA NA ŽIRO-RAČUN »KNJIŽEVNIH NOVINA« 608-1-208-1 OBEZBEĐUJETE REDOVAN PRIJEM LISTA.

Onako, uzgred

Božidar BOŽOVIĆ

Isterivanje đavola

OVIH SAM DANA ČUO, od očevica, zanimljivu priču. On dolazi iz jedne zemlje koja se tek bori za civilizaciju. U njenom najzaostalijem delu, daleko na zabačenom jugu, postoji pleme sa čudnim verovanjem. Po tom verovanju, kao u nekom negativu hrišćanske priče o tome da čovek ima svog anđela-čuvara, svako ima svog privatnog đavola. Od trenutka kad se probudi i ustane, pa do trenutka kad ga uveče obuzme san, đavo neprekidno, celog života, ide na dva-tri koraka za njim. Jednog dana i u taj kraj je došao prvi, makadamski, drum. I tad je nekome došla na um ideja, kad je video prvi auomobil kako juri: treba da pretrči ispred automobila, ali tako u poslednjem času i tik pred njim, da on izbegne udarac ali da automobil zgazi đavola koji trči za njim. Statistike, vele, tvrde da u devedeset odsto slučajeva automobil zgazi onoga ko je pretrčavao drum; što se tiče đavola, pouzdanih statistika nema, ali izgleda da oni uglavnom ostaju živi.

Učinilo mi se, pre dve nedelje, da je i u događajima koji su tada bili na dnevnom redu poneko video prvo đavola pa tek posle toga ono za čim đavo eventualno trči, i da mu je stalo da u svom krstaškom gnevu smoždi đavola gde god ga namiriše bez obzira na to što je vrlo mala verovatnoća da će žrtva biti — đavo. Zna se zahvaljujući kome i čemu je taj trenutak prošao, i da je dobro što je prošao. Nauk iz toga ipak ne treba da prođe nezapažen.

Sasvim je sigurno da u našem društvu ima i nešto pojedinaca kojima se ne sviđa sama njegova osnova i suština, ljudi čija su ubeđenja, a nekad i interesi, da tako kažem, na onoj drugoj strani istorijske barikade. Sigurno je i to da nema lakmusove hartije kojom bi se apsolutno pouzdano odmah, automatski, prepoznavalo šta počiva u nekome ako on sam to želi da sakrije. Umesto nje može jedino da posluži celokupna delatnost i životni stav tog pojedinca, a nipošto njegova jedna naknadno tumačena reč, ili đavo koga drugi vide kako trči za njim.

Mi smo za borbu mišljenja. To je opšte prihvaćena, i sada ponovo oštro osnažena misao, postulat na kome bi trebalo da se dalje i neprekidno razvija naše društvo. Ali šta je to borba mišljenja? Šta je to dijalog? Ko procenjuje, u čije ime, i sa kojim konsekvencama, šta je legitimna kritička reč u okviru prava na borbu mišljenja, a šta se može i sme kvalifikovati kao nešto drugo, kao (ne izmišljam već citiram) pucanj sa druge strane barikade? Da li borba mišljenja može da se sastoji od monotonih monologa koji se razlikuju samo onoliko koliko se razlikuju dve paralelne crte koje se pružaju u istom pravcu? Ili je borba mišljenja nešto drugo, pravo na **borbu** dva ili više **različita**, čak **oprečna mišljenja**, u naporu da se u takvoj borbi pronađe ono koje sadrži najviše istine? Čini mi se da su nam naš razvitak i ne uvek prijatna životna praksa u poslednje vreme dali da osetimo, iako ne i da kategorički proklamujemo, da tu nema dileme: unisono društvo nije zdravo društvo (to, pored ostalog, na malo drugačiji način ali sa istim smislom, piše i u Programu SKJ, što zna svako ko ga nije zaboravio). Jedinstvo (želja i akcija), naime, nije isto što i unisonost.

Pravo na oštru borbu mišljenja, na oštru kritičku reč, potvrdili su poslednji događaji kod nas, potvrdili su je s jedne strane studenti, a s druge oni koji su imali moralne hrabrosti da im odmah priznaju pravo na to. Ne treba se, međutim, zavaravati: ne misle, a pogotovu nisu odmah mislili, nisu instinktom i svojim suštinskim ubeđenjem to mislili, svi. Ponovilo se, u našoj javnosti, to da su neki odmah svako kritičko mišljenje počeli da odbijaju kao suprotno, kao negativno, kao **opoziciono**, kao **neprijateljsko**. Uopšte su takve etikete kod nas u poslednje vreme počele da ulaze u modu (i ne samo takve: neki su sasvim glasno i jasno tvrdili da iza čitave studentske akcije vide ono što im se čini najgorim atributom: birokratsko, poraženo, čvrstorukaštvo, ili nacionalizam i šovinizam, ili buržoasko-liberalističke ideje, ili tuđe agenture, ili šta im je već palo na um, ako uma imaju). Ne treba ni tvrditi ni dokazivati koliko je štetno po naš samoupravni demokratski razvitak i po dalje rasplamsavanje borbe mišljenja koristiti takve metode; one, osim što znače političku diskvalifikaciju, udarac na ličnost koja bi trebalo da ima pravo na ravnopravnost u jednom demokratskom društvu, predstavljaju i najpouzdanije sredstvo da se makar i nehotičnim pritiskom i zastrašivanjem diskusija spreči i sopstveno mišljenje dovede u položaj neprikosnovenosti. Onaj ko je u pravu morao bi biti u stanju da analizom i argumentima suprotno mišljenje efikasno demantuje, pokaže koliko je netačno. Ukazala se, sada, šansa da metodi netolerancije budu kod nas konačno odbačeni i čak osuđeni, da otpadnu pojave i načini koji nemaju ništa sa istinskom samoupravnom demokratijom. Došli smo do šanse da čovek, kad zausti da nešto kaže, ne mora da zastrepi neće li mu neko odmah pripisati **zlu nameru**, umesto, jednostavno, pogrešnog rezonovanja (ukoliko se pokaže da je uopšte pogrešno). Jer, da nije tako, od stvarne borbe mišljenja ne bi ostalo ništa, niti od istinske samoupravne demokratije (koja oštro razdvaja pravo na različita, suprotna mišljenja, pravo da se ostane u manjini, od prava na pogrešnu akciju protiv koje bi bila većina).

Uostalom, važno je ne videti uvek prvo đavola. I bez statistike, najređe ćemo njega ubiti. Obično gine onaj za kim đavo trči, a đavo ostaje živ.

Igre na sporednom nebu

Vasko Popa: »SPOREDNO NEBO«, »Prosveta«, Beograd 1968.

MA KOLIKO TO IZGLEDALO NEVEROVATNO, zbog ustaljenog, savršeno problematičnog uverenja da se on beskompromisno drži postupka koji je sam inaugurisao, Popa je, u stvari, vrlo raznolik pesnik. Sve njegovo stvaralaštvo ima nekolike digresije koje obelodanjuju rad na nekolikim planovima. Ali, krozanj struji i jedan centralni tok. Taj tok zahvata univerzalnu situaciju u koju pesnik prodire sve opštijim opservacijama **o čovekovom položaju u svetu, o bitnim odnosima kojima se taj položaj podvrgava, o vladajućim odnosima unutar čitavog svemira.** To su tri faze, tri stadijuma koje sagledavamo u nizu ciklusa, jednim delom, specifičnim tonom ozvučenih i višom emocionalnom temperaturom intenziviranih, ciklusa koje ujedinjuje približno identičan odnos prema svetu. Naime, još u ciklusu »Opsednuta vedrina« (**Kora** 1953), Popa je u svoje stihove uveo čoveka koji je napustio granice vremena i prostora, humano biće od iskoni do danas suočeno sa silama koje mu kao jedinu alternativu ostavljaju aktivistički princip, ali i biće koje se cikličnoj igri života suprotstavlja sposobno šću da shvati njen preteći smisao, sopstvenim integritetom kojim brani svoj položaj u svetu. Dostižući gotovo potpuno razumevanje sveta u kome živi, čitalac je u pesmama ciklusa »Igre« (**Nepočin polje**, 1956) posedovao percepciju koja je prevazilazila razumevanje sadržaja jedne pesme, on se domašao osovine čitave jedne dinamične strukture života, igara koje su, takođe, izvan vremena i prostora, koje su sveobuhvatajući naš svet u kome egzistiramo i koji egzistira u nama. Posedovao je, dakle, percepciju igara koje su, u stvari, bitni odnosi u životu. Najintenzivniji i, ujedno, najsloženiji poklič nepristajanja na igre, na životni perpetuum mobile, predstavlja ciklus »Vrati mi moje krpice« (**Nepočin polje**, 1956). Najintenzivniji — zato što ni u jednom ciklusu, ni pre ni posle njega, nema toliko ritma koji, takođe, ima funkciju značenja, otkriva dinamičnu prirodu čovekovog neprestanog otimanja silama u sebi i van sebe. Najsloženiji — zato što kvalifikuje jednu situaciju kojom se može argumentovati i braniti ceo niz drugih, podjednako značajnih. Sasvim je svejedno hoćemo li »Vrati mi moje krpice« tumačiti kao definitivan raskol sa religijom, ljubavlju, sa idealima, poezijom, ili ćemo taj ciklus shvatiti kao odbijanje stanja besprizivnog verovanja uopšte. Za svaku od ovih koncepcija, bila ona konkretna ili opšta, dovoljan je broj argumenata, svaka se i celinom i delovima može dokazivati.

Da bi, najzad, formulisao vladajuće principe čitavog svemira, suočen sa svojim valjda najambicioznijim zadatkom, Popa je morao da odabere medijum koji će mu omogućiti najopštiji nivo opserviranja. On, na svoj način, kreira sintezu: njegova najnovija knjiga **Sporedno nebo**, tematski jedinstvena, komponovana kao niz ciklusa koji proističu jedan iz drugog, govori o svetu oblikom legende, jezikom i tonom današnjeg čoveka, a simbolima koji pripadaju nacionalnom, i ne samo nacionalnom, predanju. Na koji, dakle, način kompletna ova zbirka, jer dosad je bilo reči samo o pojedinim ciklusima, uvire u centralni tok Popinog stvaralaštva predstavljajući njegovo, dosad, možda najbogatije mesto? U njoj, u njenom pretežnom delu bar, nema ni specifičnog tona, ni više emocionalne temperature, kao u ciklusima »Opsednuta vedrina« i »Vrati mi moje krpice«. Naprotiv, **Sporednim nebom** dominira prividan mir »Spiska« i »Belutka«. To je, međutim, veoma opasan mir. To je mir kosmosa, jednog novog Popinog miljea, tajne koja je nad nama i oko nas. Dovodeći nas na njen prag pesnik nam omogućuje jedan vrlo karakterističan utisak: utisak da pristupamo nečemu što, odnekud, već poznajemo. Taj utisak potiče otud što nas pesnik uvodi u igre kojima smo, na određeni način, već prisustvovali.

Ali, u igre koje više nisu posebne imaginativne celine kao »Belutak« ili »Kost kosti«, već su delovi jedne jedinstvene pesničke vizije. **Sporedno nebo**, odista, ne dozvoljava razgovor ni o imaginativnom, a još manje o maštovitom pisanju. Jer, razlika između pesme koja je proizvod imaginacije i pesme koja je produkt vizije vrlo je značajna. Ona je, u stvari, gotovo podudarna razlici između takozvane maštovite i takozvane imaginativne pesme. Maštovito delo duguje svoju celovitost postojanju njegovih posebnih delova u trodimenzionalnom svetu aktuelnosti, dok imaginativno poseduje tu celovitost, tu osnovu trodimenzionalnog života, viđenu od strane posmatrača koji ima poziciju četvrte dimenzije. Poezija vizije je, međutim, poezija koja, sa pozicije četvrte dimenzije, modelira život koji je u osnovi čovekove personalnosti. Taj život se neprestano otkriva u mitu, legendi, pa i ritualu. Takva legenda je i **Sporedno nebo.** Ostavio nam ga je, kao kakvu zvezdanu kartu, zvezdoznanac iz Popine zbirke. Zvezdoznanac koji je o njemu znao sve i koji je sve što je znao zapisao za potomstvo. Otkrijemo li dveri tog neba, ka kojima nas on u svojim zapisima usmerava, otkrićemo i jedan osobeni život koji ima sopstvene forme, sopstvena pravila, sopstvenu etiku, sopstvenu dijalektiku. I, kao i svaki drugi život, konflikt vodećih sila koji je i osnov tog kretanja, te dijalektike.

U sam centar sukoba dominantnih sila na sporednom nebu vode nas dve linije. Prvu uočavamo već u uvodnom ciklusu »Zev nad zevovima«. Svoju legendu o sporednom nebu, iskazanu rečima koje zadovoljavaju sve uslove večne trajnosti i istinitosti (»Smrti nije pošlo za rukom / U miraz da ih ponese... Zvezde padalice glave sklanjaju / U senke njegovih reči«) zvezdoznanac započinje pričom o »Zaboravnom broju«:

Bio jednom jedan broj
Čist i okrugao kao sunce
Ali sam mnogo sam

Počeo je da računa sa sobom

Delio se množio
Oduzimao se sabirao
I uvek ostajao sam

Prestao je da računa sa sobom
I zaključao se u svoju okruglu
I sunčanu čistotu

Napolju su ostali usijani
Tragovi njegovog računanja

Počeli su da se jure po mraku
Da se dele kad se množe
Da se oduzimaju kad se sabiraju

Onako kako se to u mraku već radi

I nije bilo nikog da ga zamoli
Da tragove zaustavi
I da ih izbriše

Neće biti potreban isuviše veliki napor mašte da se u ovoj aluzivnoj elipsi sagleda ideja o dubokoj tragičnosti akcija poteklih od besmislenih koncepcija. »Čist i okrugao«, broj, koji je »sam mnogo sam«, ne može biti ništa drugo do nula — broj koji je »čist« od svake vrednosti, okrugao oblikom, a sam jer uz njega ništa ne stoji. Dok se ta nula bavi sama sobom, nema naročitih posledica. Posledice nastaju kad se ideja njenih besmislenih računskih radnji počne, poput lančane reakcije, umnožavati i prostirati. Tad se sve zbiva »po mraku« i »onako kako se to u mraku već radi«. Tad nastaje proces koji je nemogućno zaustaviti. Na sporednom nebu, u zvezdanom društvu, igraju se, dakle, igre veoma slične zemaljskim. Nije li čovekovo trajanje, istorija, politika, bilo koji oblik života, poprište dejstva sila uništavila, promašaja, mraka koje jedna iz druge proističu? Svaka od zvezdoznančevih priča o zakonima koji vladaju na sporednom nebu slična je, na određeni način, ovoj. Svaka po sebi je celovita priča o jednoj pojavi, sa nizom primenjivih varijanata, sve zajedno zaklapaju bitne situacije života, a ujedinjuje ih ista sudbina kojom se bave. Evolucija promašenosti u njima je identična. Iz jedne greške, iz jednog uverenja, razvijaju se čitavi pogrešni svetovi koji stoje na pogrešno izgrađenim temeljima, traju, razvijaju se i propadaju, potvrđuju svoju dijalektiku. Počinju od »okruglog broja«, a skončavaju u »zevu« koje je »veći od svega«, počinju uništavilom i u njemu završavaju. To je linija sile koju, posredno ili neposredno, možemo pratiti u svim ciklusima **Sporednog neba.**

Središni ciklus, »Podražavanje sunca«, uvodi nas u najviši region sporednog neba, u sferu maksimalnog dejstva sila koje mogu da se suprotstave silama mraka i uništavila koje je simbolizovao »okrugli broj«. Ta sfera je jedna od matičnih imaginativnih celina, jedan od delova Popine pesničke vizije, koji po organizaciji podseća na kreiranje specifičnih umetničkih realnosti u ciklusima »Belutak« i »Kost kosti«, s tim što poseduje sopstvenu, simboličnu dramatiku. Naime, dezintegracija zakona, normi, verovanja, poretka koji bi tom sferom dejstva pozitivnih, životodavnih sila, tom umetničkom realnošću, trebalo da vladaju nosi u svojoj osnovi ideju o slabljenju pozitivnih sila uopšte. Ono pravo, moćno sunce, razočarano, valjda, neuspehom svoje misije, vraća se svome ishodu (»Smrt sunčevog oca«). Umesto sunčevića koji, po drevnoj legendi čija je varijanta aktuelna i na sporednom nebu, treba da donese spasenje, dolazi **slepo sunce**

Sakata dva zraka
Slepo sunce vode

Jutro je u pečalbi
S one strane neba
Nije na svom pragu

Podne je nisko palo
Vucara se s munjama
Nikad nije kod kuće

Veče u svet otišlo
S posteljom na leđima
Prosi na nekoj zvezdi

Raširenih ruku
Samo je noć izišla
U susret slepom suncu

— a s njim i poremećaj u konstelaciji čitave te sfere, kojom umesto svetla sada vlada noć (»Samo je noć izišla / U susret slepom suncu«). Verovanje u dolazak sunčevića (»Pripreme za doček«) je jedna od grešaka koja je »izmislila prostor« »dokaze svoje u njega da smesti«, ono je, takođe, jedna od tragičnih akcija proizašlih iz pogrešnih ciljeva. Umesto sunčevića kotrlja se »po nebeskoj ledini« »kopile jednooko« (»Strano sunce«). Verovanje je, u stvari, verovanje prividu i obmani (»Podražavanje sunca«), a kao takvo ono se izjednačava sa prepuštanjem, sa defetizmom, sa mimikrijom.

Životna autentičnost ovog Popinog specifičnog miljea temelji se, razume se, na mnogo brojnijim formama, na mnogo više elemenata, ona sadrži mnogo više slojeva no što se na osnovu ova dva fokusna mesta može zaključiti. Zvezdoznančeva zvezdana karta neuporedivo je bogatija: na njoj uočavamo čitav splet simbola, predskazanja sukoba koji je u njenom centru (ciklus »Znamenja«), na njoj se, kroz zvezdanu masu naziru tajnoviti putevi koji, posle sukoba, mogu da vode, ali i ne moraju da odvedu do sunca, do »starog neba« (ciklus »Lipa nasred srca«). I ti simboli, i ti okolišni putevi deo su legende o sporednom nebu, deo njenog života i njene životnosti. Iz njih, iz njihovog udruženog dejstva, jasno oblikovane izviru vodeće sukobljene sile. A njihov je sukob, direktno izražen ciklusima »Razmirice« i »Raskol«, krajnja tačka toka koji smo pratili u Popinom stvaralaštvu.

U ciklusu »Vrati mi moje krpice« tragičnim monologom izražavao se ugroženi subjekt. U »Razmiricama« i »Raskolu« je dijaloška forma. U ciklusu iz **Nepočin polja** predmet obraćanja je bio sinteza nekolikih mogućnosti. U ciklusima **Sporednog neba** sam sukob je najviša sinteza, može se reći čak — smisao dijalektike života. U tim ciklusima pesnik viziju apokaliptičnog sukoba sila svetla i mraka prilično često upravlja na ljudski plan, predstavljajući ga kao konflikt čovekovog duha sa materijalnim svetom, kao konflikt slobodne individualnosti sa mračnim stihijama

Preseci se uzduž nulo
Da se i mi uspravimo

Zar ste toliko porasli
Igrajući na mom žaru

Preseci se popreko nulo
Da i mi ruke raširimo

Zar ste već spremni da sami
Na izvor mog žara uzletite

(»Plodan žar«)

Ali, ta nula nije samo pra-princip uništavila; ona je simbol čije se značenje širi na mnoge situacije u kojima se čovek nalazi. Ona je, u ciklusu »Raskol«, simbol izneverene nade i obračuna s njom:

Čuvate li još moj žar
Koji sam vam ostavio

Ostavio si ti nama
Bajat kolač od pepela

Jeste li otključali znak
Moje kapije na kori

Otključali smo mi znak
Tvojih ukrštenih bodeža

Jedete li suncokret
Zlatan u sredini skriven

Kolač nam je tvoj pojeo
Ruke dok smo ga lomili.

(»Ješan dim«)

Nastavak na 4. strani

Bogdan A. Popović

Pesnički ključevi grada

Husein Tahmiščić: »POEZIJA SARAJEVA«, »Svjetlost«, Sarajevo 1968.

GRADOVI SU IZGLEDA jedino večni u pesmi. Čak ni istorija, koja pretenduje da bude najpouzdanija memorija čovečanstva ne uspeva tako nadmoćno i tako neodoljivo da u vremenu sačuva ljudska znamenja. A gradovi su pre svega ljudska znamenja. Kada je vreme prošlo onda su to znamenja jedne kulture koju smo nasledili, kada je vreme sadašnje onda su to predeli koje nastanjujemo svojim prisustvom.

Pesnik je odvajkada bio nenadmašni ključar gradova. U njegovoj pesmi grad je širom otvoren, otključan. Čini se da tek u pesmi grad, taj živi simbol kontinuiteta narodne vitalnosti, otvara svoje tajne riznice. Zato gotovo i nema grada koji se pesniku dobrovoljno nije predao. Zato gotovo i nema pesnika koji se nad nekim gradom, kao pravi raskovnićar, nije zaricao.

U pesmi grad više nije efemerna pojedinačnost. Njegovu fizičku privlačnost zamenila je lepota stiha, njegove topografske znakove osvojila je pesnikova sintaksa! Primivši u sebe osećajne energije jedinstvenog zanosa grad se oslobodio svoje geografske samoće. Jednom rečju, postao je simbol nove, pesničke topografije.

Postoji cela jedna poezija gradova. Tako reći od prve pesničke pismenosti do danas, grad je za pesnika bio misterijum koji u sebi sažima predačku dušu, istorijski i životni niz kolektivne prošlosti. Zato u najboljim primerima grad nije stanica na anzihts-karti pesnikovih putovanja, već mesto gde se istorijska sudbina spustila iz sfera apstraktne simbolike u naš konkretni ljudski prostor.

I svejedno je šta pesnik pronalazi u tom prostoru: zagonetku vlastite, često protivrečne prirode, ili pak odgonetku sveopšteg nacionalnog tragizma. Kada je sve trošno, i život, i ljubav i optimizam, zaista šta drugo sem pesme može da zadrži tok svemoćnog vremena. Postajući pesma, grad se spasao zaborava. Nije li u toj novonastaloj situaciji-egzistenciji grad stvarno postao u pravom smislu reči izvorište i ishodište svega zbiljskog? Mislim da jeste. Treba pročitati Tahmiščićevu knjigu »Poezija Sarajeva« pa se u to uveriti.

Imajući na umu divnu ideju da su gradovi, jednako kao i ljudi, najpostojaniji u konačnim oblicima poezije, Tahmiščić se, u ogromnoj ljubavi prema svom gradu, zagledao u drevnost Sarajeva, u njegova stara i na sve strane rasuta groblja, u njihov tamni i vrtložni sjaj, da bi u najčistijim poetskim trenucima čuo jedan razgovor pun rasvetljenja, ostvarenu meru istine i lepote. Kao svedočanstvo svoje vrste Tahmiščićeva knjiga »Poezija Sarajeva« ima atribute pravog kulturno-istorijskog poduhvata: istorija, tradicija i poezija, srećno suočeni i sažeti entiteti, dobijaju neočekivanu dimenziju, unutar jednog svetsko-istorijskog zbivanja. To zbivanje, »ubličeno oko odjeka jednog revolverskog pucnja« (L. Darel), čas uzvišeno čas opet svakodnevno, doprinelo je da Sarajevo postane prestonica poezije, istina ne poezije u smislu umetnosti pesništva već poezije u njenom izvornom značenju (podesis). Ovo je neophodno istaći zbog toga što je Tahmiščić u svoju knjigu »Poezija Sarajeva« unosio i takve tekstove koji zaista ne poseduju lepotu stiha i poetskog iskaza, ali koji zato imaju nezamenljivu vrednost u istorijskom kontekstu poezije Sarajeva čiju je »relativno samostalnu povest moguće izraziti kao kontinuirani niz preobražaja i rasprsnuća čovekovih prema svetu« (H. Tahmiščić).«

Sasvim je razumljivo onda što je ova Tahmiščićeva knjiga stilski neujednačena, što se na nekolikim nivoima nezavisno, i rekao bih, samostalno razvija. Izgleda da ono što se iz dubine vremena prema nama rasprskava i ima sudbinu nasleđa: da se pretvori u dramu otkrovenja, a ono što se danas nama otkriva kao novo iznenađujuće, neprolazno, ne mora imati samo pesničko usijanje. Predanja, zapisi, legende i epitafi, u svojoj tamnoj lepoti, otrgnuti od zaborava, ukazuju nam se kao ravnopravni sa-činioci duhovnog podneblja Sarajeva, kao imaginarni, transparentni okvir u nutar koga se događalo ono što je kroz vekove potresalo svet.

Kao nijedan drugi naš grad, Sarajevo je na zaista čudesan način postajalo ne jednom svetskoistorijska zbilja: na granici dveju civilizacija, dva sveta, Istoka i Zapada, na predstraži mnogih zbivanja koja će preokrenuti tok istorije, duhovni bitak ovog grada stalno je bio suočen sa pretnjom iščeznuća. Zato svaki dokumenat o njegovoj povesti, bilo da je to istorijski zapis ili pesma ima svoj značaj, ma koliko on ponekad bio bizaran i zavodljiv u svojoj bizarnosti. Ovo je za nas fundamentalno pitanje jer od toga kakav ćemo imati odnos prema našem duhovnom nasleđu umnogome zavise naša današnja i buduća nastojanja; i upravo to je razlog, da i mi još jednom ponovimo Isidorine reči o Kočiću: »Patriotska direktiva u Kočićevom delu izraz je njegove osobite strasti da se pamti sve što je bilo, da se ništa ne zaboravi, inače narod gubi prošlost i istoriju, i gube sve«.

Impresioniran duhovnim vrednostima Sarajeva koje su mu se u toku istraživanja neprekidno ukazivale i nametale, Tahmiščić se našao pred na izgled nerešivim zadatkom. Trebalo je izabrati u izobilju samo ono što jednu samostalnu povest Sarajeva reprezentuje i kao istorija i kao poezija. Strogost istoričara suočila se sa strašću pesnika, istinitost iskaza sa iskrenošću vidovitog. Svestan da se prava antologija ne može praviti kada se preduzimaju takvi pre svega kulturno-istorijski poduhvati, Tahmiščić se opredelio za onaj put koji ne odriče poeziji njenu istoričnost, niti pak osporava istoriji njenu poetsku sugestivnost. Valjda je to bio razlog što je Tahmiščić u prvom delu knjige (Putopisi, Predaja, Natpisi, Zapisi, svedočanstva i zapamćenja i dr.) birao takve tekstove koji su umesto suve faktografije pružali neiscrpnu, nadahnutu viziju poetsko-istorijskih scena u povesti Sarajeva. Da bi nagovestio i oživeo istorijski kontekst Sarajeva, priređivač ove zanimljive knjige je dakle iznad svega vodio računa da se naznače i rasvetle izražajne moći istorijski konkretnog čoveka koji se zatekao na putu između uništavila i bića, između bezličnog postojanja i autentične egzistencije.

Pesnik po vokaciji, po senzibilitetu, Husein Tahmiščić je svoju knjigu o Sarajevu ipak koncipirao prevashodno kao pesničko znamenje. To znači da je svoju istraživačku strast i radoznalost rađe poklonio onim tekstovima koji u sebi nose neskriveni plamen pesničke lepote. Zato drugi deo njegove knjige i ima karakter jedne lične antologije pesničkih suočenja za koje mi odmah možemo reći da su od izuzetnog poetsko-istorijskog značaja. Pesme starih derviša, i bosanskih sefarda zaista predstavljaju pravo pesničko otkrovenje. Ali ne samo zbog svog ne malog egzotičnog pesničkog načina mišljenja već više zbog neobično visoke izražajne kulture. Narod koji ima tako bogatu pesničku prošlost nikada ne može biti siromašan i usamljen!

Okrećući se čas poeziji čas istoriji, Husein Tahmiščić je imao izvanredno osetljiv nerv da u istorijski nebitnom pronađe pesničko značenje, i sa druge strane, da u pesničkom ponekad zaista prosečnom tkivu izvuče istorijski verodostojno kazivanje. Takvo opredeljenje moralo je, međutim, neizbežno da se osveti priređivaču koji je u golemom afektu zaboravljao na strogost pravog antologičara poezije i objektivnost proverenog književnog istoričara.

Najzad valja reći još i ovo: Tahmiščićev poduhvat je jedinstven i prvi u toj jedinstvenosti. Ali, on je značajan, dragocen i nezaobilazan pre svega zbog zaista raskošnih rezultata pesničke imaginacije koje otkriva u izvanrednim primerima epske, epsko-lirske, lirske poezije, u romansama sarajevskih Sefarada, u umetničkoj poeziji od 16. veka do danas. To je, ukratko, razlog što knjigu »Poezija Sarajeva« u ovom trenutku smatramo vanserijskom vrednošću.

Miodrag Jurišević

...na sporednom nebu

Nastavak sa 3. strane

Kad smo, dakle, govorili o mitu i legendi mislili smo na »natprirodni« život **Sporednog neba.** Prilično je jasno da to nije izmišljeni, sofisticirani mitološki svet koji bi, sam po sebi, nekakvim podrazumevajućim svojim transcendentalnim elementima mogao da pomogne poeziji čiji puls počinje da jenjava. To je umetnički jedinstven svet, punom merom sugestivan, problemima ljudskog duha bremenit. To je svet stvarnog dobra i zla, nevinosti i grešnosti, života i smrti, borbe sa životom i sa smrću, borbe čovekovog duha sa silama mraka i ništavila i afirmacija tog duha, njegovog aktivnog, stvaralačkog suprotstavljanja. To je, u isto vreme, možda i više no ikad ranije, naš, realni, aktuelni život.

Kao malo koji pesnik u našem vremenu i u našem prostoru Vasko Popa je, prešavši sopstveni put saznanja, krećući se krugovima u kojima su mu se otkrivale tajne kojima se svet podvrgava, došao do sistema istina i o vremenu u kome živimo. Rekavši jednom da su pesnikovi darovi danas »praizvorni«, on je, između ostalog, morao imati u vidu njihovo iskonsko poslanje — da kao umetnički najkondenzovaniji vid verbalne ekspresije, budu delić večnosti čovekovog duha. Prešavši dug put, od kondenzacije sredstava pesničkog izraza do sinteze ideja, njegovo pesništvo je to poslanje ostvarilo. I zato, sa punom merom odgovornosti pred značajem reči, mislim da jedno treba naglasiti: ako je simbol XIX veka, veka prodora nauke, mogla biti ličnost koja je žrtvovala svoju humanost da bi saznala tajnu, da bi proniknula ključna pitanja života i smrti, **depersonalizovana ličnost** Popinog dela može da bude simbol našeg veka, koji je obelodanio i domašaje i posledice ekspanzije ljudskog duha. To je sada ličnost koja je saznala tajnu, odgonetnula zagonetku i odlučila da joj se suprotstavlja. Kao što je junaka XIX veka pokretala žeđ za saznanjem, ovog našeg pokreće skepsa prema saznatom. U pitanju su, u stvari, dva podjednako snažno motivisana stvaralačka nagona, oba namenjena afirmaciji ljudskog duha i aktivističkog principa. Ovom drugom posvećeno je celo Popino delo, nizom celina u njemu i misaonim kontinuitetom koji ih vezuje. Zato njegovo stvaralaštvo i smatramo svojevrsnim epom našeg vremena i našeg duha, epom čija je glavna tema i glavni podsticaj, koji se u raznim varijantama neprestano ponavljaju: »Ne zavodi me modri svode... ne igram«.

Bogdan A. Popović

NEPREVEDENE KNJIGE

L. A. Fotijeva

Iz života V. I. Lenjina

Izdateljstvo polit. literaturi, Moskva 1967.

POSLEDNJIH MESECI ove godine, pariski, rimski i berlinski studenti demonstrirali su noseći Lenjinove slike pored portreta Karla Marksa, Roze Luksemburg, Če Gevare, Ho Ši Mina... Ova pojava obelodanjuje renesansu lenjinizma i marksizma na Zapadu, gde se baš sad aktuelizuje i potvrđuje Lenjinova misao: da težište revolucionarne akcije mora biti na inicijativi samih masa (misao koju navodi L. A. Fotijeva). Pomenuta renesansa oživljava potrebu da se Lenjin ponovo osvetli ne samo kao mislilac i borac, već i kao **čovek.** Kao čovek na delu.

Izgleda da tu potrebu može, bar unekoliko, zadovoljiti i ova knjiga, jer ona sadrži lične uspomene i slike »**Iz života** V. I. Lenjina«. Lidija Aleksandrovna Fotijeva ne rekonstruiše Lenjinovo delo, niti interpretira njegovo shvatanje, nego se zadovoljava delimičnom reprodukcijom njegovog života, — koji se, u uostalom, najintimnije prožimao s idejom i akcijom. Ona pokazuje da je Lenjin isto tako strasno preživljavao svoju misao, kao što je mislio o životu društva. Pokazujući tu Iljičevu životnost, ona otkriva istu onu pritajenu, elemantarnu poetičnost koju su u Lenjinovom biću podjednako nazreli i njegova žena Nadežda Krupskaja i Miguel de Unamuno.

Evocirajući svoja lična sećanja, Fotijeva ne prezentira kontinuitet Lenjinovog borbenog života. U njenim uspomenama, Lenjinov ženevsko-pariski period do 1905. odeljen je upadljivim hronološkim »hijatusom« od njegovog petrogradsko-moskovskog perioda posle 1917. godine. No, bez obzira na označeni »hijatus«, Lenjinova nekadašnja sekretarica uspeva da dočara onu prekretničku istorijsku situaciju i atmosferu u kojoj se profilisao Iljičev ljudski lik, — i u kojoj je odsudna bitka između boljševika i menjševika dramatizovala čak i brakove, izazivajući sukobe među supruzima.

U takvoj situaciji, usred »najnemirnijih« događaja svetske povesti, Lenjina je uravnotežavao mir samih stvari u njegovu kabinetu, gde on nije trpeo promene ustaljenog rasporeda. Njegova uravnoteženost, međutim, podrazumevala je neobičnu gipkost, ispoljenu i u telegramu kojim je Iljič 2. marta 1921. godine pozdravio Sovjetsku Gruziju: ovom depešom, on je preporučivao »neprimenjivanje ruskog šablona«, dopuštajući komunistima čak i »blok sa Žordanijom ili njemu sličnim gruzinskim menjševicima, koji pre ustanka nisu bili apsolutno neprijateljski prema misli o sovjetskom uređenju...«. I u toj gipkosti i u toj uravnoteženosti podjednako se ispoljavala Lenjinova obilna životnost koja, bar na izgled, paradoksalno kontrastira krajnjem ograničenju njegovog privatnog života. Ova životnost izlivala se, naročito, u spontanom i »zaraznom« humoru. Jedan drugi karakterističan kontrast opaža se između Lenjinove snažne subjektivnosti i odsutnosti svakog subjektivizma u njegovu stavu. Kako Fotijeva svedoči, Lenjin je dosledno insistirao da se sva pitanja rešavaju glasanjem, često putem žestokih i slobodnih debata; ponekad je ostajao u manjini, bilo u CK ili u vladi. Ni u svom kabinetu, ni u prostorijama Sovnarkoma, nije dozvoljavao isticanje svoga portreta. Očigledno, ta moćna ličnost bila je živa negacija svakoga »kulta ličnosti«. Osuđujući poneku grešku ovog ili onog saradnika, Lenjin je i dalje uvažavao sposobnost i časnost čoveka koji je tu grešku počinio.

Ova knjiga je jedan fragmentaran, ali verodostojan snimak **izbliza.** Izdaleka, Lenjin je pobuđivao, možda, neku vrstu strahopoštovanja. Međutim, u prostornoj i duhovnoj blizini sa Iljičem, čovek se oslobađao svakoga straha, dok se u isti mah ispunjavao još većim poštovanjem.

Radojica TAUTOVIĆ

IZLOG KNJIGA

Tomislav Šipovac

Kovnica magneta

»Veselin Masleša«, Sarajevo 1967.

ONO ŠTO PRVO i najjače pada u oči pri susretu sa ovom knjigom stihova jeste njena konfuznost, koja očevidno izvire iz želje autora da zadre u područje većih i kompleksnijih tema kojima nije dorastao. Zaista je teško pratiti i povezivati poetsku misao Tomislava Šipovca, koja je, uglavnom, samo nagoveštaj, samo prasak koji se, ne buknuvši u plamen, u osmišljenost, hitro rastura na sporedne, nevažne koloseke, utapajući se u čistu glagoljivost koja, sem što stvara izvesnu atmosferu, ne govori mnogo. Tako ostvarena rečitost ovog pesnika postaje sama sebi cilj, a to je premalo da bi se ovi stihovi mogli u celini ozbiljnije tretirati.

Bilo bi nepravedno kad bismo prećutali da Tomislav Šipovac u svojoj »Kovnici magneta« ipak nagoveštava izvesne simbole koji bi mogli, uz malo više strpljenja i umešnosti, postati esencija njegovog poetskog sveta, ali brzopleto i prelako izbačeni u orbitu pesme, ti nagoveštaji, kao pucnji koji se utapaju u prazninu, ostaju bez većih odjeka.

Ako nije uspeo da razvije i uobliči svoj misaoni i emotivni aparat u jednu kompaktnu celinu, Tomislavu Šipovcu je zato pošlo za rukom da ipak ostvari, u jezičkom i formalnom pogledu, celovitu i ujednačenu zbirku stihova. A to je, nesumnjivo, kvalitet koji se ne može prenebregnuti.

Najuspešniji je kad je daleko od velikih tema, kad je na terenu koji najbolje poznaje, kad peva o ljubavi. Tu je najiskreniji, najumešniji, tu je svoj. Spomenimo samo pesme »Rođendanska pesma«, »Kao što se diše... i više«, »Pet hiljada puta« i »Ona je izmenila svet«, koje nagoveštavaju da se Tomislav Šipovac može razviti ako se ne bude prihvatao tema koje su mu, bar za sada, strane i nedostupne.

Vladimir V. PREDIĆ

Norman Majler

Američki san

»Matica hrvatska«, Zagreb 1967; preveo Antun Šolljan

NAJMLAĐI AMERIČKI NATURALISTA (rodio se 1923) Norman Majler svojim najnovijim delom uneo je veliku radoznalost među stručnjake pa i čitaoce uopšte. Reakcija koju je knjiga »Američki san« doživela — bila je burna, nekad odobravajuća, nekad negativna. Manje-više, gotovo svi kritičari složili su se u kriterijumu po kome je najnovije delo američkog pisca okarakterisano kao „iskrivljena, neurotična, prljava« literatura. Jedna od retkih izjava bila je ona Džona Oldriča koji je u odeševljenju izjavio da je knjiga »Američki san«, »enciklopedija naših tajnih vizija i želja«.

Moglo bi se reći da je čitava bujica rasprava i kritika, bilo za ili protiv, došla otuda, što Norman Majler uživa najširu podršku čitalačke publike, što je, na neki način, simbol i ideal te publike. Njegovoj popularnosti doprinela je najviše štampa pišući opširno o njegovim brojnim brakovima, neuravnoteženostima, političkim ambicijama. Isto tako štampa mu je rado nudila svoje stranice koje je Norman Majler uvek punio senzacionalističkim člancima kao što su »Natčovek u samoposluživanju«, propagirajući Kenedija; ili »Oglasi za mene«, propagirajući sebe.

Šta nam u stvari donosi knjiga »Američki san«, knjiga koja je pre kolaž određenih psiholoških stanja i zbirka grotesknih snoviđenja — a manje literatura. Nije preterano reći da je Norman Majler doista težio da dâ što jeziviju sliku koja će na najbolji način ilustrovati »taj, takav, američki san« — poraznu sliku društva u kome se bezglavo juri za novcem, za »progresom« koji je moguće ostvariti j e d i n o posedovanjem novca i rasterećivanjem na najbestijalniji način.

Glavna ličnost romana Stefan Rojak, inače »prvi intelektualac u američkoj istoriji, koji je dobio orden za istaknute zasluge u ratu«, koji predaje «egzistencijalnu psihologiju« kao nastavnik na nekom fakultetu, sav je u opsesiji za političkom karijerom. Ali, nju može postići jedino preko veza svoje bogate žene. Doživljavajući fijasko u braku, a nemajući dovoljno hrabrosti za samoubistvo, Rojak se rešava da izvrši zločin nad svojom ženom. Po samome činu ubistva, stupa u odnos sa sluškinjom, da bi se nakon nekog vremena vratio u sobu svoje žene i bacio je sa desetog sprata. Nakon toga sledi policijska istraga (za koju mnogi kritičari tvrde da je najuspeliji deo u romanu), Rojakova ljubav sa jednom barskom pevačicom, kritika korupcionog policijskog aparata i niz drugih događaja.

Već iz navedenih delova u knjizi može se naslutiti potpuno odsustvo kompozicije. Glavna ličnost nema punog psihološkog kontinuiteta i nije vođena psihološki dosledno pa reagiranja glavne ličnosti doživljavamo kao reagovanja na događaje koji egzistiraju potpuno odvojeno, i što je najvažnije čini se da se pisac nije unosio u uživljavanje različnih duševnih stanja.

Iako je Norman Majler ovim romanom pledirao za jednu oštriju, sveopštu kritiku (u šta nas nije i uverio) mahnitog ludovanja za novcem i položajem u društvu, čitalac ipak zaključuje da je to piščevo htenje i ostalo na tome plediranju, i da se njegovo mišljenje o »degradaciji ljudskog« i o odnosu čovekovog unutrašnjeg sveta prema spoljašnjem, ne može opravdati rečima kojima je on branio svoju knjigu. A Norman Majler kaže da je želeo da »dovede u perspektivu jednu podzemnu reku nekanalisanih, krvožednih, usamljeničkih i romantičnih strasti, onu koncepciju ekstaze i nasilja, koja je podsvesni život — san jednog naroda«.

Predrag DRAGIĆ

Ivan Ćeković

Šetači laganije

»Mlado pokolenje«, Beograd 1967.

DEČJA POEZIJA u nas i dalje nosi tragove dva toka lako uočljiva u njenom razvojnom luku od Zmaja do naših dana. S jedne strane okrenuta je lirskim trenucima, pevanju koje otkriva svetliju, optimističku stranu detinjstva i dečjeg sveta, i u ovoj varijanti pesnici se obraćaju čitaocu neposrednije, teže da mu se približe najkraćim putem. Druga varijanta koristi se oporijim vidom humora, prilagođavajući ga iskustvu i vidokrugu najmlađih čitalaca. Primetno je da se kod nekolikih savremenih pesnika oba ova toka ukrštaju i preplićU; takav postupak nalazimo i u pesmama Ivana Ćekovića, mada on u krajnjoj liniji ipak ostaje bliži lirskoj, »tradicionalnoj« liniji dečjeg pesništva.

Zbirka »Šetači laganije« ispevana je, u odnosu na glasnije i atraktivnije savremenike, u manje naglašenom tonalitetu, ali ovo ne bi smelo da nas zavara: Ćekovićevi stihovi nisu zbog toga manje značajan doprinos našoj dečjoj poeziji. Pesnik se kretao svojim putem, tražio i sa uspehom nalazio svoj izraz. Njegov dijapazon nije mali: varirajući nekoliko omiljenih tema, on je pevao sveže, inventivno, prateći svojevrsnu žicu blagog humora i komponujući samosvojnu, jednostavnu melodiju. Autor prezentira čitaocima svet blizak prvobitnoj, čistoj radoznalosti deteta, pun pitanja i odgovora, sav u nemuštom dijalogu kakav dete vodi sa svojom okolinom. U pesmi »Mama, kako ti je ime« mali Saša prvo je naučio da pita:

»I već danima
Njega posebno zanima
Zašto je baš bijela
Boja snijega.
I valja reći pravo:
Dok po snijegu
Očima žmirka
I brčka rukom,
Sašu muči nekakav đavo —
Kako bi presvukô
Zimu u plavo.«

Ćeković svojoj publici prikazuje panoramu svetlosti i boja, suptilnih pejzaža, i zanimljivih susreta. Dan, sunce, oblaci, vreme, vetar, čitav svet, sve se povinuje autorovoj paleti. Pesnikove metafore pristupačne su uzrastu i iskustvu čitalaca kojima su upućene. On, međutim, nije sputavao svoj izraz, već je nastojao da i čitaoce povede u novu avanturu, da ih na zanimljiv i duhovit način uvede u pravila poetske igre.

Antologijske trenutke Ćeković je imao u pesmama »Na svim talasnim dužinama«, »Najnajpjesma«, »Zašto postoji sve«, a čini se ponajviše u pesmi »Kako vedre i oblače oblaci«. Prerano je još određivati mesto ove knjige u užem izboru naše savremene dečje poezije, na polici rezervisanoj za odabrana dela, ali u svakom slučaju treba istaći da zbirka »Šetači laganije« svojim najboljim stranicama ide u red takvih, izuzetnijih ostvarenja na ovom području.

Ivan ŠOP

Moris Merlo-Ponti

Oko i duh

»Vuk Karadžić«, Beograd 1968; prevela Eleonora Mićunović

OVA KNJIGA obuhvata pet odabranih eseja Morisa Merlo — Pontija, značajnog savremenog francuskog mislioca, čija izvanredna erudicija i svestrana zainteresovanost ukazuju na obimno delo raznovrsne tematike, no ipak prožeto jedinstvenom misaonom potkom snažne filozofske ličnosti. Izbor Eleonore Mićunović zasnovan je na težnji da se jednom knjigom malog obima predstavi filozof koji je u stanju da u jednom svom eseju uporedno raspravlja o pitanjima psihologije, filozofije, istorije, filozofije prava, odnosu između metafizike i scijentizma, lingvistike i fenomenologije slkarstva. Analizirajući primere iz ovih oblasti, Merlo — Ponti se kreće prema svojoj tezi, i briljantno povezujući rezultate govori svoju istinu. Nesumnjivo je onda, da je tako radoznalog mislioca koji je saživljen sa ovako bogatim oblastima teško prikazati sa pet, makar i najboljih, eseja,

Uvodni esej »Oko i duh« postavlja neke probleme fenomenologije slikarstva. »Svet slikara je svet vidljivog, isključivo vidljivog, jedan skoro lud svet, pošto je potpun — budući ipak samo parcijalan«. Paradoks je po Merlo — Pontiju u tome što slikarstvo izražava Biće čineći vidljivim ono što nije vidljivo u primarnom, »profanom smislu« te reči. Moć da se uzdigne do umetnika, da prevaziđe ponor između očiglednog i vidljivog sveta, da pruži onu istinsku viziju stvari, slikaru daje nadahnuće. »Ono što se naziva inspiracijom treba doslovno shvatiti: zaista postoji udisaj i izdisaj Bića, disanje u Biću, akcija i strast tako malo primetne da se ne zna više šta se vidi a šta je viđeno, ko slika i ko je slikan«. Suština umetničkog akta je u tome da se njime ili kroz njega i z r a z i Biće. Fenomen izraza razmatra Merlo — Ponti i u svom najdužem eseju u ovoj knjizi, »Posredni govor i glasovi ćutanja«, posvećenom Sartru. Analizirajući ovo pitanje on ustanovljava duboku srodnost između slikarstva i govora koja nije obična analogija. Poput Malroa on ih povezuje kategorijom »stvaralačkog izraza«, samo što u tome ide dalje i dublje od njega. U oba slučaja događa se izražavanje sveta i to sredstvima koja su daleko od toga da budu samo sredstva, kao što reč nije samo prost znak za obeležavanje smisla. U oba slučaja, pisac ili slikar teže ka ostvarivanju jedinstva svoga individualnog sa univerzalnim. No ipak »govor kazuje, a glasovi slikarstva su glasovi ćutanja«.

U eseju »Metafizičko u čoveku«, Merlo — Ponti ide ka naglašavanju jedinstva između metafizike i nauke, ka usaglašavanju dva različita principa koji se upotpunjuju i proveravaju. Metafizika, koja je stalno pitanje, protivi se konačnom i zatvorenom, postavlja se kao stvaralačka kritika prema samozadovoljnom krugu scijentizma.

Esej »Heroj, čovek« predstavlja pokušaj određivanja heroja našeg doba, koji nije ni Ničeov nezajažljivi junak koji teži za apsolutnom vlašću, ni Hegelov čovek koji stvara, moralno potkrepljen verom u Svetski Duh. U šta da veruje čovek današnjice? Junak našeg vremena se pita, na izgled samo dvoumi, jer zna za poraz, za nemoć, no u suštini nastupa bez kolebanja jer »oseća kontingenciju budućnosti i slobodu čoveka«.

Vlastimir PETKOVIĆ

Radovan PAVLOVSKI

Elegija o ptičici na obali Dunava

Miodragu Juriševiću

Ne bejah ja na obali mora a dubinu mora
Sa zastavicama vetra ugledah u tvojim očima

Kao prvu ljubav veličinu zemlje u plodu i padu
Tako tebe ugledah kako me ostavljaš

Na velikoj obali sam sa vremenom
U prostranstvima pesme

Na tvojoj velikoj tvrđavi
zapljuskivana valovima ptičica peva

Ne bejah ja na obali mora a dubinu mora
U tvojim plavim očima ugledah

I tek tada kap kiše na putu svom
Ispusti svoju dušu zimzelenu.

Nove dezinformacije

ZA VREME STUDENTSKIH DEMONSTRACIJA u beogradskoj štampi je objavljen čitav niz dezinformacija koje su izazvale opravdan revolt svih onih koji od sredstava javnog informisanja traže istinita obaveštenja. I posle okončanja studentskog štrajka, u razgovorima za »okruglim stolom« koji se vode u raznim redakcijama sa učesnicima događaja, niču nove dezinformacije koje takođe izazivaju uznemirenje i revolt.

U »Svetu« od 15. juna, u okviru razgovora sa učesnicima u studentskoj akciji, Zoran Latković, student filozofije, rekao je i ovo: »Hteo bih da kažem nešto o epitetu »avangarda« koji su nam dale »Književne novine«. To je rečeno vrlo dvosmisleno i mi se toga plašimo. Od takvog pisanja mi smo se ogradili u nedeljnom broju »Politike« (9. juna)«.

Da se razumemo: Termin »avangarda« upotrebljen je tako da u njemu nema ničeg dvosmislenog. Rečeno je da su studenti »avangardni deo socijalističke omladine koja se politički aktivirala, odlučna da sprovede u život sve opšteprihvaćene principe koji su se često svodili na parole i da se rečju i akcijom obračuna sa svim onim snagama koje koče pun razmah samoupravnih odnosa i istinske demokratije u našem društvu; da su »najavangardniji i najčasniji deo inteligencije«. (Vidi »Književne novine« br. 329, str. 11).

U »Politici« od 9. juna »Književne novine« nisu ni jednom rečju pomenute, pa nije jasno ko se to ogradio od njihovog pisanja!

Ovo što je rečeno o »Književnim novinama« samo je jedna od dezinformacija koje su lansirane u razgovoru čiji je cilj izgleda bio ne da pokaže snagu i revolucionarnost studentskog pokreta, nego da, primitivnim montažama, stavi osnovni akcenat na ono nesocijalističko što je u studentski pokret pokušalo da se infiltrira.

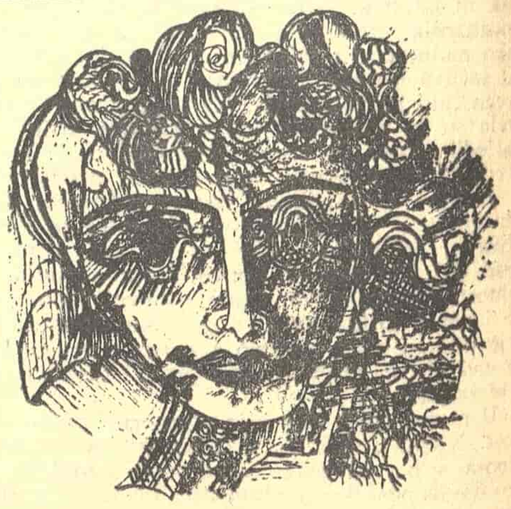

Brana CRNČEVIĆ

PIŠI KAO ŠTO ĆUTIŠ

Toliko imamo prijatelja u svetu, a u naše redove ubacuje se samo neprijatelj.

⁂

Svesne snage nisu uvek oni koji su svesni snage.

⁂

Naši krivci naš su pravac.

⁂

Jedni su za to da sve teče, sem krvi; drugi su za to da se sve menja, sem njih.

⁂

Svet je u stalnim promenama. Ponegde proletarijat izgubi svoje okove, ponegde okovi nađu svoj proletarijat.

Nikola MILOŠEVIĆ

Prilog teoriji omaški

PROŠLO JE VEĆ dosta godina otkako je Frojd formulisao svoju čuvenu teoriju omaški. Tvorac psihoanalize dokazivao je na mnogim primerima da greške u govoru nisu nimalo slučajna pojava i da se iza njih mahom krije rad izvesnih podzemnih, podsvesnih sila u čovekovom biću. Vreme, naravno, otkriva slabe strane i najozbiljnije i najoriginalnije zamišljenih teorija. Frojd, po svoj prilici, nije bio u pravu kada je tvrdio da svaka omaška mora biti rezultat delovanja podsvesnih faktora. Međutim, ostaje, izgleda, i dalje neosporno da se izvestan broj »grešaka« u kazivanju, bilo usmenom, bilo pismenom, odista mora objašnjavati uticajem nekih skrivenih »potisnutih« činilaca čovekovog duševnog života.

Neočekivanu potvrdu za ovo gledište, razume se uz izvesne korekcije, pružila nam je čitava poplava raznih o m a š k i u spisima nekih naših članopisaca posvećenim najnovijim događajima na Beogradskom univerzitetu. Tako, na primer, u »Borbi« od 6. juna 1968. godine, Milan Bajec piše u komentaru pod naslovom: »Nova levica«, pored ostalog, i sledeće: »Ovih dana su sa raznih visokoškolskih ustanova upućivane mahom opravdane lekcije društvu na račun njegovih samoupravnih nedoslednosti. Ali ova samoupravnost — kakva je da je — postoji već u stvarnosti i to poodavno. A na univerzitetu je nema, mada je i tamo bila ne samo moguća već u neku ruku i naturana«. (str. 5).

Tekst koji smo naveli sadrži najpre jednu grešku koja se ne može smatrati omaškom u pravom smislu te reči. Nije, naime, jasno šta Milan Bajec podrazumeva pod izrazom »samoupravne nedoslednosti«. Sa dosta razloga se može pretpostaviti da je ovakva formulacija rezultat ne baš osobito velike stilske kulture ovog autora.

Prave omaške nalaze se u drugom delu Bajecovog teksta. Prva je sadržana u izrazu »samoupravljanje kakvo je da je«. Ovako shvaćeno, samoupravljanje isključuje svaku mogućnost da u preduzećima dođe do izraza volja neposrednih proizvođača. Ono samoupravljanje na koje ovde misli Bajec, to jest makar kakvo samoupravljanje, isključuje mogućnost da neposredni proizvođači odlučuju o proizvodima svog rada. Ako je tako, onda to na šta Bajec misli nije nikakvo samoupravljanje, već neki njegov privid.

Razume se, Milan Bajec bi mogao tvrditi da on tako nije mislio. Ali problem nije u tome kako je on mislio, već kako je napisao. Sudeći prema njegovom tekstu, Bajec smatra da u našoj zemlji ne postoji samoupravljanje u pravom smislu te reči. S druge strane, neosporno je da uvodničar »Borbe« nije napisao ono što je stvarno mislio. Upravo to je dokaz da imamo posla sa jednom karakterističnom omaškom koja nam u ličnosti Milana Bajeca otkriva postojanje dva bitno različita toka rasuđivanja: jedan spoljašnji i »javni«, drugi »unutrašnji« i »tajni«. «Spolja« i »javno« komentator »Borbe« misli i tvrdi da kod nas postoji samoupravljanje, »iznutra« i »tajno« isti taj komentator misli i tvrdi da je to isto samoupravljanje jedan privid, jedan surogat samoupravljanja, jedno »kakvo je da je«.

Kao krajnji rezultat kolizije ova dva različita toka rasuđivanja javlja se omaška koja vodi protivrečnim i smušenim formulacijama našeg komentatora. Bajec nas uverava da bi za univerzitet bolje bilo da ima nekakvo p r i v i d n o samoupravljanje, jedno samoupravljanje »kakvo je da je«, nego da nema čak ni taj privid samoupravnosti. Apsurdniju formulaciju od ove zbilja je teško zamisliti.

U produžetku navedenog teksta Bajec pravi i svoju drugu karakterističnu omašku. On tvrdi kako je samoupravnost univerzitetu »u neku ruku naturana«. Ovaj izraz »naturana« besmislen je već sam po sebi. Teško je pretpostaviti da je uopšte moguće neko samoupravljanje koje univerzitetu treba odnekud spolja »u neku ruku« naturati. Princip samoupravnosti nema nikakve veze sa principom »u neku ruku naturanja«.

Međutim, i ova besmislena formulacija može se sasvim prirodno objasniti delovanjem onog već pomenutog dvostrukog toka rasuđivanja u ličnosti »Borbinog« komentatora. »Spolja« i »javno« Milan Bajec tvrdi da univerzitet treba da »sam sobom upravlja«, »iznutra« i »tajno«, isti ovaj čovek tvrdi da je dobro što se univerzitetu nametala jedna koncepcija samoupravljanja koja potiče od nekog ko se nalazi van ove visokoškolske institucije.

Bajecov članak sadrži još jednu zanimljivu omašku. Komentator »Borbe« kaže kako »progresivnim snagama« polazi za rukom da tzv. »novu levicu« »sateraju na tle konstruktivnih samoupravnih razmatranja«. (ibid).

Izraz »saterati«, po svom značenju i svojoj intonaciji, drastično protivreči izrazu »konstruktivno samoupravno razmatranje«. Bajec je u istu rečenicu uklopio dve bitno različite smisaone celine: jednu koja je izrazito agresivno i pretećі uobličena i drugu koja je formulisana na sasvim pitom, gotovo »jagnjeći« način. Omašku u ovom slučaju predstavlja prisutnost prvog smisaonog elementa, onog agresivnog i pretećeg glagola »saterati«.

Psihički mehanizam nastanka omaške je, po svoj prilici, i ovde isti. Bajec je »spolja i »javno« za »konstruktivno i samoupravno razmatranje«, a indirektno i »tajno«, on je, u stvari, za »saterivanje«, to jest za to da se ovoj neprijatnoj »novoj levici« pokaže ona čuvena »čvrsta ruka« u duhu najboljih tradicija birokratskog i nesamoupravnog socijalizma protiv koga se komentator »Borbe« tobože i sam bori.

Mnoštvo sličnih omaški sa sličnim psihičkim mehanizmom može se naći i u drugim izdanjima »Borbe«, a pre svega u »Večernjim novostima«. Tako, recimo, »Novosti« od 9. juna donose uvodnik u kome se nalazi sledeća rečenica: »Ovaj trenutak traži da se politička samoupravna diskusija povede, ozbiljno, tamo gde joj je mesto«. Sam po sebi, ovaj apel zvuči sasvim pitomo i demokratski i čoveku se za časak može činiti kao da iz uvodničarevog pera čuje blejanje jaganjaca. Međutim, uvodnik o kome je reč, kipti od pretećih i agresivno formulisanih izraza, najčešće iskazanih u zapovednom načinu, o čemu najbolje svedoči već sam naslov: »Izolovati huškačko jezgro«. Ovaj naslov sročen je kao dnevna zapovest nekog vojnog štaba ili kao poruka ljutitog i strogog starozavetnog Jehove narodu izrailjskom.

Pod naslovom »Barometar« Nikola Milošević je održao, u auli Filozofskog fakulteta, čitav niz predavanja — analiza o pisanju naše štampe u vezi sa studentskim pokretom.

Otuda se i u navedenom uvodniku »Večernjih novosti« mogu razlikovati dva toka rasuđivanja: jedan »nadzemni« i jedan »podzemni«. Spolja, ovaj uvodnik poziva na »samoupravnu, konstruktivnu diskusiju«, »iznutra« on u stvari poziva na obračun, na pogrom, u najboljim tradicijama one iste u samim »Novostima« često pominjane »čvrste ruke«. Usled kolizije ova dva toka dolazi do jednog specifičnog oblika omaške koja se ispoljava u vapijućem neskladu između prividnog poziva na »konstruktivnu« diskusiju i stvarnog poziva na pogrom.

U istom broju »Večernjih novosti« objavljen je i članak Dušana Đurića: »Samoupravne suštine i samoupravne metode« u kome se, takođe, nalazi neobično simptomatična omaška. »Zato izbor METODA I NAČINA — piše Đurić — ne može da bude čekanje da negde izbiju tuče i da se pojavi milicija pa da se istaknu ozbiljni politički zahtevi koji su u suštini pomoć progresivnim snagama, ali su po načinu podrška sopstvenim najvećim neprijateljima: pristalicama čvrste ruke i nosiocima antisamoupravnih otpora«. (str. 2).

Prvi deo rečenice sadrži jednu samo prividnu omašku. Formulacija »izbor METODA I NAČINA ne može da bude čekanje da negde izbiju tuče«, nije rezultat sukoba različitih tokova rasuđivanja u uvodničarevoj ličnosti, već, jednostavno, rezultat uvodničareve nedovoljne stilske kulture. Prava omaška nalazi se u drugom delu citirane rečenice. Po Đurićevom mišljenju, zahtevi studenata su »u suštini pomoć progresivnim snagama« ali, bez obzira na to, »po načinu« predstavljaju podršku pristalicama »čvrste ruke«. Drugim rečima, po suštini svoje akcije, dakle po onome što je bitno, studenti stoje na strani progresa, po formi svoje akcije, dakle po onome što je sporedno i nebitno, studenti stoje na strani reakcije.

To je, strogo uzev, smisao onog što je Đurić napisao, ali to očigledno nije ono što je Đurić mislio da napiše. Komentator »Novosti« je uložio sav svoj napor da dokaže kako je ono nebitno (forma studentskih zahteva) važnije od onog što je bitno (suština ovih zahteva). Pri tom, razume se, ovaj novinar neizbežno mora da se zaplete u neverovatne protivrečnosti, tvrdeći kako studentski pokret u isto vreme predstavlja i pomoć progresivnim snagama i pomoć pristalicama »čvrste ruke«.

Ova protivrečnost potiče opet iz jednog dubokog dvojstva ličnosti. S jedne strane, komentator »Novosti« hoće po svaku cenu da studentima pripiše kako su »nosioci anti-samoupravnih odnosa«. S druge strane, Dušan Đurić »negde u dnu svoje duše« ipak zna da je studentski pokret izraz progresivnih i samoupravnih težnji. Ova dva oprečna toka rasuđivanja u komentatorovoj ličnosti vode sasvim logično do kolizije koja se ispoljava u obliku omaške, to jest u obliku besmislenog tvrđenja da studenti u suštini pomažu napredne snage, pružajući u isti mah podršku pristalicama nazadnih snaga.

Jedan neobično zanimljiv primer omaške koja otkriva postojanje izvesnog skrivenog, »podzemnog« toka rasuđivanja, nalazi se u uvodniku »Borbe« od 11. juna 1968. godine. Ovaj uvodnik, koji nosi naslov »Posle Titovog govora«, sadrži, pored ostalog, i ove dve rečenice: »U tom smislu i možemo reći da su se studenti proteklih dana na svojevrstan način sami probili na političku scenu samoupravnog društva. A to je *i* (podvukao N. M.) dobro.« (str. 1).

Omaška se nalazi u drugoj rečenici navedenog teksta. Nepoznati člankopisac, inače n a r e č i m a vatreni pobornik samoupravljanja, smatra da je to što su se studenti »sami probili na političku scenu samoupravnog društva«, pored ostalog, i nešto dobro. Međutim, zahvaljujući svezi »i« ova formulacija isto tako znači da samoinicijativa studenata, po mišljenju »Borbinog« komentatora, predstavlja »i« nešto rđavo. U kom smislu i zašto bi ova samoinicijativa trebalo da bude i nešto rđavo, o tome pisac »Borbinog« uvodnika ćuti. To ćutanje nije nimalo slučajno. Ako je neko stvarni i iskreni pobornik samoupravne demokratije, onda on u samoinicijativnom »probijanju« studenata na političku scenu ovog društva ne može videti ništa što bi bilo loše. Naprotiv, tu pojavu će svaki istinski prijatelj jednog samoupravnog društva pozdraviti bez ikakvih rezervi, bez ikakvog »i«.

Otkuda onda ova famozna sveza, ovo famozno slovo »i« u tekstu koji je inače deklarativno čitava mala oda samoupravljanju? Taj fenomen se može koherentno protumačiti opet samo kao neka vrsta omaške, omaške koja nas indirektno uvodi u s k r i v e n i n a č i n m i š l j e n j a autora »Borbinog« uvodnika. Autor o kome je reč, intimno ima ozbiljne rezerve prema studentskoj samoinicijativnosti. On, međutim, u isti mah, zna da bi otvoreno ispoljavanje ovih rezervi dovelo u sumnju njegovu privrženost samoupravljanju i demokratiji. Razapet između ovih oprečnih težnji, uvodničar »Borbe« odlučuje se stoga na kompromis, pa tako nastaje ono zlosrećno i izdajničko slovo »i«. Na taj način, uvodničar s jedne strane može da kaže kako je dao svoj obol načelima samoupravljanja izjavljujući da je stupanje studenata na političku pozornicu »i« dobra stvar, a s druge strane može tvrditi da nije izneverio ni svoja intimna uverenja, jer je istovremeno konstatovao da samoinicijativnost studentskog pokreta predstavlja »i« nešto loše. Tako se kao rezultat kompromisa jednog »javnog« i jednog »skrivenog« tumačenja istih događaja pojav-

Nastavak na 6. strani

Ismet REBRONJA

Pesme Ramzesa neuglednog

predeo siv i od pola tužan
gde dečak tugu bolno ubada
jedem i malo bacam divlju krušku
svoje oči nisam nikom dužan
u ponoru obuzela me nada
dok mi ljudi tako dugo otimaju pušku
mravi moje delove uporno vuku
osvajaju kao prastari bedem
moje srce okrenuto proždrljivom jugu
još danas nameravam da odem
ili beli svet uzmem za ruku
kao zalutalu ribu za ranjenu škrgu

sandžak me tužno u oko poljubi
a lutam bos po ovom predelu
moje rane u jatima napadaju muhe
u pocepana naručja padaju suze
sisu zgrabih da sišem uvelu
gotovo me čovek strelom ubi
na vrhu trešnje ucrvljale plodove berem
ništa nema lepo sem bivše doba
samo mi koža osunčana kao u afričkog roba
svoju prljavu košulju u ime majke perem
sav sam u znaku propalog pokreta
i neka bezvredna žena što me ostavi
a ljubav kukca i ovog leta cveta li cveta

i ovaj cvet što me iz vrta gleda
kao i samo telo kapelnika baha
danas jeste sutra uopšte nije
niko neće ništa da primeti
a cvet beznadežno očekuje svoju fugu
bez grobarâ što otvore zagrću
bez otiska biča na beloj koži

samo sobe previše tamne kao u paklu
mirišu neuobičajeno i nesvest donose
bez imena svoga u besnilu
sedi čovek donese orgulje

niko mi ne reče ni dan danas
kako se otrov samo pije
a pun sam crne smole
okruglih delova tamnog olova
iz mog oka nešto prosipaju sipe
kad budem kao malopre mena
spreman da zapalim ovo pepelište
u lanenim vrećama moje kosti lome
što ih dobro ispraše padavine
niz potok kotrljaju tanke vode
ovalno i celo moje belo nesta
a stenje mi na glavu u nepogodi pada

uništi jesen sve cveće
i guta lišće kao pušač dok čezne
i ubi moju majku na pragu gde prede
podseti na smrt starice sede
vode bedne postale tamne
i oči neuhranjene dece u bivšoj kući
i koža od srne gori i ta obest oca
pa moćno noćas noćnik suši dušu
pored puta pored ove slučajne mane
kad sandžak sa suncem o rastanku pregovara
jedva moje srce kuca
jedva volim
jedva moja ljubav važi

magla nečije čelo steže ovo veče
kiša ulazi u jezivi grob mog brata
i nešto počelo njegovo telo da žvaće
i ono mesto na licu gde sam ga poljubio
prvi i poslednji put za sva godišnja doba
tvoja bašta i cveće ponovo kisne
samo majka ponekad noću vrisne
i moli da je vreme lepo da je sinu dobro
dođi brate jedno jutro malo
kupio sam ti novu sviralu
ti nisi umro

taj opaki obad sa slamkom u trupu
nečiju umnu glavu na zlo navodi
i divlje životinje kao u snu glođu
jetru moju crnu moju nogu
danas me prekrilo gusto blato
spavam pored samog unakaženog raka
moj struk obavila crna traka
protiv života i bubamara glasa
pitaju me ljudi pitaju me sveće
gde je proleće bledo vreme ima li
iz čijeg tela fosfor plamsa
čiju kožu smrt polako okreće

ništa nema u svetu proleća
ovde ovo nepostojeće mesto
dok moje telo završava loše
obešen od mutnih voda nošen
moju usnu pokušava pseto
jer glava je moja puna smeća
sva uništena i nesreća bestelesna
dolivam otrov na svoj zatrovani deo
i bednice koje će umreti pseći
i taj pogreb pored puta od prašine beo
još se krećem crnom svom potopu
u životu neću više ni za stopu

likovna umetnost

2. INTERNACIONALNA SLIKARSKA IZLOŽBA

Galerija Doma omladine

EVO JEDNE internacionalne slikarske izložbe koja je imala ambicije da bude zaista internacionalna i koja je to i postigla. Uprkos zastrašujućem izrazu »internacionalno«, ona izdaleki podseća na izložbe naših slikarskih kolonija, a upoznavši se sa njom izbliza, uverićemo se da je umetnička praksa ove vrste najbolji put ka zbližavanju ne samo umetnika već i njihovih ideja. Njihovih pogleda na stilsku i tematsku problematiku savremenog likovnog stvaranja, uglavnom. U pitanju su deset mladih slikara, od kojih četiri Jugoslovena, tri Austrijanca, dva Italijana i jedan Italijan iz Austrije, koji su, na inicijativu jednog direktora muzeja i materijalnom podrškom pokrajinske vlade Štajerske, proveli pet nedelja u Retzhofu, jednom starom i romantičnom zamku u blizini Graza. Zbližavanja ove vrste, i na ovaj način, nose u sebi uvek nešto specifično. Kod umetnika je to neka vrsta uzajamnog moralnog prožimanja u kome su karakteristične zajedničke pripadnosti izvesnim stilskim ili formalnim koncepcijama. Ne mislimo time reći da su izlagači svoj zajednički nastup obeležili nekom sličnošću u načinu slikanja ili crtanja; oni su toliko različiti koliko je to uopšte moguće, ali je tu nesumnjivo prisutan jedan izjednačen pogled na ciljeve i sredstva moderne umetnosti. Većina izlagača pripada apstraktnom shvatanju; oni koji to nisu, nisu samo utoliko ukoliko ih neka vrsta nadrealizma ili metafizike odvaja od amorfne materije. Međutim svi zajedno su avangardistički raspoloženi, smeli, dosetljivi, sigurni u sebe i optimiste, — jednom rečju mladi. I to je ono što njihovoj »Drugoj internacionalnoj slikarskoj nedelji« daje jednu posebnu svežinu i draž. Nadamo se da se nećemo ogrešiti o osećanje za gostoprimstvo ako primetimo da se naš deo umetnika u ovoj zajednici izdvaja ne samo raznovrsnošću već i smelošću, i to onom vrstom smelosti koja je, — bar u oblasti moderne umetnosti, — utoliko više hvaljena ukoliko se više približava apsurdnom.

* * *

U SALONU MUZEJA SAVREMENE UMETNOSTI je u ovom trenutku slikar Milun Mitrović. Njegova biografija nije toliko raznovrsna, preopširna i uzbudljiva kao biografija većine naših mladih i avangardnih umetnika; međutim, on spada u srednju generaciju i nije avangardan. U njegovu ćemo korist reći još i to da je u svoje vreme bio učenik Mila Milunovića i da svome poslu prilazi sa najvećom mogućom ozbiljnošću i studioznošću. Počeo je sa pejzažima, i ostao im veran kroz celo svoje umetničko iskustvo, zasnivajući na njima čak i onaj veliki preokret u shvatanjima, kada je od ekspresionizma prešao na apstrakciju. Taj prelaz nije bio ni buran, ni neočekivan; štaviše, on je bio posledica jedne stroge doslednosti, i svi oni, koji su poznavali sokobanjske pejzaže Miluna Mitrovića od pre 1958, neće naći ništa ni strano ni nametnuto na njegovim današnjim apstraktnim platnima. Iz toga se prosto nameće zaključak da je Milun Mitrović pre svega kolorista. On to zaista i jeste i boja će biti isključivo i jedino njegovo izražajno sredstvo. Bar za sada. Ne postoje nikakvi razlozi za sumnju izuzev neodržive pretpostavke da se njegov koloristički postupak sastoji iz jedne vrste tonske konstrukcije koja kod njega zamenjuje formu na jedan karakterističan način. Da postoji jedna karakteristična tonska konstrukcija to je tačno, i ona nam pomaže da Mitrovićeve slike prepoznamo između hiljade drugih; međutim, vrednost Mitrovićevog postupka leži u njegovoj utančanoj, nešto malo oporoj senzibilnosti prema čistom zvuku boje. On tu svoju boju doživljava na jedan plah i silovit način, nervozno i uznemireno, da bi je odmah zatim stavio na platno kao jedan smiren i ukroćen medijum. Ta smirenost ide često do monumentalnosti, i da kod nas postoji potreba za slikanjem velikih zidnih površina, Milun Mitrović bi nesumnjivo prednjačio u tome.

* * *

GALERIJA GRAFIČKOG KOLEKTIVA je pružila gostoprimstvo mladom beogradskom slikaru i grafičaru Bori Iljovskom. Ovo je njegova prva samostalna izložba, a nedavno je dobio i svoju prvu ozbiljnu nagradu, nagradu ULUS-a za sliku na temu »Čovek«. Ovoga puta, Iljovski je izložio samo grafiku i crteže. Za prvi nastup je to možda i najbolje, jer ćemo tim putem najlakše utvrditi šta nam ovaj mladi slikar obećava za buduće. Da je to darovit umetnik, u to nema sumnje; zanimljivo je još i to da je on već uspeo da izgradi jedan svoj stil. Njegova je grafika uzbudljiva i poetična u isto vreme, ali u isto vreme ostavlja utisak nečega usplahirenog i dramatičnog. Njegova linija i njegova forma u stanju su stalne napetosti, kao da ih neka centripetalna sila vuče ka dematerijalizaciji. Iljovski je sklon stilizovanju, pa čak i groteski; međutim, kroz ceo njegov postupak provejava neki mek, molski dah, što se nesumnjivo može pripisati uticaju utančanog ukusa i slikarske kulture njegovog nastavnika, slikara Đorđa Bošana.

Miodrag Kolarić

PUTEVI »NOVOG FILMA«

Emilija BOGDANOVIĆ

Hrabrost za svakidašnjicu

FILM

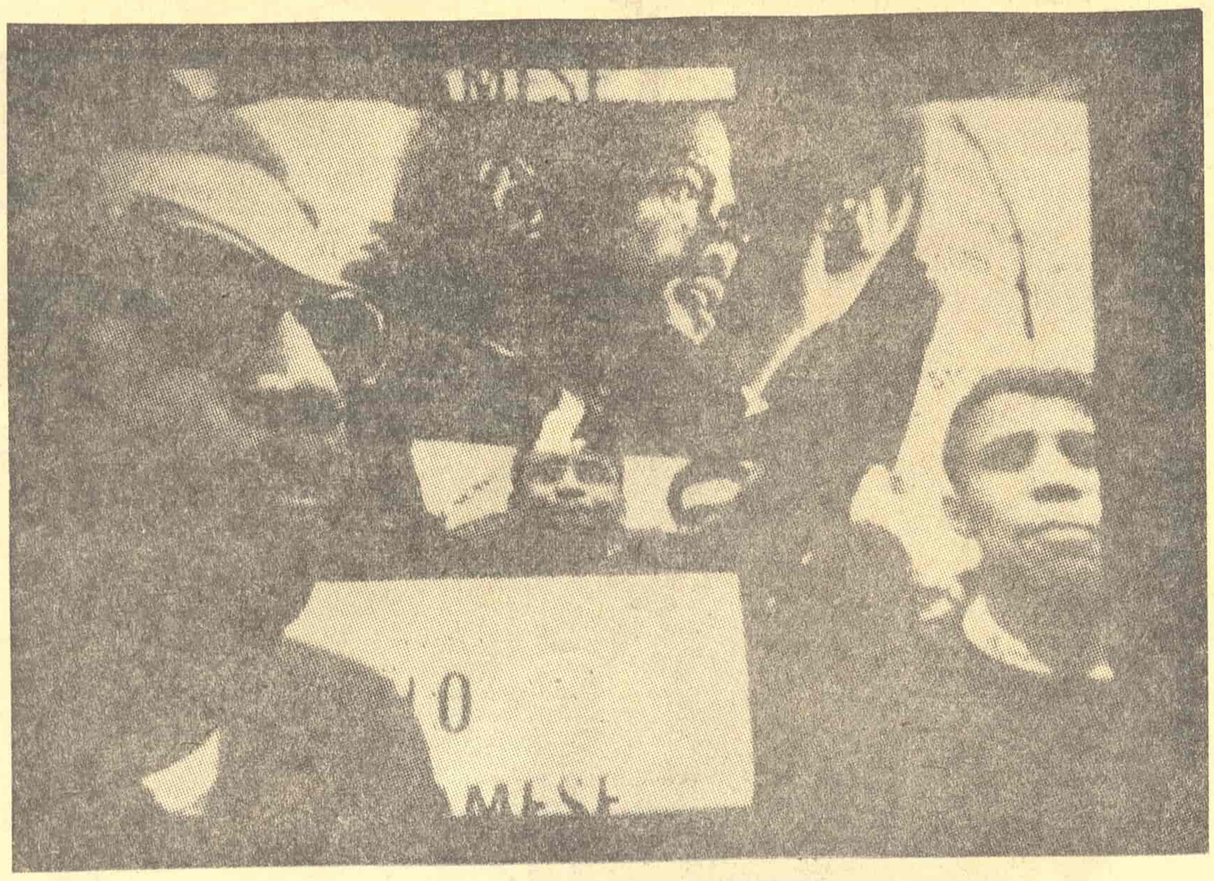

SCENA IZ FILMA »DALEKO OD VIJETNAMA«

FILMSKE HRONIKE prenele su do naših generacija čuveni Gebelsov plač zbog nemoći nemačkih sineasta da ostvare jedno tako snažno i poletno (propagandno!) filmsko delo kakvo je bila Ajzenštajnova »Oklopnjača Potemkin«. Čitamo dalje: »... veličanstveni kadrovi Vakulinčukovog revolucionarnog zanosa i pristajanja odeskih građana uz mornare s »Potemkina«, direktno su bioskopske gledaoce zapadne Evrope izvodili na ulice, da demonstriraju...«

Danas se ovaj podatak citira skoro u svakom dijalogu između autora socijalističkih zemalja i novinara koji svaki novi put sve drskije provociraju pitanjima o smislu društvene angažovanosti jednog savremenog stvaraoca!

Šta je film? Mogla bih bez pogreške odgovoriti: to je u jednom smislu — odbrana, naglašena i potencirana stvarnost. A propaganda? Takođe — odbrana, takođe naglašena i potencirana — ideja!

Bezazlena filmska publika uvek je pod uticajem filma koji je upravo videla. Fiziološka i psihološka snaga slika koje se kreću i zvuka toliko je jaka, da može, ako je iskorišćena makar i s minimumom mašte i inteligencije pokrenuti emocije svakog gledaoca. Nije zato čudno što je upravo uz pomoć te svoje snage, snage »ubeđivanja« film postao svestan svog vlastitog govora i — svoje moći! Zato su od prvih dana svi njegovi veliki trenuci bili uvek i veliki trenuci »umetnosti ubeđivanja«. Film i propaganda su se po svemu sudeći m o r a l i sresti. Tako je »Oklopnjača Potemkin« bila istovremeno i prvi znak usklika koji se pojavio u istoriji filma i prvi (da li, slučajni?) primer akcione moći propagande.

Ali, dok je propaganda u celini uzev, pomogla Ajzenštajnu da u mnogome doprinese izražajnom jeziku filma, šta je film doneo propagandi? Jedan upitnik dovodi do drugoga.

Suštini umetnosti »koja traga za univerzalnom istinom« itekako protivreči komuniciranje s jednom jedinom istinom za koju se imanentno opredeljuje propaganda. Međutim, da li je svaka umetnost čvrsto ukorenjena u svom vremenu ili pak samo lebdi u vakuumu apsolutnog. Obično se kaže da umetnik traga za nekom »univerzalnom istinom«. Da li smo, međutim, toliko uvereni da tako nešto zaista postoji? Sve što se izdiže do nivoa umetničke istine mora biti na neki način i privatna istina. Nešto što umetnik sam za sebe prvi uočava i čemu daje lično značenje. S druge strane ogromna želja i snažno nastojanje da se nešto saopšti — u stvari j e s t e propaganda. Ko onda može reći tačno gde se ona završava a gde počinje umetnost?

Film, međutim, može biti propaganda, ali propaganda ne može biti umetnost. I to je tačno — kažemo, a onda, postavljamo pitanje: jesmo li dobri gospodari tog moćnog duha koga smo pustili iz flašice, da li znamo da postupamo s njim, ili smo mu samo jadni šegrti?

— Vi niste ništa videli u Hirošimi! — ubeđuje nas Alen Rene u svom filmu »Hirošima ljubavi moja«...

— Oh, dođavola! Onaj čovek je ušao u dvorište, polio se benzinom i zapalio... Zašto je trebalo da to uradi baš pred američkom bolnicom? Eno piše. Idi da vidiš, ako mi ne veruješ. — Šta piše? Mir Vijetnamu! Mrtav je. Oh, dođavola! — ubeđuje nas Žan Lik Godar u filmu »Muški rod — ženski rod«.

— Nije sad vreme za snimanje filmova — glasno razmišlja Marlon Brando, kada posle ubistva Martina Lutera Kinga obilazi sa gradonačelnikom Njujorka ulice Harlema. »Hoću da se posvetim stvarnoj crnačkoj borbi za građanska prava i ravnopravnost« — kaže, da bi nekoliko dana kasnije radosno prihvatio ulogu u filmu »Kvemada« koji priprema italijanski reditelj Djilo Pontekorvo, reditelj »Alžirske bitke« u kome će Brando prihvatiti da svoje iskreno raspoloženje zameni filmskom akcijom!

— Ovaj film treba odneti u SAD kako bi moji iz »Crne sile« naučili tehniku gerile u gradu — primećuje Stokli Karmajkl, lider ove organizacije pošto je »Alžirsku bitku« video na Kubi.

— Če, če, če— gevar! — skandirali su studenti u Pezaru, gradiću na drugoj obali Jadrana pre dve nedelje, izlećući na ulice posle poslednjeg kadra argentinskog filma »Vreme bikova«; demonstrirajući protiv terora, solidarišući se s pozivom koji im je uputio reditelj Fernando Solinas: »onaj koji samo posmatra ili je kukavica ili izdajnik!«

I kao svaki propagandistički film koji postaje veliki ne samo onda kada za sebe veže dobru volju i uopšteni humanizam već i onda ako je uočio pravi trenutak i određeni čas u kome se može najsnažnije nametnuti, ni »Vreme bikova« nije se zadržalo samo na polumerama. Reditelj ne dozvoljava gledaocu da misli (jer propaganda predstavlja dosledno totalitaran izražajni oblik). On planira da gledaoci odmah po završetku filma krenu u akciju. Svoj politički propagandni spektakl unapred je opremio: ispisanim parolama, pločama s revolucionarnim pesmama i sve to uneo u festivalski bilten kojim je gledaoce upoznao sa sadržajem i smislom dela: »film bi bio besmislen, ako ne bi pokrenuo na akciju« — izjavio je reditelj u trenutku kada je sretan na ramenima publike, dao pristanak da se projekcija ne dovrši već da se iziđe na ulice...

I stvarno, posle prvog dela ovog izvanrednog »političkog-sajkodelika« koji je uz pomoć svojih dvesta pedeset minuta, nameravao da uvede gledaoca u jedan svet »u kome ljudi nisu slobodni ni da izaberu smrt, a kamoli život« — kako kaže sam Solinas, posle frenetično montiranih arhivskih epizoda koje svedoče o hronici dojučerašnjeg i potrebi konstantnog otpora danas uz iritirajuće revolucionarne marševe čiju je vizuelnu završnicu reditelj namenio čuvenom fotosu mrtvog Čea sa otvorenim očima, ukočenom na ogromnom platnu čitavih desetak minuta... (posle sto proteklih minuta filma) ... ljudi su izleteli na ulice (da ne — posmatraju samo, da ne budu ni kukavice ni izdajnici!)

Oni koji su prisustvovali ovom činu u Teatru esperimentale u Pezaru na Internacionalnom festivalu »novog filma« na kome su ove godine privilegovani gosti bili latinoamerički autori, uveravaju da je ovaj levo orijentisani festival najzad pronašao definiciju »novog filma« koju je od samog početka tražio.

Reditelj Solinas je predvideo završnicu svog filma. On je predvideo akciju, a ne meditaciju. On je znao do koje mere je naša individualna otupelost na istinski užas nepovrediva. On zna da mi u svojim kućama pri kafi meditiramo posle tv-vesti o istovarivanju bombi na nosače aviona usidrene u Tonkiškom zalivu, posle gro-planova o ubijanju na sajgonskim ulicama, posle javnog atentata na nekog šefa države, o svemu dakle, što nam tako uslužno prenose telefoto sočiva i katodne cevi. I dok Godar iza kamere »mičel« meditira o sopstvenoj i evropskoj impotenciji u kontekstu vijetnamskog rata, o sramnim idejama tzv. »solidarnosti« i lažne plemenitosti (»ne ide se za to da bismo Vijetnamce osvojili svojom plemenitošću već da bismo im dali mogućnost da oni osvoje nas«), Solinas oprema svoj film vatrom, onom istom koja je planula pred Pentagonom iz tela rezigniranog i očajnog američkog kvekera Morisona koji je tako pokazao vijetnamki Ujen (kako svedoči film »Daleko od Vijetnama«) da u SAD postoji i jedna »drugačija Amerika«.

O toj »drugoj Americi« svedoče i mladi njujorški sineasti iz »newsreel group« koji u ovim haotičnim američkim trenucima »estetiziraju« ispisujući naslove svojih dokumentarnih storija (o maršu na Pentagon, o spaljivanju regrutskih knjižica...) — mitraljeskim rafalima...!

I dok Amerikanac Erik Brajtbar s užasom i strašnim gnevom optužuje suludu tehnološku ekspanziju proizvodnje »po život bezopasnih« policijskih rekvizita za gušenje demonstracija, svedočeći o novim tek izumljenim vrstama raznih »sprejova« sa suznim gasom, malim ručnim upaljačima — bazukama itd., dotle Godar, iza »mičel« kamere kroz koju utučeno zuri, ne vidi Vijetnam (jer ga nisu pustili), ali govori o tome koliko je strašna drama evropske i svetske krize i griže savesti.

I zato je Solinasov fotos Čea u Pezaru ukazivao na to da je svako umetnikovo lebdenje po čarobnoj zemlji apsolutnoga slepo, kukavičko i utešno samoobmanjivanje, koje je zapravo — propaganda najgore vrste! (Čovek i z r a ž a v a stav ali ga ne z a u z i m a). To je stav intelektualnog »ibermenša«, jer na zemlji ne postoji nijedan zamak niti ima takvih koji bi odoleli onim čizmama — na Ajzenštajnovim odeskim stepenicama...!

I zato je Solinasov Če Gevara praunuk Potemkinovog mornara Vakulinčuka, a narod je ponovo u »novom (političkom) filmu« postao — kolektivni junak jednog novog prolet-kulta.

Možda tek iza ove tačke stižemo do suštine rasprave o putevima »novog filma« o njegovom pravu i sposobnosti da o svim savremenim svetskim zbivanjima i društvenim konfliktima svedoči kao jednoj p e r m a n e n t n o j i autentičnoj drami. Univerzalnoj, ako hoćete (umetničkoj, dakle) i propagandnoj — zašto ne?

barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar

Prilog teoriji omaški

Nastavak sa 5. strane

ljuje možda najkarakterističnija omaška u seriji napisa o studentskom pokretu što su se ovih dana pojavili u našim dnevnim listovima.

Nije ništa manje zanimljiva i omaška koja se nalazi u izlaganju direktora »Politike« Milojka Drulovića u broju ovog lista od 16. juna. Milojko Drulović na jednom mestu kaže: »Ovakvi dijalozi su, pored ostalog, dobra prilika da se proveri — koliko je mogućno jedna slobodna, uzajamna diskusija, istinski dijalog u kome sagovornik poštuje ličnost svog partnera. Zbog toga što se u našim sredinama srećemo i sa jednom vrstom agresivne kritike gde ima refleksa jedne autoritarne demokratije i netolerantnog pristupa diskusiji«.

Navedeni tekst pruža nam još jednu priliku da razlikujemo omaške koje su znak stilskih i logičkih slabosti njihovog autora, od onih omaški koje nastaju kao posledica kolizije suprotnih tokova rasuđivanja u autorovoj ličnosti. Među omaške ove prve vrste valja ubrojati pleonazam »uzajamna diskusija«. Svaka diskusija je, razume se, već po prirodi stvari »uzajamna« i ovakvo ogrešenje o logiku kazivanja ne treba tumačiti uticajem nekakvih skrivenih, »podsvesnih« činilaca. Pravu omašku predstavlja, u stvari, izraz »autoritarna demokratija«. Sama po sebi, ova formulacija je ono što se obično zove contradictio in adjecto. Takve formulacije, svakako, mogu biti takođe plod nedovoljnog stepena obrazovanja ili plod nedovoljne sposobnosti da se logično iskaže sopstvena misao i u tom slučaju one predstavljaju obične omaške. Međutim, ovde to, očevidno, nije slučaj. Samo se po sebi razume da je direktoru »Politike« dobro poznato i značenje reči »autoritarna« i značenje reči »demokratija«. Ako je, dakle, Milojko Drulović, uprkos tome, upravo ovako povezao pomenute reči, onda je to znak da se u proces njegovog kazivanja upleo neki nepoznati, »podzemni« i »skriveni« tok rasuđivanja.

U ovom slučaju omaška takođe nastaje kao posledica dve suprotne smisaone struje u istoj ličnosti. Direktor »Politike« ima afektivan odnos prema izvesnoj kritici koju on naziva »agresivnom«. Iz tog afektivnog odnosa proističe reč »autoritarna«. Međutim, bez obzira na ovaj afektivni stav, u autorovoj ličnosti postoji i »potisnuto« saznanje da je ta kritika koju on zove agresivnom, ipak u nekakvoj vezi sa demokratijom. Stoga izraz »autoritarna demokratija« predstavlja izvestan kompromis između jedne afektivne usmerenosti i jedne »intimne« i »skrovite« svesti o onome što se zove »pravo stanje stvari«. Istina, akcenat Drulovićevog izlaganja je na emotivnom stavu, to jest na reči »autoritarna« a ne na »skrivenom« saznanju o istinskom, demokratskom liku one toliko neugodne i agresivne kritike. Uprkos tome, onaj drugi »skriveni« tok rasuđivanja u autorovoj ličnosti dovoljno je jak da izazove koliziju sa »javnim« tokom rasuđivanja, koliziju koja se još jednom ispoljava u vidu omaške.

Ova kratka i letimična analiza nije, razume se, dovoljna za izvođenje nekih definitivnijih zaključaka. Ono što se i na osnovu jedne takve analize može sa izvesnom sigurnošću zaključiti, odnosi se, uglavnom, na problem tipologije omaški. Sve omaške koje smo ispitivali mogu se svrstati u dve osnovne grupe. Prvu grupu čine one »greške« u mišljenju i kazivanju koje imaju svoj koren u kakvom skrivenom, afektivnom središtu duševnog života. Ovo afektivno središte predstavlja polaznu tačku izvesnog »podzemnog« toka mišljenja koji u povremenim eksplozijama nelogičnosti remeti koherenciju autorovog izlaganja. Taj tok mišljenja izrazito je pristrasan, jednostran i aksi-

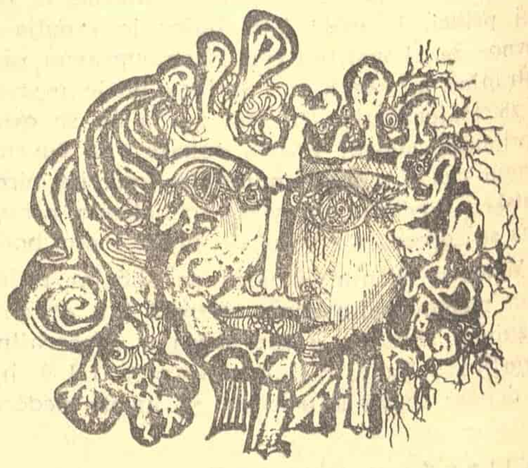

POZORIŠTE

Povratak

Petar VOLK

Premijere: »NARODNI NEPRIJATELJ« H. IBZENA I A. MILERA I »ŽIVOT GALILEJA« B. BREHTA

UBEĐENI SMO da vraćanje delima kakva su »Narodni neprijatelj« ili »Život Galileja« nije repertoarska slučajnost. Jer svaka scena, ukoliko želi danas da bude istinski savremena, ne može da zrači na gledalište bez prisustva istine. Samo, gde je naći, kako se sa njom suočiti i da li je moguće pretvoriti je u život?

Oživljavajući upravo stoga »Narodnog neprijatelja« na sceni Savremenog pozorišta i u adaptaciji Artura Milera, reditelj Aleksandar Ognjanović je u Henrihu Ibzenu video pre savremenog nego klasičnog pisca. Zato moralne dileme doktora Stokmana i sudbina njegove porodice nisu prikazani u standardnim kategorijama i želji da budu izdignuti do tipičnog. Scenografija Vladislava Lalickog i kostimi Danke Pavlović imali su zadatak da u materijalu i stvarima naznače određeno vreme ali istovremeno i sasvim određeni ljudski ambijent. Bez obzira da li se događaji zbivaju u Stokmanovom porodičnom krugu, Aslaksenovoj redakciji ili kući kapetana Horstera — uvek je moguće utvrditi kome predmeti pripadaju. A to je već jedan polemičan stav koji se replicira na toliko eksploatisanu frazu antiteatra da stvarima nije potreban čovek. Atmosfera je izuzetno bogata, prepuna ljudima dragih a često i sasvim nekorisnih stvari, sitnih kretnji i malih radnji tako da celokupni ambijent odudara od onog čime smo se još koliko juče zanosili kao izrazom naših modernih i urbanih teatarskih potreba i podseća na one stare, dobre i zaboravljene predstave.

Mešutim, u ovom postupku zanimljivo je upravo to što reditelj situacijom dokazuje već u ekspoziciji da se do istine ne dolazi baš olako. Stokman je u prvi mah nije uopšte svestan i kroz spoljne konflikte i unutarnja preobraženja ona postepeno postaje sastavni deo njegove ličnosti. Ovaj čovek, ma koliko bio zanesenjak, nije nestvaran: ni jednog časa ne gubi prisebnost i kada se bori za istinu on to čini sa odgovornošću jer je u pitanju njegov sopstveni život. Zato se on i opire lažima i licemerstvu. Umesto konformizma i odricanja on se opredeljuje za istinu, mada mu ona donosi bedu.

Ognjanović je svoju zamisao sproveo bez straha da će mu se prigovoriti kako čezne za klasičnim teatrom. Svaki lik je maksimalno individualiziran, čak kada se konfrontiraju u masi, tako da imamo utisak neprekidnog suočavanja Stokmana sa realnošću. Ponekad su to samo poznati portreti ili skice, ali uvek tako postavljene da imaju sasvim određenu funkciju u formiranju dramskog sukoba. Zid mržnje okružuje Stokmana, ali on ni ne pomišlja da prizna poraz i kao da sugeriše misao: opredeljenje za istinu, ma koliko bilo bolno i tragično, ne mora da bude i fatalno. Upravo zbog toga što drugi odbijaju da istini pogledaju u oči — Stokman insistira na svojoj odluci da javnosti saopšti kako je kupalište u kome on radi kao lekar zagađeno raznim bacilima. To reditelskom tretmanu daje posebnu dimenziju tako da predstava istovremeno deluje i na naše emocije i na misao.

VLASTIMIR STOJILJKOVIĆ I MIRJANA KODŽIĆ U KRUGU PORODICE STOKMAN

Svakoj sceni je posvećena puna pažnja, a neke deluju čak kao celine za sebe. Time je donekle usporen ritam, ali i pored toga finale se doživljava kao čista tragedija i kriza unutar realnosti.

Stokman je za Vlastimira — Đuzu Stoiljkovića predstavljao veliko kreativno iskušenje: odoleo mu je veoma superiorno, a nenametljivo i jednostavno boreći se celo vreme za istinu u svetu i u samom sebi. Njegova igra stoga i nije tražila subjektivne efekte, mada je u svakom trenutku bila sasvim lična, već je bila zaokupljena akcijom u sasvim određenoj situaciji. Čak kada izgleda sve izgubljeno njegov Stokman ne plače nad svojom sudbinom i ne pokazuje znake kajanja: taj jednostavni čovek zadivljuje svojom doslednošću i odricanjem od zadovoljstava i uverava da je Đuza Stoiljković ovom ulogom postigao daleko više nego što u sličnim okolnostima postižu mnogi drugi glumci njegove generacije. Dramski refleks tog njegovog unutarnjeg identifikovanja sa istinom i sukobljavanja sa životom nalazimo u Katarini (Mirjana Kodžić). U ovom krugu nastupila su i dva darovita dečaka Gordan Kulić i Dušan Jevtić.

Nasuprot doktoru Stokmanu stajao je njegov brat Peter, u interpretaciji Pavla Bogatinčevića, snažan, dominantan i vešt u vođenju konflikata, pojam vlasti i nasilja, ali i čovek sa svim ličnim karakteristikama, glumački veoma impresivno data ličnost. Mića Tatić (Morten Kil) kao Katarinin otac majstorski je usaglašavao igru sa maskom, Uroš Glovacki (Biling) bio jednostavan u iznošenju sapstvenih karakteristika, Zoran Rankić (Hovstad) ubedljiv i osoben u izrazu, Toma Kuruzović (Kapetan Horster) impresivan, Tamara Miletić (Petra) lepog i nežnog izgleda, suzdržanog i karakterističnog izraza, Slobodan Stojanović (Aslaksen) dat reljefno i Vlasta Velisavljević u veoma plastičnoj epizodi pijanog čoveka koji se izdvaja iz mase okrenute protiv Stokmana.

* * *

AKO JE »NARODNI NEPRIJATELJ« drama individualnog protesta zar se »Život Galileja« ne može okarakterisati kao slika ljudskog prkosa? Pogotovo što Breht iznoseći fragmente sa životnih stranica slavnog fizičara ima pred očima drugačiju realnost. Dominacija srednjovekovnih dogmi o zemlji i svemiru, strah od novih otkrića, arogantnost prema istini i permanentna potreba za negiranjem slobode po mnogo čemu podsećaju na duhovnu okupaciju i torture kojima je čovek izložen i u savremenom svetu.

Galilej nije buntovnik Stokmanovog tipa i otvoreno priznaje da nije za odricanje i žrtvovanje. Ukoliko je naše vreme zaista vreme promena i priprema onda je bitno istrajati! Čovek može da ćuti, da se trenutno i odrekne spoljne aktivnosti, ali to ne znači kapitulantstvo. Uvek postoji mogućnost da on aktivira svoje mogućnosti i angažuje se protiv konformizma i verovanja. Zar protivnici i vlasti ne zaziru uvek i najviše od duhovne negacije? Brehtovo delo je puno slutnji i predskazanja, ali ne i odlučnosti da se utiče bitnije i agresivnije na sam tok događaja u realnosti. U svome dramaturškom tretmanu on stoga ne prevazilazi fakturu hronike. Nisu li stoga teatarska oduševljenja ovim tekstom malo preterana? Da li u ilustracijama ima uvek dovoljno istinske poezije da bi njome bio zaokružen sam smisao zbivanja? Nisu li piščeva htenja donekle u protivurečnosti sa literarnim vrednostima?

Bora Grigorović se tim saznanjem zadovoljio i u svojoj scenskoj postavci: nigde ni jednog pokreta ili zahvata koji bi se suprotstavio tradicionalnom uverenju ove sredine da sve što pripada Brehtu predstavlja izvornu scensku i literarnu strukturu. Otuda primetan napor da se pojedine situacije učine maksimalno stvarnim unutar jednog hladnog ambijenta čoveku potpuno stranog. Nije li to razlog da su scenografija i kostimi Dušana Ristića dosta suzdržani u bojama i detaljima kako bi pozornicom uvek dominirao što upadljivije sam prostor? Tako da simboličnost nije apstraktna. Pa ipak, usaglašavajući se sa hronikom reditelj je i ograničio svoju kreativnost i možda nesvesno pristao da bude tek tumač ili svedok jednog nesrećnog života.

Da li reditelj mora da pristane na ovakvo shvatanje interpretacije? pitanje je koje sve češće razaznajemo i u samom gledalištu. Naime, posle mnogobrojnih improvizacija i neobaveznosti, i sam teatar oseća potrebu za što doslednijim tumačenjem piščevih intencija. Ma koliko se činilo da je u ovom tekstu sve definitivno još uvek ostaju uslovi za akciju i pretvaranje hronologije u vreme, pa i konkretnu realnost. Grigorović očigledno nije želeo da eksperimentiše sa tekstom koji mu je u svome izvornom delovanju izgledao dovoljno savremen i aktuelan. Otuda smo dobili predstavu ponešto sporu ali zato uglavnom prečišćenu u izrazu, logičnu u postavci, preciznu u informaciji i sasvim doslednu reditelskim shvatanjima o sopstvenoj ulozi i zadacima.

U tako koncipiranom ambijentu za glumačku igru bilo je dosta prostora, pa ipak on nije preterano korišćen. Tu je Grigorović sugerirao akterima da budu takođe ponešto suzdržani kako bi se potencirala misao — da sloboda jednog nije sloboda svih i da je njihova čak i duhovna aktivnost međusobno itekako uslovljena. Branislav Jerinić se, približavajući se Galileju, tome donekle opirao, tako da je bilo i nemirnih i robustnih reakcija koje su se kasnije povukle pa je lik postepeno primao svu njegovu životnu snagu dok na kraju nije zadobio impresivnu ubedljivost. To je pre svega čovek egzistencije koji se ni u ime svojih sopstvenih ideala i otkrića ne odriče realnosti. Zato Jerinić i obraća posebnu pažnju na one pojedinosti u postupcima koje nam otkrivaju način na koji opstojava legenda kao životna zbilja. Ovim se izgrađuje odnos prema samom sebi i uobličava prisutnost koja svojom čvrstinom, oporošću i jednostavnošću deluje čak protestno. U tim snažnim gradacijama Jerinićeva igra zadobija punu autentičnost i nameće se kao ostvarenje i vizija istinski savremenog umetnika.

Veoma prisutan na sceni bio je Zoran Ristanović kao Kardinal inkivizitor. Njegova interpretacija bila je lično naglašena i osobena tako da ga otkriva u bojama i nijansama koje ranije nisu bile dovoljno uočljive pa se stiče utisak da svaka njegova pojava na ovoj pozornici deluje kao povratak mladosti ovog darovitog glumca. Vuka Dunđerović (Gospođa Sarti) odmerena, životna i u svakom pokretu veoma sigurna i realistična, Miloš Žutić (Andreja Sarti čiji mladi lik veoma živo sugeriše Duško Stevanović) otkriva sebe u plastičnom izrazu, Branka Zorić (Virđinija, ćerka Galileja) ispoljila je puno šarma, emotivnosti ali i smisla za izražavanje složenijih osećanja.

Ovu ansambl-predstavu upotpunili su nizom karakterističnih epizoda Predrag Tasovac (Kurator), Božidar Drnić (Matematičar), Mihajlo Vitorović (Filozof), Vasa Pantelić (Urban VIII) i drugi glumci tako da možemo samo zažaliti što se svetlo gasi nad sezonom upravo u času kada pozorišta i glumci pokazuju znake izrazite vitalnosti i traganja za sopstvenim mestom u našim umetničkim i životnim kretanjima.

barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar barometar

Žandari i lopovi

MALI EKRAN

ŽIVIMO zaista u jednom savršenom svetu!

Nigde ni jednog krivca, a istina pregažena pa teško povređena otpuštena sa klinike. Susretnete tako nekog novinara koji radi u listu što se proslavio masakriranjem činjenica. Pre nego što mu bilo šta kažete, on prvi počinje da napada list u kome prima platu. Zgražava se zagrcnut od pravednog besa. Pojma nema ko je napisao članak. Sutradan susretnete urednika, koji je takođe ogorčen i takođe pojma nema o člancima protiv sirote istine, mada mu se u džepu nalazi tek odštampani primerak sa novim napadom na zdrav razum.

Ne, stvarno — živimo u zaista savršenom svetu punom naprednih ljudi. Toliko sam se uželeo pravog negativca, da ne mogu da vam opišem! Koga god sretnete — napredan čovek! A članci izlaze li, izlaze...

Sećam se, kada smo bili klinci igrali smo se žandara i lopova. Uvek je bilo onih koji su rado pristajali da budu lopovi. Danas, svi hoće da budu pošteni žandari. Videli su, znači, da se ne isplati biti lopov. Ovoj profesiji preti lagano, ali sigurno izumiranje. Toliko mi je žao sirotih lopova! Život će mi biti prazan bez njih.

Kakve to veze ima sa televizijom? — zapitaće se svakako čitalac. Nikakve! Ali nisam mogao da izdržim, a da vam ne ispričam.

Što se tiče televizije — ona je hvala Bogu dobro i zdravo, kao što i vama od sveg srca želimo!

Pre neko veče uhvati me iznenada griža savesti i odlučim da se naojzbiljnije prihvatim svoje profesije. Vidim i sam; moja draga O. B. sve bolje piše, a ja sve slabije. Dok ja jedva uspem da opišem jedne studentske demonstracije, ona obiđe četiri festivala. Tako odlučim da je stignem i otvorim televizor. Na programu — »Tv magazin«!

Jedan provincijalac dobije glavni zgoditak na nekoj lutriji — posetu Glavnom gradu. Na stanici ga dočekaju ona četiri punačka momka (Kakav mi je to kvartet, kada ih ima samo četiri! — rekao je jedan moj prijatelj muzički kritičar) i ta četiri odrasla vunderkinda, koji se raspadaju od egzaltacije i od zadovoljstva svojim umnim glasovima, krenu da vode onog nesrećnika dobitnika po koncertnim dvoranama, barovima, varijeteima, televizijskim studijima, ulicama, trgovima, bioskopima, slatkim malim kafanicama i ostalim svetilištima ljubitelja ovakvih emisija. Bilo je to nešto nalik »Amerikancu u Parizu«. Tu se pevalo i patilo, tu su vitkonoge devojčice igrale ispod novih zgrada, tu se sviralo na dva klavira — jednom rečju, bilo je toliko lepo da bi čovek stvarno poželeo da to sve doživi. Posle svega prosto vam pozli od sreće i životne radosti. Vrti nam se od blombiranih osmeha, od aplauza i cveća, od preterane lepote. Režiser — Anton Marti.

Kunem vam se da nemam ništa protiv simpatičnog Martija! On samo obavlja svoj posao i to veoma ga dobro obavlja, možda čak i najbolje. On radi, on hrani svoju porodicu kao i svi ostali. On pošteno zaradi svoj hleb i svoj novac. On ni sam ne zna da ga je mašinerija sveta u kome živi naterala da pravi uspavljujuće droge. Pa kakav je onda taj svet koji za svoja vrhunska zadovoljstva bira smrdljivi ispolivani pliš plavih barskih sala, a za svoje himne milozvučne budalaštine otpevane sa poluskloplјenim kapcima? Kakav je to uopšte svet u kome glavni zgoditak, taj retko ili nikada ostvareni cilj treba da predstavlja skup ovako bljutavih zadovoljstava tipa nešto modernizovanijih Supea, Lehara, Štrausa kaundka kompanije?

Ljutio sam se na sebe što se uopšte ljutim. Već dovoljno dugo živim na svetu da shvatim da je on ipak neizmenjiv. Treba ga primati sa blagom skepsom. Treba ga piti na slamku. Posmatrati ga kroz zamagljenu špricersku čašu — tako najlepše izgleda. Ne treba se boriti sa zlom — u slučaju da pobedite, pobeđeni će vam ukrasti pobedu. Ispašćete budala.

Govorio sam to sebi jedno pola sata, a možda čak i nešto duže, sve dok nisam povratio svoju blagoslovenu ravnodušnost. Tako spokojan, tako miran, još uvek sa taktovima muzike ona četiri momka u ušima, ličio sam na trećerazrednog smirenog budistu u trenutku kada zagledan u bledi cvet biva pregažen električnom lokomotivom.

Ali nešto mi je odjedanput postalo jasno: na svetu još uvek ima mladih osoba koje ne pristaju na skepsu i cvetne koncentracije. Još ima ličnosti koje su ž i v e. Koje umeju da mrze, da vole, da se gade, da žele menjanje sveta o kome sam govorio.

I kada smo odlazili da posmatramo njihov plemeniti bunt, činili smo to prvenstveno zbog sebe; jer su nam ti dečaci svojim pravednim životnim gnevom, pokazali strašne ponore godina — videli smo izbliza kakvi smo nekada bili i kakvi više nikada nećemo biti. Uši, oči, nozdrve i usta su nam puni glavnih životnih zgoditaka iz one emisije. Mi više ne umemo čak ni da se gadimo, a kamoli ljutimo. Postali smo roba na rafovima tv magazina. Video sam pisce kako dolaze kod tih dečaka i devojčica, kako se podmlađuju zahvaljujući njihovoj blizini, blesku mladih zuba, sjaju čistih očiju. Stajali su, na časnu reč, i podmlađivali se naočigled — ti pisci, te lukave lisice, ti svedoci čija reč ipak ostaje na kraju i posle svega. Zbog toga što su odlazili tamo da na trenutak udahnu svež vazduh mladosti prozvani su od preterano ambicioznih novinara — podzemljem!

Zar to nije tužno — mogu da preplivam reku, mogu da trčim sto metara ispod trinaest sekundi, a već sam pristao na saznanje da je laž, kao i rak, neizlečiva bolest. I da je najbolje odlaziti na Adu Ciganliju, gde ribe tako divno ćute.

Momo Kapor

ološki negativno obojen, za razliku od onog drugog, »spoljašnjeg« toka rasuđivanja u kome preovlađuju pozitivne vrednosne karakteristike.

Po svojoj strukturi, ovaj tip omaški kao da potvrđuje Frojdovu teorijsku shemu, uz jednu bitnu razliku: iracionalno i afektivno intonirani tok duševnog života u ovom slučaju se ne može smatrati »podsvesnim« u klasičnom značaju te reči. Pre bi se moglo reći da je tok o kome je reč »polusvestan«, to jest da se nalazi negde na granici podsvesti i svesti. »Iracionalna« psihička sadržina pojavljuje se ovde u suviše dobro organizovanom obliku, a da bismo je smeli zvati podsvesnom. Nepoznati uvodničar »Borbe« sasvim racionalno upotrebljava onu famoznu svezu »i«, racionalno, razume se, sa tačke gledišta unutrašnje koherencije svog »skrivenog« toka rasuđivanja. U tom smislu i Milan Bajec racionalno upotrebljava glagol »saterati«, jer taj glagol sasvim precizno i logično iskazuje Bajecovu »skrivenu«, »birokratsku« misao. Fenomen »skrivanja« smisla nastaje tek onda kada se ovaj »podzemni« tok rasuđivanja sukobi sa onim »nadzemnim«. Prema tome, raspon između skrovitog, afektivnog središta ličnosti, na jednoj strani, i onog drugog središta iz koga potiče »javni« tok rasuđivanja te iste ličnosti, na drugoj strani, nije ni izdaleka onoliko velik kao što su to zamišljali stariji psihoanalitičari.

Poseban tip omaški predstavlja, na primer, Bajecova ocena samoupravljanja u privredi, Đurićeva ocena suštine studentskog pokreta i Drulovićeva ocena demokratičnosti »agresivne« kritike. Ovde se kao skriveni, potiskivani tok rasuđivanja pojavljuje svest o nečem što autori intimno smatraju istinitim. U prethodnom slučaju, zataškava se i skriva sopstvena

pristrasnost u ocenjivanju događaja, u ovom drugom slučaju, autori skrivaju svoju svest o »pravom stanju stvari«.

To potvrđuje uviđanje izvesnih Frojdovih kritičara da i aksiološki pozitivni tokovi duševnog života mogu biti »odbacivani« u podsvest. Ovu misao razvijao je naročito francuski psihijatar Anri Barik, a na samosvojan način razvijao ju je i poznati istraživač Dostojevskog, Bem. Štaviše, primeri koje smo ispitivali pokazuju da postoji nešto veća frekvencija potiskivanja pozitivnih, nego negativnih aksioloških sadržina. Jednostavno rečeno, ljudi su, izgleda, više skloni da potiskuju ono što je dobro u njima, nego ono što je rđavo.

Razume se, da i ovde psihoanalitička shema potiskivanja zahteva izvesnu korekciju. Ne bismo smeli tvrditi da je saznanje o vrednostima podsvesni fenomen u pravom značenju te reči. Bajecova ocena samoupravljanja u privredi, Đurićevo mišljenje o suštini studentskog pokreta i Drulovićevo »potisnuto« mišljenje o demokratičnosti »agresivne« kritike, predstavljaju takođe racionalno uobličene stavove, naravno pod uslovom da ih posmatramo izolovano. Ovi stavovi, naime, sasvim određeno svedoče o jednom potiskivanom toku duševnog života i postaju zamućeni i nejasni tek kada dođu u koliziju sa »javnim«, načinom kazivanja novinara o kojima je reč. I u ovom slučaju, dakle, raspon između »podzemnog« i »nadzemnog« toka ličnosti nije toliki da bismo smeli govoriti o podsvesti u klasičnom značenju tog izraza.

Ovaj drugi tip omaški naročito je zanimljiv za neka moralistički inspirisana razmišljanja. Ima, izgleda, neke istine u mišljenju da ljudi i pored najbolje volje ne mogu potpuno ugušiti u sebi ono što se starinskim i patetičnim jezikom zvalo »glas savesti i istine«. Štaviše, moglo bi se reći da nije sasvim netačno i ono na izgled naivno uverenje da čovek koji se rešio da izneveri pomenuti glas, postaje žrtva jednog specifičnog procesa samokažnjavanja. Omaške su upravo one Erinije što »iznutra« stižu svakog onog ko izneveri svoju sopstvenu svest o onome što je pravedno i istinito.

Iste ove Erinije stižu i onog ko nema snage da se odupre svojim »podzemnim«, afektivnim reakcijama, pa tako moralni faktor, na ovaj ili onaj način, dolazi opet do nekog svog prava. Unutrašnja razjedinjenost i dvostrukost ličnosti čini čak i umnog čoveka manje umnim, a ograničenog, ukoliko je to moguće, još ograničenijim. U tom smislu, možda, treba razumeti onu dobru, staru izreku koja kaže: »Kad Bog nekog hoće da kazni, onda mu prvo oduzme pamet«.

Nikola Milošević

esej

Jedan uvod za savremenu poeziju bunta

Branko PEIĆ

POSTOJE, žive, traju i uvek se obnavljaju ona društvena i moralna pitanja koja niukoliko ne gube u smislu svoje angažovane aktuelnosti danas, iako su bila izrečena pre skoro četrdesetak godina. Danas, aplicirana na probleme naših vremena, ona se postavljaju u punoj svojoj jezgrovitosti. Naime, daleko od toga da se učine istorijske analogije, neke se paralele nameću upravo u tokovima »kanalisanja« bunta mladih, što se, opet, podrazumeva kao neodvojivi atribut institucionalizovanja građanskih vrlina, navika i vrednosti. I, po nekoj čudnoj ironiji, istorijsko-moralnih razlikovanja i poistovećivanja u vremenu, davna jedna polemika između profesora Barca i lucidnog revolucionara Otokara Keršovanija koji je pisao: »G. Barac ima pravo: odista mladi vole akciju. Ali i tu ih skoro sve sile koje postoje guraju u naručje onim vrednostima koje znače afirmaciju današnjice. Niko im ne smeta da se svi posvete sportu, upućuju ih da se u skautskim mundirima klanjaju gospodinu engleskom generalu Baden Pauelu, da protežu svoje mišiće po raznim sokolskim i orlovskim dvoranama, da nose znakove Crvenog krsta i skupljaju prilog za »Jadransku stražu«, — samo što više protezati mišiće, a što manje misliti svojom glavom. Ovo poslednje je glavno, jer ako ljudi odviše misle, onda vrlo lako otkriju oštre unutarnje kontradikcije u prividnoj spoljnoj harmoniji. Na toj bazi se vrlo lako rađa poezija poze, ali vrlo često i poezija iskreno osećane nemoći pojedinaca. Pesimizam koji nije izveštačen« — neodoljivo opominje na sadašnje nadovezivanje mladih »u granicama individualnih mogućnosti i društvenih uslova« upravo na stalne tokove revolucionisanja »prividne harmonije«,ali isto tako i na prisutnost institucionalizovanih sputavanja.

Bilo bi zaista naivno da se previdi da ta stvaralačko-tragična, opora i ponosita moralna vertikala nije, u stvari, praćena senkom onih koji predstavljaju institucionalizovani »establishment«. Baš kao da je suviše razloga za pitanje šta je mladima »malo u punoj kući«, čime ih »... skoro sve sile koje postoje guraju u naručje onim vrednostima koje znače afirmaciju današnjice«. Naravno, ovde jedva da se vodi računa o tome da van svih prividno revolucionarnih koktela »3 M« (Marks, Markuze i Mao) — stvarni bunt mladih u nas zapravo i ne stoji u vezi sa konfuznim sintezama koje se negde u Berlinu ili Parizu, eventualno, i mogu da ukažu kao prividi misaonih premisa za akciju.

Bunt mladih u nas, taj u njima prisutni nemir kao sama suština društvene, moralne i ekonomske katarze — javlja se i kao njihova poetska vokacija u tokovima negiranja oblika i izrođenih suština današnjice i svakodnevice u ime jednog novog buđenja sutrašnjice. Što bunt, u kome su zajednički imenitelji ništa drugo do zajednička saznanja šta svi hoćemo, nosi u sebi mogućnost onoga što niko neće, — posebna je strana svih moralno zrelih potreba jednog društva da upravo poetski revolucioniše svoju svest i otvori perspektive svoga humanizovanja. Takva posebnost neizbrisivi je beleg i nove lirike bunta koja je možda više moćna da bude koncentrat antialienacije i izraz društvene katarze, nego neki opširan tekst ili govor o etičkim, političkim i ekonomskim komponentama menjanja kojima prisustvujemo.

U stvari, u sklopu složenog paralelograma društvenih sila, čija se rezultanta često izračunava u vannormativnim prolomima nataloženih beznađa, sumnji, bolova i osećanja potisnutosti drastičnim oblicima klasne i ekonomske diferencijacije, — lirika bunta javlja se kao, na jednoj strani, nezavisan i specifičan izraz dešavajućih ili nastupajućih zbivanja i, istovremeno, na drugoj strani, kao nužan korelat tih zbivanja. Uopšteno govoreći, danas bi možda moglo da se obeleži prisustvo jedne nove ovovremene socijalne literature koja je dvostruko nezavisna: prvo, od forsirane angažovanosti iz koje se u mutnim obrisima vidi naglašeno pomodarstvo nervozne žurbe da se pesnik identifikuje sa akcijom (npr. Vuk Krnjević: »Balada o Dučkeu«; »Književne novine«, 8. jun 1968) i, drugo, od hermetizacije izraza koji svojom unutrašnjom strukturom ne može da bude parola dana, politička akcija, sama esencija vizionarskog viđenja obeleženih ciljeva jedne stvaralačke negacije postojećeg.

Čini mi se da je koliko juče jedan od najtalentovanijih i, istovremeno, najkratkovečnijih beogradskih kritičara (Gavrilo Vučković), sa mnogo napora »prošvercovao« u jedan svoj članak formulu o »štitastoj vaši« takozvane socijalne literature između dva rata, želeći da na ovaj način, uprkos gromovima zvanične pravovernosti i istoričnosti, fiksira njenu nečitljivost u našim vremenima, uostalom sasvim nezavisno od svih zasluga ove literature za klasnu borbu između dva rata. Ovo ispisujem zato što, sasvim izvesno, ako nam se pre oko petnaest, deset ili manje godina međuratna socijalna literatura mogla da učini samo kao deo jedne istorije (u kojoj je ono poetsko bilo satkano od stvarnih obrisa života a ne od suština poetsko-stvaralačkog) — danas se u punoj svojoj izvesnosti poezija bunta ukazuje kao potvrda kontinuiteta između takozvane socijalne literature do rata i poezije koja se danas afirmiše kao ovovremeno svedočanstvo dubokih strukturalnih društveno-političkih pokreta u nas. Razume se, i ovde termin »socijalna literatura« može da se uzme samo uslovno — prosto radi naglašavanja kontinuiteta, a ne i zbog toga što je izvesna njegova apsolutna adekvatnost, u estetičkom smislu koji je sekundaran u odnosu na motiv koncentrisanog revolta protiv vučjih oblika ekonomske, društvene i moralne diferencijacije. Jer, ako je neposredno posleratna agitka samom sobom, u sebi već pre svoje pojave bila ukinuta okolnošću da je ne zvuk već oficijelni eho-hvalospev realizovanih ciljeva na velikoj svečanosti pobede naroda, — dotle je ono buntovno, negatorsko, tragično i prkosno u socijalnoj literaturi između dva rata, a i danas (nezavisno od tzv. objektivne promene društvenih uslova), ostalo bitno određeno nemilosrdnim oblicima društvene diferencijacije i suštinama »spoljne harmonije«, partikularnih rešenja, taktizerskih obećanja, neostvarenih principa u parafrazama nedorečenih traganja i jalovih trajanja.

U ovom smislu lirika bunta mladima je imanentna u društveno-ekonomskim suprotnostima i istovremeno znači ne samo odbacivanje prazne »socijalne sheme« (Đorđe Jovanović) već i jednu višu moralnost kontinuiteta koji su uspostavljeni između naše socijalne literature u periodu između dva rata i poezije bunta naših dana, poezije koja se kao otpor poistovećuje sa kompleksom poetsko-moralnih značenja bloka svesti i savesti Jovana Popovića i Cesarca, Krleže, Racina i Zogovića, Đorđa Jovanovića i Minderovića i svih onih koji su jednu javu poricali u ime svoje poetske, političko-klasne, pa zato i moralne vizije i istine jednog novog sveta. Nema sumnje, međutim, da su različitosti njihovih stvaralačkih mogućnosti izražavale različitost i sugestivnost njihovog izraza pa i bojevost klasnih posebnosti u toj literaturi. Zato, potrebno je da se ima u vidu, da, ako je u kontinuitetima poezije bunta danas prisutna »dečja bolest levičarstva« i jedna zahuktalost, praćena inspiracijom koja se od prve baca na papir kao doricanje intimnog, ali i uistinu objektiviziranog doživljavanja nepravde u društvu, nepravde ogolele, date same po sebi i za sebe, i ako u tim tokovima ima i prkosa **l'art pour l'art** junošinskog zaletanja, od svega toga još više a svakako iznad toga — ova je poezija z a h t e v, možda ludo smeon, možda prkosan ali moralno uspravan zahtev za saglasnost reči i dela u stvarnosti koja hoće da se bez uslovnosti odredi kao socijalistička.

Stoga, neposredna inspiracija jednog Gorana Babića koji je u »Enciklopediji modernoj«, u stvari, pevao svoj revolt u odnosu na divergentnost leve reči od desne prakse — podjednako je zahtev kao i stihovi Milovana Vitezovića:

»Moj otac, tačnije moj tata,
Bio je prvoborac, partijski tata mata,
Cenjeni birokrata
Posle rata.

U želji da sve svojim očima gledam,
Da se pre ne predam,
Istine su uspele da me shvate
Pobunih se protiv tate birokrate.

Gospodo tate i mame dame,
Točak mercedesa nije točak istorije,
A otac odmah na me
Kordon narodne milicije

(»Susret«, 11 jun 1968)

I ako je buntar i mislilac Svetozar Marković bio u pravu kada je u Srbiji koja se budila izrekao istinu o pesnikovom vizionarstvu i dubljoj njegovoj projekciji življenja i umiranja, — onda i lirika bunta mladih danas znači vertikalu jedne savesti koja se zauvek isčaurila iz inercije našeg posleratnog građanskog konformizma.

Zato se ova lirika, makar i ne bila dugog veka kao poetski čin — ukazuje kao jedno ustajanje za pravo na ljudsku nadu. I kao pravo na doricanje zahteva koji se neće izgubiti u kanoniziranju društvenoga status quoa, baš stoga što su se tokovi revolucionisanja ljudske svesti u našoj novijoj istoriji kretali od Španije do Glavnjače, od Igmana do Sutjeske i do onih nepokornih trenutaka kada je postalo očigledno da je bespuće mitologizirane udobnosti i komercijale postala ona nepoznata koja se nekada nije mogla da sagleda sa posleratne naivne i čiste svečanosti rada. Sa svečanosti savesti u čije ime jedna nova lirika bunta postaje glasna agitka za stvarna razlikovanja proleterskog osećanja i življenja života od mira jedne tihograđanske užirenosti i efektne režije samodovoljnosti.

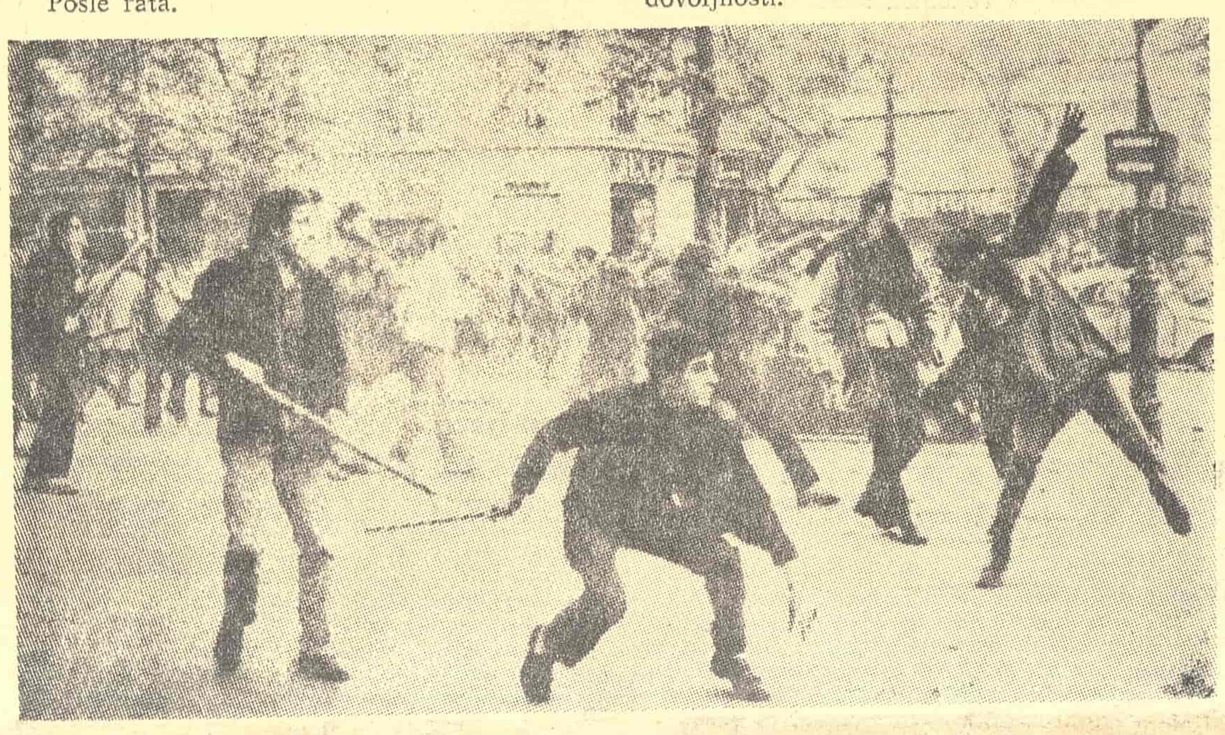

»GOSPODO TATE I MAME DAME, TOČAK MERCEDESA NIJE TOČAK ISTORIJE«

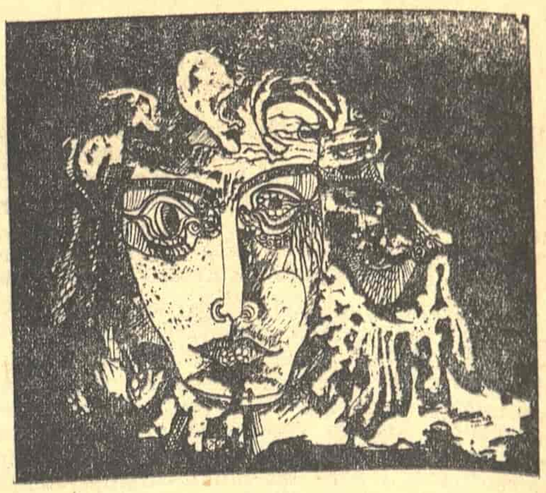

Ivan ALEKSIĆ

Impromptu pastorale

Bulke i mak u cvetu
I ječam žut.
Idem
I radujem se letu.
Dug je seoski put.

Uz mene dete milo.
Uprlo pogled dug
U zene moje.
Oko pasa ruku mi svilo.
Pred nama zeleni lug.

Zrak letnji treperi, vri.
Al namah uđosmo u hlad.
U srcu mom
Požuda slatka zri.
Osećam da sam mlad.

I opet mak u cvetu,
I ječam žut,
I bulke,
I mi se radujemo letu.
Tih je seoski put.

Letnja žeđ žene

Žanje. I ne haje za te.
U podne je jeo hleb i pio vino.
Zatim je,
Ne želeći te,
Pored tebe mino.
Sunce prži
Svetla mu, znojna pleća.
Žanje dalje. I ne haje za te.
Spremila si jelo
Za noć, kada stigne.
Došao je,
Teškim hodom.
Ni jednom
Nad tobom da se prigne.
Jeo je,
Pa zatim leže, umoran, zgromljen.
Spava. I ne haje za te.
Pala je već sasvim tama.
Ti treptiš napregnuta, željna.
Ležiš sama.

NOVE STRUKTURE u slovenačkoj poeziji

(Nastavak iz prošlog broja)

U POLEMIKU JE UŠAO i jedan od predstavnika predratnog socijalnog realizma, što je bilo i očekivati, ako se ima na umu da je upravo taj književni pravac naglašavao humanističku ulogu umetnosti. Pri tom se pod humanizmom podrazumevao proces ubrzavanja evolucije i pripremanja revolucije kako u društvenoj sredini, u kolektivu, tako i u pojedincu. Tumačeći humanizam kao silu akcije, pokreta, stvaranja, razvoja čoveka (dijalektičkog razvoja, koji ne može biti drugačiji no od animalnog ka humanom i sve humanijem biću, bez obzira na izvesne zastoje), Branko Rudolf se u svom napisu (»Na marginama takozvanog humanizma i re-izma«, NR 1968., br. 2) dakako nije mogao složiti sa Pirjevčevim i Rožančevim tezama o »zatvaranju humanizma u samog sebe«, o »sveopštoj relativizaciji svega ljudskog«. Apsolutizacija i jednostrano poimanje pojma humanizam smeta mu kod obojice. I tu je upravo učinio najveću uslugu polemici: ne, dakle, suočavanjem pojma humanizam sa predistorijom, istorijom i antropologijom (koje u stvari čini veći deo njegovog teksta, ali koje samo dokazuje da je i sâm Rudolf među onima koje reisti osuđuju kao nedovoljno elastične u primenjivanju svog učenja o humanizmu), već ukazivanjem na jednostranosti u izlaganjima pomenute dvojice. Rožancu, sasvim opravdano, zamera apsolutizaciju »klasične« definicije humanizma, kao i zabludu o postojanju toka evropske literature »koji nikad nije zašao u humanističke vode«. Pirjevcu, pak, zamera nejasnost, šegačenje i nihilizam. Iako ove primedbe stoje, treba napomenuti da su takve »greške« neminovne ako se, kao u ovom slučaju, s jedne strane govori o anti-humanističkoj orijentaciji filosofije (Pirjevec, Rožanc), a s druge se traže dokazi o postojanju humanističkih filosofskih problema (Rudolf).

U teoriji reizma Rudolf vidi »ispovest očaja«, ali nikako ne i osnovu za umetničko delo, koje po svojoj prirodi nužno nosi pečat umetnikovog opšteg pogleda na svet. Ne može biti ni govora o reči »koja samo j e s t e — i koja ne nosi nikakvo drugo značenje sem onoga koje sadrži u sebi.« Ljudi su ti koji su dali rečima značenje, te prema tome reči ne samo da j e s u, već uvek nose neobično obimno značenje. Dovoljno je da umetnik samo po svom nahođenju odabere ono od varijabilnih značenja reči koje mu u tom trenutku najviše odgovara, pa da njegov govor bude izraz njegovog pogleda na svet, da dakle nosi značenje, da nije samo golo nabrajanje. Ukratko, Rudolf ne može da se složi sa postojanjem poetike reizma, poetike koja, u svojim krajnjim instancama ne teži za poretkom stvari kakav se javlja u ispovesti stvaraoca, čoveka, već od umetnika zahteva da u delo prenese krajnje objektivan, necentralizovan poredak stvari. »Predmeti u svojoj povezanosti (kompoziciji), tonovi, reči, itd. su u umetnosti nužno tvorci ispovesti, koja obuhvata subjekat, društvo i materiju uopšte. Ako je reč o potpuno nenačelnim, neispovednim, anti-kolektivnim, nekomunikativnim tvorevinama koje negiraju ljudske veze, onda to i n i s u u m e t n i č k e tvorevine«.

Kako je već na početku polemike bilo sasvim jasno da sukob humanizma i reizma daleko prevazilazi okvire literature i literarne kritike, sasvim je normalno i korisno što se u polemiku uključio i sociolog Jože Goričar (»Beseda o našem humanizmu«, NR 1968. br. 2). Govoreći o humanizmu kao o »jednom od centralnih problema našeg društva i prostora«, Goričar ga povezuje sa, takođe centralnim, procesom u socijalističkom društvu, sa samoupravljanjem. Ako je suština humanizma otpor (Bogu ili Čoveku-Bogu), otpor u smislu kritike pojedinih istorijskih okolnosti, onda je kratkoveka i neinteligentna postavka koja govori da se »obezvređenjem Boga i Čoveka-Boga humanizam srušio u svoj prazni prostor«. Humanizam se ranije sastojao u otporu silama koje stoje izvan čoveka i deluju protiv njega; zašto bi nam onda danas bilo uskraćeno pravo na otpor dogmi i »mudrom vođstvu i državi kao političkoj sili nad ljudima«? Samoupravljanje je upravo taj duboko humanistički prostor koji podstiče i zahteva humanističku akciju. Ostvarivanje grandiozne zamisli samoupravljanja dovelo bi do toga da »nikakva društvena sila — ni ekonomska, ni politička, ni idejna — ne bi više bile izvan radnog čoveka i protiv njega; sve moći svoje sudbine imali bi zaista u svojim rukama samo radni ljudi«. No to je samo vizija koja zahteva ogromnu akciju. I baš u ime te akcije Goričar ustaje protiv fukcionalizma, »za koji je, kao socijalnu i socijalno-antropološku doktrinu karakteristično da pokušava da održava i sačuva dati, postojeći sistem«. Isto tako neprihvatljiva čini mu se i Kermaunerova reistička struktura koja »ne priznaje i ne poznaje ni vreme, ni istoriju, stoga ni prošlost... Bivstvuje samo ono **što** je u apsolutnoj savremenosti večnog sada«. »Ako je funkcionalizam kao reizam (ili reizam kao funkcionalizam) usmeren na večno sada — piše Goričar — očišćen svake veze sa prošlošću i svake vizije budućnosti — onda on zaista ne može »pokrivati humanistički svet«, jer u suštini toga sveta je događanje, koga ne može biti bez juče i sutra«.

Ukazujući zatim na konkretne sociološke uzroke otuđenja i »raščovečenja«, Goričar zaključuje da »ima dosta razloga za momentalne humanističke akcije«, da »humanizam i humanost nikako nisu zastareli muzejski rekviziti«, već da samo treba »aktivirati njihove društvene nosioce«.

Koji su, ili koji bi mogli biti »društveni nosioci humanizma« shvaćenog kao akcije u cilju menjanja sveta, dosezanja određene vizije? Pored sociologije i politologije u nosioce humanizma ove vrste spadala bi — pogotovu po poetici socijalnog realizma — i književnost, odnosno umetnost uopšte. Po Marksu, i filosofija je pozvana da menja svet. Iz svoje primarne funkcije — da svet razjašnjava — ona je, u datoj strukturi — u kojoj je ljudski r a d suština sveta — morala i sama da postane akcija i da se zalaže za menjanje sveta. »Time je filosofija kao filosofija napustila razlaganje sveta i postala sociologija... Iz filosofije je rođena i nauka tog menjanja sveta — politologija«. (Milan Pintar, »Korčulanski poletni šoli na rob«, Problemi, br. 58). Nauke menjanja sveta su danas, prema mišljenju jednih, sociologija i politologija. »Zadatak filosofije danas je jedan jedini: da ponovo promisli ono što tu već jeste. To što tu već jeste je permanentno menjanje sveta, samoposredovanje protivrečnoga, ali protivrečnoga za sociologiju i politologiju... Menjanje sveta odvija se u duhu u n i v e r z a l i z a c i j e, koju treba ujedno shvatiti i kao težnju za većom funkcionalnošću. Funkcionalnost, to je ostvareni razum, čisti racio...« Posao današnje filosofije je razmišljanje o tome da li je taj proces perfekcionalizacije po svojoj suštini — racionalizmu — nešto što ugrožava čoveka. Nedovoljnost i neaktuelnost filosofije ispoljava se ako ona insistira na »shizmatičnoj strukturi ovoga sveta« (na raskolu između onoga što jeste i onoga što bi trebalo da bude). Oštrina filosofske misli ne ispoljava se u čitanju lekcija našim izvršnim većima i centralnim komitetima, »političari nemaju šta da nauče od filosofije«.

Rupel govori o humanizmu kao strukturi u kojoj je umesto boga u vrh postavljen čovek (sopstvenom voljom i moći) koji se, u ime čoveka, odelio od ljudi i upotrebljava ih kao stvari. On priznaje da »sa humanističkim naukama nešto nije u redu«, ali je isto tako svestan da »čoveka nije moguće »bez ostatka« obuhvatiti strukturom«, da je »strukturalizam samo jedan od metoda utvrđivanja istine o svetu, put koji široko otvara oči i briše najrazličitije, slučajne ili namerne, špekulacije«. »Naravno da je istina da bi svođenje čitavog kosmosa na strukturalističku rezonantnu snagu značilo deficit kulture i društvenog događanja.

STUDENTSKA POBUNA I DRUŠTVENA KRIZA

Ovaj tekst Moris Blanšo uputio je specijalno za »Književne novine« preko našeg saradnika Ilije Bojovića.

Dragi gospodine,

Oprostite što Vam odgovaram pismom, ali kao što ste dobro predosetili, budući da učestvujem koliko god mi je to mogućno u sadašnjem pobunjeničkom pokretu, ne osećam se duševno dovoljno neangažovanim da bih raspravljao o pitanjima koja mi postavljate o »književnosti« i u vezi sa kojima bih, uostalom, mogao samo da pokušam da Vam pokažem zašto su mi ona tuđa.

Ali zbog prijateljskih osećanja koja gajim prema jugoslovenskom narodu i u znak priznanja prema njegovom osobenom naporu za oslobađanjem, ne bih hteo da ostavim bez ikakvog odgovora Vašu molbu za izvesnim razjašnjenjem. Želeo bih pre svega da kažem sledeće: ma kakve bile njegove neposredne političke posledice, ono što se dogodilo (kažem to posle zrelog razmišljanja) ima značaj prekretnice, tako da ni sa teorijskog ni sa praktičnog stanovišta gledano život neće biti kao ranije ni ovde ni na drugim mestima.

Tokom celoga maja — a naročito od 18. do 30. maja — revolucija je postojala kao mogućna i ona bi se zbila kao stvarna da francuska Komunistička partija (ovim označavam njenu organizaciju i aparat, a ne njene aktiviste koji su uvek dostojni divljenja), bežeći od svoje dužnosti iz straha da kod nekih ne izazove strah, nije sve učinila da zaustavi pokret i da doprinese vaspostavljanju degolističke vlasti koja se raspadala, a sa njom i društva koje ona predstavlja.

Dopustite mi da Vam ovde kažem kakvu su žalosnu i ideološki kobnu grešku počinili naši prijatelji sa Istoka — a na prvom mestu sovjetski rukovodioci — kada su u pitanju De Gol i degolistički režim. Za nas intelektualce komuniste ovaj režim predstavlja nešto najgore: već deset godina on nam nameće stanje političke smrti time što je ugušio svaki stvarni politički život, što mu je jedini cilj nerazumni nacionalizam, koji se budi ne samo u Francuskoj već i u Nemačkoj, što teži anahroničnoj i sa moralnog stanovišta prezrenja dostojnoj veličini, što održava ekonomski sistem eksploatacije i tlačenja, i najzad time što svaku mogućnost izražavanja i donošenja istinske odluke oduzima u korist jedne jedine neobično autoritativne i nadmene ličnosti (jer ako nam je pravo slobodnog izražavanja bilo na izgled ostavljeno, uslov je bio da ono nema nikakvog dejstva).

Deset godina podnosili smo to stanje političke smrti, i sam De Gol nije bio ništa drugo do predstavnik te smrti, u isti mah otmena i vulgarna obrazina iza koje se krije ništavilo.

S jedne strane politička smrt, a s druge latentno ratno stanje. Jer za sve ovo vreme u francuskom društvu, za koje se govorilo da je mirno i kome su se divili (kako je to bilo jadno) narodi koji izgrađuju socijalizam, sve napredne snage — svi radnici, svi studenti i svi intelektualci neprestano su živeli u ratnom stanju, živeći ovde kao na okupiranom području, pobunjeni protiv lažnog nametnutog zakona koji je pre deset godina donesen zahvaljujući državnom udaru.

Moglo se očekivati — mada se to svakako nije moglo tačno predvideti — da će ogromni pritisak koji su svesno ili nesvesno trpele nove snage — snage radničke i studentske omladine — dovesti do čudesno munjevitog javljanja pobunjeničkog pokreta, pokreta izvanredne dinamičnosti i političke inventivnosti, pokreta

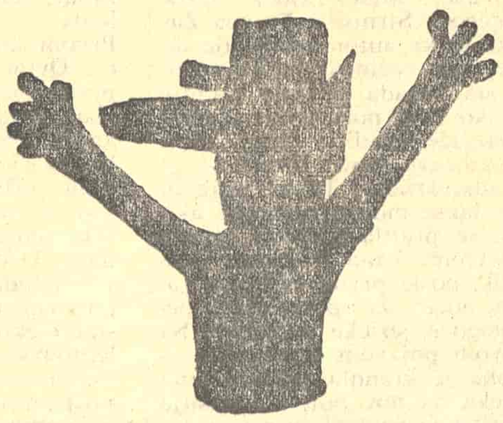

LACHIENLIT C'EST LUI!

LETAK NASTAO ZA VREME PARISKIH STUDENTSKIH NEMIRA

koji u isti mah teži slobodi i odbacivanju. Rano je još da se naznače njegove odlike, da se one imenuju, to jest da se on time suzi. Ali već danas treba ukazati na to da ako on predstavlja globalni pokret za odbacivanjem buržoaskog društva, on pre svega teži i težiće svim sredstvima raskidu sa degolističkom vlašću, sa degolističkim društvom i generalom De Golom. Otuda takođe proizlazi da je jedna od njegovih prvih odlika njegov antinacionalistički stav, čime se on nadovezuje na internacionalistički marksizam i ističe ili ponovo potvrđuje najveći značaj internacionalnog zahteva, koji na žalost već decenijama potpuno ignorišu tradicionalne komunističke partije. Ovaj pokret jeste pokret korenitog raskida, violentan, svakako, ali ta violentnost je potpuno kontrolisana i u svojoj finalnosti komunistička, mada neprestanim osporavanjem dovodi u pitanje vlast i sve oblike vlasti. Prema tome, on se u svojoj biti ukazuje kao pokret odbacivanja, koji se čuva svakog preuranjenog tvrđenja ili programa, jer predoseća da se u svakom tvrđenju, onakvom kako se ono može iskazati govorom koji je nužno otuđen ili izvitoperen, krije opasnost da bude iskorišćen od strane vladajućeg sistema (sistema kapitalističkih industrijskih društava), sistema koji sve uključuje u sebe, računajući tu i kulturu, pa makar ona bila i »avangardna«.

Da bi se bolje video moj stav, slobodan sam da priključim ovome pismu dva teksta koje sam na samome početku ovih događaja formulisao sa nekoliko prijatelja i koji — treba reći da ih je potpisao veliki broj pisaca (od Sartra do Lakana) — pokazuju smisao našega odobravanja (to je odobravanje aktivno kod izvesnog broja potpisnika): uostalom, ova saglasnost je u vezi sa namerom nas kao pisaca, pošto je za nas jedino valjan zahtev za pisanjem shvaćenim kao nešto što je danas predodređeno da nosi sve vidove rastvaranja i osporavanja, čime se prema tome isključuje svaka već prihvaćena vrednost.

Još jednom oprostite zbog ovog kratkog, na brzinu napisanog pisma i primite izraze moje duboke simpatije

Moris Blanšo

* * *

Najimpresivnije obeležje ovih događaja po kome se ovaj pokret razlikuje od svih drugih sličnih pokreta, jeste naravno — žadovoljavam se time da samo podsetim na nju — činjenica da je ova studentska pobuna bila u stanju da spontano, iznenada, u jednom prividno mirnom i zadovoljnom društvu, izazove revolucionarnu društvenu krizu, krizu koja se ispoljila kroz ovaj aktivni divlji štrajk, koji je mobilisao i imobilizovao deset miliona radnika, i to uprkos sindikalnim rukovodiocima i uprkos savetima svih opozicionih partija: za nekoliko dana čitavo jedno društvo počelo je da se raspada; eto to je činjenica koja ima presudan značaj.

Nastavak na 11 strani

Povodom događaja na Beogradskom univerzitetu

Pitanje odgovornosti i krivice

IZJAVA PREDSEDNIKA TITA o akciji beogradskih studenata, koja je imala odjeka među studentima širom Jugoslavije, ubedljivo je još jednom potvrdila da se na čelu naše zemlje nalazi čovek izuzetnih sposobnosti, veliki, mudri i dalekovidi državnik i političar. Pravilnost stava druga Tita prema studentskoj akciji potvrđuje i reagovanje svetske javnosti.U tom pogledu sve je u redu i mi bismo mogli mirno i sa zadovoljstvom nastaviti svoj rad na Univerzitetu, čija se društvena korisnost, naročito u našoj reformi, priznaje s nepodeljenom jednodušnošću. Ali ima postupaka, događaja i pojava, vezanih za studentske zahteve, koji nisu u duhu socijalizma, ni u skladu s njegovim, a to znači i narodnim interesima, iz čega proizlaze i određene analize, revizije stavova, programiranja i praktične delatnosti.

Ako izuzmemo incident u Novom Beogradu i demonstracije, praćene dosta divljim i nepromišljenim uništavanjem materijalnih dobara, stvaranih mukom i znojem, što jednodušno osuđuju i sami studenti i nastavnici (iako uzroke treba tražiti i u pojavama koje su do toga dovele), možemo konstatovati da su sve ostale akcije (od utornika 4. do ponedeljka 10. juna) imale organizovan, progresivan, socijalistički i radni karakter. Ako se još izuzmu samo neuspeli pokušaji pojedinaca i grupa s drukčijim težnjama, na koje se ne bi trebalo ni obazirati, jer po beznačajnosti i deplasiranosti ne zaslužuju pomena i pažnje, može se reći da je velika većina studenata, zajedno s nastavnicima, punih 7 dana, neuobičajeno živo raspravljala o zadacima naše brže i uspešnije socijalističke izgradnje, u okviru smernica i ciljeva preciziranih Ustavom i Programom SKJ, i to kroz revolucionarni zanos, politički zrelo, iskreno, pošteno i hrabro. To je bio snažan progresivni vetar, koji je potresao pre svega univerzitetsku sredinu, punu protivrečnosti, sa dosta uporno održavane konzervativnosti, probudio i aktivirao snage, do nedavno obuzete apatijom i razočarenjima. To je bio tako intenzivan politički rad, na progresivnim pozicijama, kakav nije mogao biti konstatovan ni u toku stvaralačkog zanosa posle oslobođenja, u izvojevanoj slobodi i novoj narodnoj državi. Prema tome, sedmodnevna obustava ispita predstavlja samo promenu posla, čije je uspešno obavljanje neophodan preduslov uspeha svih ostalih aktivnosti studenata i nastavnika. Takvu ocenu dao je i drug Tito.

Međutim, studentska akcija je još značajnija kao istorijska prekretnica u nastojanjima da se brže, pravilnije, odlučnije i efikasnije sprovodi reforma SK, univerziteta, društva, privrede i kulture, u čemu se, i pored ispravnih programskih zahvata, stavova, rezolucija i preporuka u velikoj meri dugo tapkalo u mestu.

Studentska akcija je podstakla, u svojoj svojoj oštrini, i pitanje odgovornosti javnih i društvenih funkcionera, koje je zanemareno, iako je Ustav od 1963. godine predvideo obavezu Skupštine da o tome donese poseban zakon, bez čega je teško savlađivati birokratske snage, čije uporno manifestovanje krije opasnosti devijacija i usporavanja socijalizma. Jedna od korisnih posledica akcije studenata je i jačanje SK na Univerzitetu, što je od posebnog značaja.

Ove činjenice mogli su lako konstatovati svi društveno-politički faktori ove zemlje još pre izjave druga Tita, što bi otklonilo niz manje ili više grubih političkih grešaka, od kojih se neke dešavaju čak i posle Titove izjave (na primer osuda »Rada« umesto da mu se oda priznanje za pretežno potpuno objektivno prikazivanje događaja). »Ne pada sneg da pomori svet, već da svaka zverka pokaže trag« — kaže narodna izreka. To se, izgleda, desilo i u ovoj situaciji, koja je pružila priliku da se birokratija demaskira, da se otkriju i političke greške, idejne nejasnosti, nedoslednosti i neslaganja, čak i u nekim forumima SK, čije su posledice mogle da budu vrlo dalekosežne i nepovoljne, samo da nije bilo tako dalekovidog rukovodioca kao što je Tito.

S ovim u vezi treba tražiti, pre svega, donošenje Zakona o odgovornosti javnih i društvenih funkcionera, na osnovu kojeg će moći da se pojedincima u različitim forumima, organizacijama i službama postave sledeća pitanja: zašto nije javno i oštro osuđena brutalnost milicije prema studentima, koja je pred svetom nanela štetu ugledu Jugoslavije i međunarodnom radničkom pokretu; zašto je služba javne bezbednosti, umesto samokritične analize postupaka, produžila da čini političke greške (zabrane »Studenta«, demonstracija, isticanja nekih parola i zvučnika, nepotrebne blokade fakulteta, jer je to sve moglo i savetom, odnosno direktivom da se reguliše; hvalisanje »Ala smo ih udesili« itd.); zašto je

Nastavak na 11. strani

Prof. dr Dušan Stanković

Marija MITROVIĆ

i filosofiji

Ali to je opasnost koja preti humanizmu i svakoj ekskluzivnoj misli«.

Zalažući se za otvorenost prema svakom naučnom metodu koji doprinosi razumevanju sveta i čoveka, Rupel, pre no što se i sam opredelio za uključivanje strukturalizma u svoj pogled na svet, razlaže istorijsku i teorijsku stabilnost i naučnu preciznost ove teorije (analizirajući osnovne stavove M. Fauchaulta i Levy-Straussa).

* * *

Treba li na kraju (ne dijaloga, jer, nadamo se, on je tek otpočeo — već na kraju do sada pređenog puta) da uočimo vrednosti i sporne elemente sukoba humanizma i strukturalizma, onda ćemo sigurno kao prvo morati da istaknemo da je diskusija razgibala, obogatila, proširila celokupni misaoni prostor u slovenačkoj kulturnoj sredini, a posebno je ukazala na širok i raznovrsni sadržaj pojma humanizma (ukazano je na humane vrednosti koje praktično treba realizovati a dato je i objašnjenje onog što čovek jeste; bilo je, dakle, reči o vrednosnoj i ontološkoj perspektivi humanizma). U praktičnoj kulturno-političkoj areni, polemika je dala znak za borbu protiv činovničkog i birokratskog humanizma u literarnim tekstovima i kulturnoj politici. Ako na području filosofije ne može biti govora o nekom novom pravcu (to je uglavnom prenošenje i slovenizi-ranje strukturalističke misli), onda se na području književne teorije mora priznati da je dosegnut jedan nov, pozitivan rezultat: avangardna slovenačka poezija dobila je svog tumača i kritičara koji joj se približio s njene unutrašnje istorijsko-egzistencijalne strane, tragajući za njenim specifičnostima u racionalnoj (egzistencijalnoj) i (nešto manje) estetskoj strukturi. Gledan u celini, dijalog nije uvek na principijelno teorijskoj ravni, često je to polemika intonirana lično, ogorčenošću i netrpeljivošću. No i takva, neujednačenog nivoa, ova polemika upozorava da treba biti oprezan i otvoren prema novim, svežim zamislima i ostvarenjima i sa jedne i sa druge strane.

Vrlo je karakteristično da se sa književno teorijskog područja dijalog hitro preneo na filosofsko. To je razumljivo, ako se ima u vidu da su egzistencialije (racionalni modeli dela) reističke poezije nastale analogijom iz osnovnih egzistencijalnih principa jedne filosofije (strukturalističke). I jedna i druga imaju kao polaznu tačku analizu i objektivno, u odnosu na čoveka nepristrasno a funkcionalno, raspoređivanje predmeta i pojava. Raspravljajući, dakle, o poeziji takve vrste moralo se — tragajući za njenim osnovnim principima — doći do pojmova analize i raspoređivanja, do modela strukturalističke misli. Ipak, šteta je što dijalog nije dublje zašao i u smer razjašnjavanja različitih sistema humanističko-kritičkih načela (svoja načela izložio je samo Kermauner), jer ona su daleko neuhvatljivija i objektivno manje poznata negoli dijalektički humanizam (Marksovo učenje), koji se u ovoj polemici konfrontira pojmu strukturalizma. Dovedeni smo u poziciju u kojoj je moguće upoređivati dva filosofska metoda — dijalektičko humanistički i strukturalistički — jer ovaj prvi, iako njegove osnovne teze nisu iznete u polemici, dostupan je u svom eksplicitnom obliku u obimnom delu domaće filosofske literature (pomenimo samo delo Mihajla Markovića »Humanizam i dijalektika«, Bgd. 1968.). Daleko je, međutim, teže izdvojiti kritička načela nekolicine vodećih književnih kritičara (odnosno ne-kritičara) reista i kritičara humanista. Polemika nam je, na neki način, ostala dužna upravo na ovom, književno-teorijskom planu.

Insistiranje na odvajanju filosofije od praktične akcije, tako karakteristično za strukturalizam, pojavilo se, dakle, i u slovenačkom misaonom prostoru. U novom sistemu nauka jedan broj filosofa oseća da filosofiji nije mesto među praktičnim, moralističkim, akcijskim doktrinama, već da je njen posao specifičniji, uži i zato dublji: da razume svet i da čak otkrije nove načine posredovanja između čoveka i njegovih obaveza, načine, koji neće biti krajnje logički dokazni, racionalni, već bliži tkivu ljudskosti, istraživački. — Isto kao što su načela reističke kritike naišla na nerazumevanje zbog svoje objektivnosti, nepristrasnosti u odnosu prema čoveku, zbog svog insistiranja na decentralizovanom sistemu sveta, isto je tako na otpor naišla i ova »nezainteresovanost« filosofije za praktične probleme. Dijalog na tom planu otpočeo je Vlado Vodopivec (»Strukturalistična kritika humanistične zavesti«, Sdb 1968. br. 2).

Iz niza međusobno komplementarnih tekstova Vodopivec je sačinio »jedinstveni sistem idejnog i akcijskog projekta« domaćih strukturalista (on ih potpuno izjednačava sa funkcionalistima, ne pravi, dakle, razliku između filosofskog i sociološkog nivoa). Takav, veštački slepljen »borbeni program« određene grupe filosofa izgleda autoru »problematičan«, »nepromišljen«, nimalo obezbeđen pred intencijama tehnokratskog pragmatizma. Sem nedorečenosti, »neartikulisanosti« strukturalističkih stavova, Vodopivec zamera novim filosofima »provincijalizam i snobizam« kojim žele da »šokiraju slovenačku duhovnu provinciju«. Dijalog koji su otvorili strukturalisti (tu misli i reiste) sa »klasičnim« humanističkim misliocima (ovde je to sinonim za marksističke mislioce) čini mu se netrpeljivim i nekulturnim. Pledira za pošteniji, smireniji dijalog, za dijalog koji bi trebalo da bude plodonosan i po klasičnu kritičko-humanističku misao i po strukturalističku. Vodopivec naglašava da se »domaća strukturalistička misao ni sama nije digla na evropsku ravan«, da i nju pritiska »zatvorenost u samu sebe«; strukturalisti, dakle, prebacuju humanistima pogreške kojih se ni sami nisu oslobodili. »Bilo je i očekivati — kaže dalje Vodopivec — da će se naša misao morati sresti sa strukturalističkom, koja već duže vreme zavodnički preplavljuje pre svega Francusku. Ničeg strašnog nema u tome što je ona pred nama, naprotiv, čak je potrebno da se sa njom konfrontiramo, i to ne na pripitomljen način«, već da je posmatramo u celokupnom sklopu kriza i traganja za ishodima iz kriza u savremenom svetu, a svakako i kod nas.« No, Vodopivec se boji da takva, »nedomišljena«, »neartikulisana«, ova nova misao u našoj duhovnoj i socijalno ekonomskoj sredini, koja nema dovoljno oformljenu kritičku svest, pada na plodno tle za »strukturalistički dogmatizam i pozitivizam«.

Na složenost i polivalentnu vrednost svake od misaonih struktura o kojima je ovde reč ukazao je Dimitrij Rupel u članku »Še o strukturalizmu in humanizmu« (Sdb. 1968 št. 3). »Želeo bil da naglasim svoju skepsu i svoju promišljenu neodlučnost koja bi se javila u momentu kada bi se trebalo odlučiti između jednog i drugog (humanizma i reizma, odnosno strukturalizma — prim. M. M.)«. U kontekstu nervoznih i bučnih reagovanja i uzajamnih optuživanja, ovo se razmišljanje (pored Kermaunerovog na literarno teorijskom planu) ponajviše pridržava objektivnog, istorijsko-filosofsko-teorijskog plana.

»U svom usponu u 16. veku humanizam odbacuje razmišljanja o problemima ono-stranstva i daje prednost razmišljanju o stvarnom čoveku... Ali ljudskost koju nam nudi humanizam je,ako ništa drugo, bar sumnjiva, ako ne čak i opasna i varljiva parola. U humanizmu reč je uvek o čoveku: jednom ga treba žrtvovati, drugi put uzdići, ali to čovek nije. Humanistički čovek je oruđe nekog ko se zove humanistički čovek. U takvom kontekstu kao humanizam treba razumeti i fašizam i nacizam.« »Machiavelijev vladar je zaista ovozemaljski čovek, ali ubeđen u svoju pobedu u takmičenju sa bogom, on postaje nasilnik koji ne bira sredstva da bi dosegao svoje ciljeve.« Analiziramo li humanističku strukturu sveta, pokazaće nam se njena dvojnost: pojavni (niži) i suštinski (svetliji, viši) pol. Da bi se dosegao viši nivo (a svako doba određuje svoj ideal), žrtvuju se ljudi. Rousseau je bio spreman da silom privede pojedinca na uklapanje u njegov ideal opšte volje (volonté général). Hitler je u ime ideala vojnički uređene države uništavao svet. I samodržac, dakle, deluje u ime čoveka, u ime neke njegove suštine, nekog njegovog ideala, ali pri tom jedne ljude odabira, a druge odbacuje.

LIRIKA U PREVODU

SALVATORE KVAZIMODO (1901 — 1968)

KADA JE 1932. godine izišla iz štampe Kvazimodova zbirka pesama »Potopljena oboa«, puna rafinmana u traženju materije, sa strogom poetskom konstrukcijom u kojoj je elementarna ćelija reč, kritičari ovog pesnika nazivaju hermetičarem. Malo docnije, proglašavaju ga antihermetičarem, dok ga danas smatraju antihermetičnim hermetičarem. U toj zbrci protivrečnih naziva, poslednji naziv »antihermetični hermetičar« koji se zasniva na paradoksu i predstavlja zbir suprotnosti, izgleda da najbolje odgovara nemirnoj, živoj, neukalupljenoj ličnosti Salvatora Kvazimoda, tako bogatoj protivrečnostima.

Salvatore Kvazimodo je Sicilijanac (rođen je u Sirakuzi 1901, a umro je 14. juna 1968. u Napulju) Bio je profesor italijanske književnosti na Muzičkoj akademiji u Milanu. Napustio je studije na elektrotehničkom fakultetu da bi se posvetio izučavanju klasične književnosti i jezika. Godine 1959. dobio je Nobelovu nagradu za književnost i prevođenje grčkih tragičara. Sem njih preveo je i Jevanđelje po Jovanu, Šekspira, napisao je značajnu studiju o Platonu i objavio nekoliko zbirki pesama koje su mu donele slavu i uvrstile ga u red najeminentnijih evropskih pesnika našega vremena.

Možda srce

Opori miris lipa utopiće se
u noć kišnu. Postaće ništavno
doba radosti, obest njegova
i ujed munjeviti što nas raskida.
Ostaće tek nehajnost,
spomen na kretnju neku i reč,
ali sličan sećanju na spori let ptice
kroz dim magle. Još čekam
neznano, dragano izgubljena,
možda baš tren koji odlučuje i vraća
početak ili kraj, sad već istovetne.
Ovde crni dim zgarišta
još grlo suši. Ako možeš
zaboravi taj ukus sumpora
i stravu. Reči nas zamaraju,
izranjaju iz vode kamenovane.
Možda nam ostane srce, možda srce...

Pred utvarom Ilarije od Kareta

Nežna mesečina na brežuljcima tvojim.
Obalom Serkija devojke u ružičastom
i plavom lepršavo hode.
Kao u vremena tvoja, draga. I Sirius
gasne svakog časa dalji
i galeb pomamno leti nad žalom
napuštenim. Ljubavnici šetaju veseli
pod nebom septembra. Kretnje im
prate senke reči
tebi dobro znane. Nisu milosrdni. A ti
u zagrljaju zemlje za čim tužiš?
Tu si ostala sama. Moj šapat
možda je i tvoj šapat, isti gnevom i stravom.
Daleki su mrtvi, živi još dalji,
drugi moji strašljivi i ćutljivi.

Anfora sa granjem

Bodlje kaktusa
na ogradi, grudnjak tvoj pocepani
svetlo plav i nov, bol
u srcu izvađenom,
možda u Lentini pored vode
Jakopa beležnika, jegulja
i ljubavi. Šta kazuje
zemlja, zvižduk kosova
skrivenih u podnevu gladnom
trpkih plodova sa semenjem
modrim i žutim. Tvoje vlasi
na ušima uzburkane
probuditi se neće, vlasi
sa akvarela boja izbledelih.
Anfora sa granjem na jednim vratima
sija od kapi
i rumenih vlati trave.

Pismo

Ova tišina uporna na putima
taj vetar ravnodušni što čas baulja
po zemlji među lišćem uvelim ili uzleće
do boja barjaka tuđih...
možda ti želim reći nešto
pre no što se opet zatvori nebo
nad drugim danom. Možda sam lenj
boljkom malodušnih načet... Život
nije to strašno, muklo kucanje
srca, nije sažaljenje,
on je samo igra krvi gde
smrt je u cvatu. O gazelo moja krotka,
podsećam te na geranijum upaljeni
na zidu izrešetanom mitraljezom.
Zar ni smrt sada ne teši
više žive, smrt iz ljubavi?

Blagi brežuljak

Daleke ptice nezbrinute uveče
na reci drhte. Uporno kiši
i jasike ozarene šušte
na vetru. Sećam se kao sveg dalekog
i tebe. Skute ti
zelene nazirem međ'travom,
sprženom munjama tamo gde se diže
blagi brežuljak ardenski i kriči
jastreb nad lepezama šiblja.
Možda se na let taj spirala zatvorenih
oslanja povratak moj razočarani,
surovost, samilost pobeđena
i ta oštra kazna bola.
U kosi ti je zadenut cvet korala.
Al' lice ti je sen neizmenjiva
(to je delo smrti) Iz kuća mračnih
grada tvoga osluškujem žubor Ade i kišu,
ili možda bat koraka ljudskih,
među trsjem osetljivim, — na obalama.

Zid

I već na zidinama trkališta
međ' pukotinama i busenjem puzavice
gušteri brzo pužu,
a žaba se vraća u jarak,
pesma uporna noćima mojim dalekim
na selima. Sećaš se mesta tog
na kome je krupna zvezda pozdravila
dolazak naših senki. O, draga, koliko
vremena je palo sa lišćem topola,
koliko krvi isteklo u reke na zemlji.

Prevela sa italijanskog
Jugana STOJANOVIĆ

IZLOG ČASOPISA

DIALOGI

O jeziku poezije

NA PRIMERIMA slovenačkih pesnika Fran Petre je u junskom broju »Dialoga« doneo zanimljivu raspravu o pesničkom jeziku. Njegov cilj je bio da se približi savremenim poetskim kretanjima, fenomenu savremene lirike, koja je često tako nepristupačna, ekskluzivna i zagonetna. Jezik je jedino sredstvo, kaže Petre, koje vezuje pesnički doživljaj i nastalu umetninu a time i jedino sredstvo koje posreduje između pesnika i nas. Sve što je obuhvaćeno u pesmi, obuhvaćeno je u njenom izrazu, pesničkom jeziku. Pesnički jezik je, znači, fenomen sposoban da preuzme i uključi u sebe sve nemirne stvaralačke intuicije, njene uzroke i pobude i da ih prenese u formi jezičkih znakova na čitaoca. Čini se da se kod lirike treba mnogo više zadržavati na izrazu nego li na sadržini. Sam proces preobražavanja pesničkog jezika kreće se uglavnom u tri oblika: u metafori, simbolu i znaku. U ovim okvirima se kreće i zagonetka modernog lirskog izraza.

Vrednost poezije raste ukoliko se više udaljuje od svakodnevnog, uobičajenog, u svet svoje unutrašnjosti. Slike zare svojim mnogoznačenjima jače nego neposredni govor. Kao izvanredan primer metaforičnog postupka Fran Petre navodi Prešernove **Sonete nesreće** u kojima se izražajna moć reči produbljuje preko njenog golog značenja u kojem je progovorila slika oslonjena na vizuelnu predstavu i gorko pesnikovo saznanje.

Sistem metaforične upotrebe jezika sa predstavljanjem duhovnog predmetnim karakterističan je za celokupan pesnički postupak Daneta Zajca. Njegova lirika daje izvanredno poučan pregled kakvu ulogu igraju metafora i simbol u savremenoj slovenačkoj lirici. Totalnost Zajčevih metafora je obuhvaćena u tome što ih skoro uopšte ne prati pesnikova refleksija, nego im je data sasvim samostalna moć ispovedanja.

Postupci pri stvaranju u kojima se nalaze nove mogućnosti pesničke reči ne pretpostavljaju književno-kritičko ili istorijsko vrednovanje, već pojave koje su za avangardni deo poezije najznačajnije. Petre se ovde zadržava na trećoj kategoriji slike u pesničkom jeziku koja je u teoriji književnosti dobila ime znak. Analizirajući jezik Gregora Strniše i Franca Zagoričnika autor primećuje da je ovde realnost jezika porušena i sada nastaje pitanje kako je iz porušene realnosti moguće graditi drugi svet, predstave, novu stvarnost ili nadstvarnost? Takav jezik bi se lakše mogao razumeti ako bi se pratila njegova geneza u vreme kada je Anton Vodnik, posle prvog svetskog rata, počeo da upotrebljava nemoguće jezičke spregove. Sa ovom pojavom slovenačka lirika je krenula još pre pola veka na nov put, i današnja lirika je nastavljanje toga.

Ali kako ostvariti reč koja neće nasledno biti obremenjena svojim smislom? Za jezik je sada ipak važno da je reč izgubila prvobitno značenje, a da nije preuzela ni metaforičan ni simoboličan karakter. Šta reč sada predstavlja? Ona predstavlja znak. Znak za neko duševno stanje ili psihički efekat u pesmi koji nije tačno određen u normativnom jeziku, a koji ovde vrši posao posrednika između pesnika i čitaoca, u čemu je istovremeno i njen smisao.

Ljubiša Đidić

HID

Buntovničke godine Tibora Derija

U ČETVRTOM BROJU »Mosta« (Híd), jugoslovenskog časopisa na mađarskom jeziku, Bela Pomogač piše da u mađarskoj modernoj literaturi jedva postoji pisac koji je uspešnije uklonio tragove svoga početka no što je to Tibor Deri. Svoje pesničko životno delo, svoj prvi roman, masu svojih ranih novela redom je osudio na izgnanstvo, na to da trunu na stranicama starih časopisa i teško dostupnih knjiga. Pomilovanje je dobilo samo nekoliko pripovedaka, jedini roman i jedan dramski ogled. »Tek sam u četrdesetoj godini počeo da razumem svoj zanat, da razumem svoj talent« — izjavio je 1951. na Prvom kongresu saveza pisaca. Ovim rečima je porekao prvu epohu svoga spisateljskog puta. Zbirku pripovedaka iz 1954. godine, pak, zaključio je ovom samokritikom: »Mnogi loš rad je izašao iz mojih ruku. Prvi odsek moga puta, možda do moje knjige »Oči u oči«, niz je zabluda, koje u prvom redu pripisujem tome što sam slabo ekonomisao svojim talentom.« Tu je on osudio i eksperimentisanje i preteranost nasuprot spisateljskoj ekonomici i umerenosti.

Pomogač kaže da je piščevo nesumnjivo pravo da sam sudi o sudbini svojih dela i da sam izabere ona za koja preuzima odgovornost. Literarna istorija ipak često traži priznanje i za nepriznata dela. Ono što je dospelo u štampu, to je samo donekle još piščevo vlasništvo. A taj pokušaj priznanja opravdan je naročito tad ako ga i unutrašnja istina životnog dela čini mogućnim. Naime, reči osude koje je Tibor Deri izrekao nad svojim mladalačkim delima posledica su uglavnom danas već prevaziđene estetike. Izjava iz 1951. i samokritika iz 1954. javljali su se prema koncepciji realizma epohe. Deri je tada preuzeo zadatke neposrednog opisivanja društva i upotrebio tradicionalnije postupke realističkog pripovedanja. Njegov put otada kao da je ponovo zaokrenuo prema izvorištima njegove svesti i radionice. U svojim romanima ponovo razmišlja o izgledima čoveka i istorije, ispituje filozofska pitanja, prati metode moderne proze. Čak se i pitanja i odgovori sadašnje njegove epohe upravo rimuju s onim što njegova mladost ima da kaže. Dakle, oživljavanje prve stvaralačke decenije je prosto i literarno-istorijski opravdano. Derijeve današnje misli ne jednom nastavljaju tok mišljenja skiciranog pre četiri decenije, dela mladosti i zrelosti jedno drugom odgovaraju, jedno drugom daju ključ za bravu razumevanja. Derijeva mladost je jedno poglavlje mađarske avangardne literature, Prva epoha, kako to i citirani piščev pogovor kaže, pada u vreme između 1917. i 1932. Ova decenija i po predstavlja avangardnu epohu pobune Tibora Derija.

Pomogač u svojoj studiji detaljno analizira dela iz te Derijeve epohe pobune, pa završava ovako: »Kad je, dakle, posle deceniju i po eksperimentisanja 1932. otpočeo da piše »Oči u oči«, pobunjenik se pretvorio u revolucionara. Za dugo vreme je za sebe razrešio konflikt ličnosti i zajednice, slobode i angažovanosti: svoju individualnost tražio je u zajednici, a slobodu je našao u dobrovoljnom služenju. Pošao je prema sintezi »Nedovršene rečenice«.

Aleksandar Đ. Popović

SATURDAY REVIEW

Novi roman Džejmsa Boldvina

GRENVIL HIKS u svojoj stalnoj rubrici »Književni horizonti« koju vodi u »Saturday Review«, u broju od 1. juna objavljuje prikaz novog romana Džejmsa Boldvina, prvog romansijerskog dela koje je ovaj istaknuti američki književnik napisao posle »Druge zemlje«, objavljene 1962. godine.

Novi Boldvinov roman se zove »Kad je otišao voz«, pisan je u prvom licu, a glavna ličnost je crnački glumac Leo Praudhemer. Dok leži u bolnici posle srčanog udara, on se priseća različitih epizoda iz svoje prošlosti. Iako se priča kreće slobodno u vremenu, iako se vremenska perspektiva neprestano menja, u knjizi je ispričan ceo Leov život od ranog detinjstva do prvih uspeha u pozorištu. Glavne teme su gluma, seks i rasno pitanje.

U onim epizodama u kojima oživljava svoje detinjstvo glavne ličnosti Leonove priče su njegovi roditelji: mrzovoljni i često pijani otac, hrabra majka i buntovni stariji brat Kaleb. Sve što doživljava u kući i izvan nje doprinosi da se u njemu stvori osećanje da pripada inferiornoj rasi. Kad jednom prilikom braću uhvati policija i kad izbegnu batine samo zato što je Leo još dete, on pita Kaleba da li su svi beli ljudi isti. Stariji brat odgovara: »Nikad nisam sreo dobrog«, ali iz sažaljenja dodaje: »Ali to ne znači da ti nećeš«. Leo zaista konačno susreće plemenitu belu osobu, devojku koja je učinila sve što može da bi se odvojila od svoje rase. Barbara King, bogata provincijalka, došla je u Njujork da bi postala glumica i sa uživanjem se prepustila svim onim slobodama koje nudi Grinvič Vilidž. Iako u danima svog glumačkog naukovanja doživljavaju mnogobrojna razočaranja Leo i Barbara nastavljaju da čeznu za uspehom na pozornici, i konačno ga postižu — ona mnogo brže nego on.

Iako Barbara živi sa drugim čovekom, ona u stvari voli Lea i neko vreme oni su ljubavnici, ali se njihov odnos uskoro svodi na prijateljstvo. Biseksualac, Leo doživljava čitav niz veza sa muškarcima i ženama. Na kraju, on svoju privrženost poklanja Kristoferu, buntovnom crnačkom revolucionaru koji, u neku ruku, zamenjuje brata Kaleba. Kaleb je posle drugog svetskog rata raskrstio sa buntovništvom i okrenuo se religiji, postavši propovednik.

Posle »Druge zemlje« mnogi kritičari su stavili ozbiljne zamerke Boldvinovom stilu. Hiks veruje da eksplozivna snaga njegovog romana preteže stilističke greške i da se kod Boldvina mogu naći izvanredni pasaži. Stil novog romana nije ni naročito dobar ni naročito rđav. To je potpuno neizuzetna proza, kakvu bi mogao pisati svaki umereno vešt pisac. U romanu ima uzbudljivih opisa Harlema, ali Boldvin je Harlem uspešnije opisivao u svojim esejima. Među ličnostima iz Harlema ubedljivo deluje jedino Kaleb i u ulozi buntovnika i u ulozi propovednika. U Lea, naročito onda kad postane poznati glumac, teško je poverovati.

Po Hiksovom mišljenju osnovna poruka romana glasi da Crnci mrze bele ljude i da imaju dobrih razloga da to čine; međutim, Boldvin je tu svoju misao već ranije saopštio sa više uspeha. Ono što je u ovom delu novo to je isticanje nasilja. U poslednjoj sceni Leo i Kristofer se voze po San Francisku posle Leovog izlaska iz bolnice. Kristofer kaže: »Slušaj, ja sam mlad tip. Već sam bio pod konjskim kopitama, već sam tučen lancima. Pa. Hoćeš da i dalje idem pod konjska kopita?« Kad Leo odgovori da to ne želi, Kristofer izvlači naravoučenije: »Tad mislim da se moraš složiti da su nam potrebne puške. Tačno?« Iako se slaže s njim, Leo malo okleva: »Ali nas je manje, znaš«. Kristofer odgovara: »Ne seri. Manje je bilo i prvih hrišćana«.

Ali, rani hrišćani nisu želeli da pobiju Rimljane, nego da ih pokrste, i da bi to učinili koristili su se nenasiljem, kaže Hiks. On priznaje da je neporeciva činjenica da su beli ljudi počinili u Americi prema Crncima užasne zločine, i ističe da ih ne osuđuje što mrze belce. Međutim. on ne želi da shvati da mržnja može da bude polistički program, i napominje da su neke fanatične crnačke vođe učinile više zla Crncima nego belcima, i da je ono što se dosad desilo samo početak. Ako se ova činjenica prenese na Boldvinov roman postavlja se nekoliko pitanja: Kuda Leo ide? Šta će učiniti? Šta može da proiziđe iz »sterilnosti mržnje«? »Možda Boldvin, barem podsvesno, zna slabost svoje pozicije, i zbog toga romanu nedostaje snaga«, završava Hiks.

Ladislav Ninković

IL VERRI

Luj Ferdinand Selin

JEDAN OD NAJZAPAŽENIJIH italijanskih književnih časopisa, milanski »Il Verri«, oko koga se okupljaju neka od najavangardnijih imena savremene italijanske književnosti, među njima i nama dobro poznati autor »Pesme iz mašine« Nani Balestrini, kao da je, istina bez najave, prešao na tematsko organizovanje brojeva po ugledu na mnoge vredne književne časopise u svetu, pa i kod nas. Dok je prošli broj, uglavnom ocenjen kao veoma uspeo, bio gotovo u celini posvećen strukturalizmu u lingvistici i književnoj kritici, u ovom najnovijem broju najveći broj tekstova posvećen je ličnosti i delu francuskog romansijera Luja Ferdinanda Selina. Spreg »ličnosti i dela« pri tome u ovom slučaju nije uobičajena fraza nego upravo najbitniji elemenat ugla gledanja jer, pored literarne vrednosti i jedinstvenosti Selinovog dela, odnos tog dela prema ličnosti pisca, ili bar prema političkom aspektu njegove ličnosti, predstavlja jednu od najprovokativnijih tema u vezi s njim.

Slično Ezri Paundu, ali u mnogo vidnijoj meri, Selin je bio pristalica nacizma koji je kao takav pozdravio i nemačku okupaciju Francuske i izdajničku višijevsku vladu i podržavao ih sve do njihovog pada. Zbog toga je posle oslobođenja odbačen kao izdajnik i kolaboracionista i njegovo delo koje do rata nije moglo da nađe sebi čitalačku publiku uglavnom zbog složenosti i bujnosti svoje književne strukture, moralo je posle rata opet duže vremena da ostane u senci, zahvaljujući političkoj aktivnosti svoga autora. Tek pošto su se strasti stišale počelo je Selinovo ime da se pominje ovde onde, delo je počelo da stiče priznanja ali se još uvek odvajalo od autora što je moguće više, i po mišljenju jednog od autora tekstova u časopisu »Verri« tek 1965. u 5. broju časopisa »Cahiers de l' Herne« pokušalo se sa stvarnim razumevanjem pristupiti fenomenu Selin-delu i čoveku zajedno, tražeći dijalektičke veze između Selinove sumanute rasističke ideologije i njegove silovite, očajničke humanističke poezije koja onoj prvoj samim svojim postojanjem obara premise, iznutra.

Među člancima posvećenim Selinu u časopisu »Il Verri« ističe se lucidna stilistička analiza njegovog dela iz pera znamenitog austrijskog književnog kritičara i filologa Lea Spicera koji sumu Selinovih »stilističkih navika« određuje jednom rečju: molba, poziv. Renato Barili u svome obimnom članku ispituje korene »patološke vitalnosti« Selinovog književnog dela koja je bujala uprkos reakcionarnoj i sputavajućoj ideologiji piščevoj, uprkos vremenu koje je za Selinov stvaralački prosede bilo ostavilo beznačajni sporedni kolosek dok se glavnim putem sa šarmom i lakoćom kretao Prust: kad je Selin pisao svoje velike romane »Smrt na kredit« i »Putovanje do kraja noći« »linije razvoja kulture bile su već duže vremena doživele jednu digresiju, nije se više radilo o tome da se sa maksimumom preciznosti naslika i pokaže funkcionisanje »prirode«, već pre da se sam taj pojam što bolje napadne i razori, prikazivanjem antinomija kojima je bio podložan na svim svojim nivoima«.

Tvrtko Kulenović

aktuelnosti **15 DANA**

Nastavak sa 2. strane

KOLAŽ MIŠLJENJA O STUDENTSKOJ AKCIJI

DOGAĐAJI NA BEOGRADSKOM UNIVERZITETU, demonstracije kod podvožnjaka na Novom Beogradu i sedmodnevni studentski štrajk izazvali su različite komentare, ocene i tumačenja. Reagovanja su se kretala od bezrezervne podrške studentskim zahtevima, preko nekih rezervi prema studentskom pokretu, do osude metoda, pa i, posredno, čitavog studentskog pokreta. Što je studentski štrajk duže trajao, to su se i ocene samih događaja menjale i ublažavale. Događalo se da, u toku jedne nedelje dana, dva politička foruma i jedan organ vlasti (Gradski komitet SKS, Gradska konferencija SSRN i Skupština grada Beograda) zauzmu dva prilično različita stanovišta u oceni događaja. Sigurno da je u nizu tih izjava najznačajnija izjava predsednika SKJ druga Tita, čija je ocena događaja i situacije gotovo presudno uticala na smirivanje atmosfere i na definitivnije zauzimanje stavova. Reagovanja javnosti tokom sedmodnevnog studentskog štrajka mogla bi vremenski da se podele na dva razdoblja: do izjave predsednika Tita i posle nje. U ovom broju donosimo neke, najzanimljivije izjave i ocene događaja.

MILOŠ MINIĆ, predsednik Skupštine SRS: »Jedni zahtevi tiču se materijalnog položaja Univerziteta i studenata, reforme na Univerzitetu i samoupravljanja, a drugi su društvena pitanja širokog značaja, kao što su raspodela prema radu, pojave iskorišćavanja slabosti našeg privrednog sistema radi ličnog bogaćenja, pitanje nezaposlenosti, specijalno zaposlenosti mladih stručnjaka, demokratizacija našeg društva, itd.

Ta pitanja interesuju široke slojeve našeg naroda, pre svega radničku klasu, i njima su okupirana kod nas sva samoupravna tela, počev od radnih kolektiva, radničkih saveta, pa do Savezne skupštine, a i pre svega, ako hoćete. — Savez komunista, društveno političke organizacije, sindikati, Socijalistički savez, itd. Okupirani su isto tako kao što ta pitanja interesuju studente koji su ih sada u svoje zahteve stavili... Koliko znam studenti i nastavnici na svojim fakultetima vrlo živo raspravljaju o pitanjima koja su pokrenuli. U tim diskusijama će, verovatno, bolje oceniti svoje socijalne zahteve i čitavu situaciju u kojoj se njihova akcija sada u ovom momentu nalazi i šta dalje treba da rade. Ja, koliko vidim, oni na tom putu pokazuju prilično krupan napredak u toku današnjeg dana«... **Politika**, 5. jun 1968)

BRANKO PEŠIĆ, predsednik Skupštine grada Beograda: »Naš stav je da se sva ta pitanja moraju i jedino mogu rešavati demokratskim putem koji je jedini adekvatan samoupravnom društvu socijalističke Jugoslavije. Metod nereda, nasilja i pritiska ne može se i ne sme tolerisati. Ovakav metod pogoduje jedino delovanju onih snaga koje su protiv razvitka socijalističke demokratije, samoupravljanja i ravnopravnosti naroda. Evidentni su pokušaji iskorišćavanja mnogih opravdanih studentskih zahteva za razne nekontrolisane istupe«. **Politika**, 5. jun 1968)

DRAGI STAMENKOVIĆ, predsednik Republičke konferencije SSRNS: »Nasilno je pokušano da se probije kordon, bacane su kamenice i flaše, milicija je upotrebila pendreke i ona je vršila svoju zakonsku obavezu, dužnost. Mi možemo da utvrdimo da li je u nedelju veče bilo drugih ekscesa, tako je došlo do pucanja, ali ni milicija nema iskustva u ovakvim akcijama. Ali... (jedan glas: A da li druže Dragi studenti imaju iskustva?) Ne, ali ja mislim da se takva pitanja ne mogu postavljati u ovoj zemlji, jer u njoj mora da bude red i organi milicije moraju da ga održavaju, a i građanstvo traži da bude poštovan red... Istraga će utvrditi, i ako je došlo do prekoračenja, uzeće se na odgovornost, ali ne možemo se nikako saglasiti sa parolama »Dole ubice«, kada niko nije ubijen« (prema neredigovanim stenografskim beleškama sa sednice Predsedništva SSRNS od 7. juna 1968).

MILADIN KORAĆ, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu: »Ako hoćemo da pomognemo progresivne snage na Univerzitetu, a treba ih pomoći, onda u tom smislu da određeni politički viđeni političari dođu na lice mesta i razgovaraju. Molim, zašto CK Jugoslavije i CK Srbije nisu (nejasno) da dođu na skup i budu izviždani i da se mi komunisti suprotstavimo da ne budu izviždani. Takva je situacija bila i ako hoćete da nam pomognete, možete u ovom smislu da još jedan broj ljudi dođe neposredno na fakultete i neka se bude spremno na zviždanje u određenoj situaciji« (neredigovani stenogram, isto).

VERA PETRIĆ, profesor Pravnog fakulteta: »Gradski komitet ima mnogo političkih grešaka i ja to moram da kažem. Studenti su pažljivo, jer ništa drugo ne rade, analizirali svaki dokumenat svakog pojedinačnog političkog foruma i najviše saglasnosti su mogli da nađu... najviše zajedničkih tačaka i najviše razumevanja kod Izvršnog komiteta CKSKJ... Gradski komitet je pokidao sve veze koristeći sav mehanizam, ubeđujući radne organizacije o huliganskom karakteru ovog pokreta što nije tačno. Ne mogu trideset hiljada mladih ljudi biti huligani. Neverovanje svojoj omladini nije karakteristika nijednog progresivnog političkog pokreta pa ni našeg. Ne možemo sve predstaviti mangupima. Meni je rečeno kada sam telefonski razgovarala odavde, zašto slušate taj nelegalni odbor. Ja sam u ovom telu, mi smo razgovarali preko plota. Mi nismo mi i vi, mi smo mi i želimo da budemo ovde mi, i na fakultetu. Kaže se: zašto slušate taj nelegalni odbor? To je legalni odbor, izabran, a za mene je nelegalno kada predsednik skupštine bude izmlaćen. Pa se dogodilo« (isto, neredigovani stenogram).

DRAŽA MARKOVIĆ, predsednik Republičkog veća Skupštine SRS: »Izvinite za jednu malu digresiju, ali parola pune zaposlenosti to je antireformska parola. Ja to tvrdim, ja ću da kažem na kome hoćete mitingu i zboru. Parola pune zaposlenosti je u ovom momentu protiv napretka ove zemlje... Puna socijalna jednakost znači odstupanje od principa podele prema radu, znači u stvari Maocetungovska jednakost u siromaštvu... Ja hoću da govorim o jednom drugom idejnom shvatanju koje već traje i koje je došlo do izražaja u čitavom nizu slučajeva gde sa puno prava nismo dovoljno radikalno ni mogli raščistiti i razrešiti te stvari. To su problemi ispoljeni oko »Književnih novina«, oko leskovačkog slučaja, oko Praxisa, oko Perspektiva itd. Ne zato što je to negde već rečeno, ali čini mi se da ako bi hteli da uprostimo stvari, idejne razlike između usvojenih stavova Saveza komunista i politike razvitka naše zemlje koju vodimo i stava tih snaga su sledeći: umesto samoupravne socijalističke demokratije, demokratija zasnovana na višepartijskom sistemu poput parlamentarnih buržoaskih demokratija; umesto rukovodeće uloge radničke klase shvatanje o rukovodećoj ulozi inteligencije i teorije o tome da je na bazi dosadašnjeg razvitka nauke i tehnike radnička klasa urasla u buržoaziju i jedine revolucionarne snage u ovom društvu su inteligencija i omladina (sve podvukla red. K. N.)« isto, neredigovani stenogram).

(Svakome ko je čitao »Književne novine« je jasno da ovakva shvatanja ne mogu da se nađu u njima. Pa ipak, Draži Markoviću treba postaviti nekoliko pitanja: ko se, kada, i u kom broju »Književnih novina«, i u kome članku, zalagao za **višepartijski sistem** poput parlamentarnih buržoaskih demokratija? Koji je to pisac, kada, i u kom broju ovog lista, dokazivao prednosti buržoaske demokratije nad samoupravnom socijalističkom demokratijom? U kome se članku, koga autora, i u kom broju, nalazi tvrdnja da jedino inteligencija treba da ima vodeću ulogu? Gde je to u »Književnim

Nastavak na 12. strani

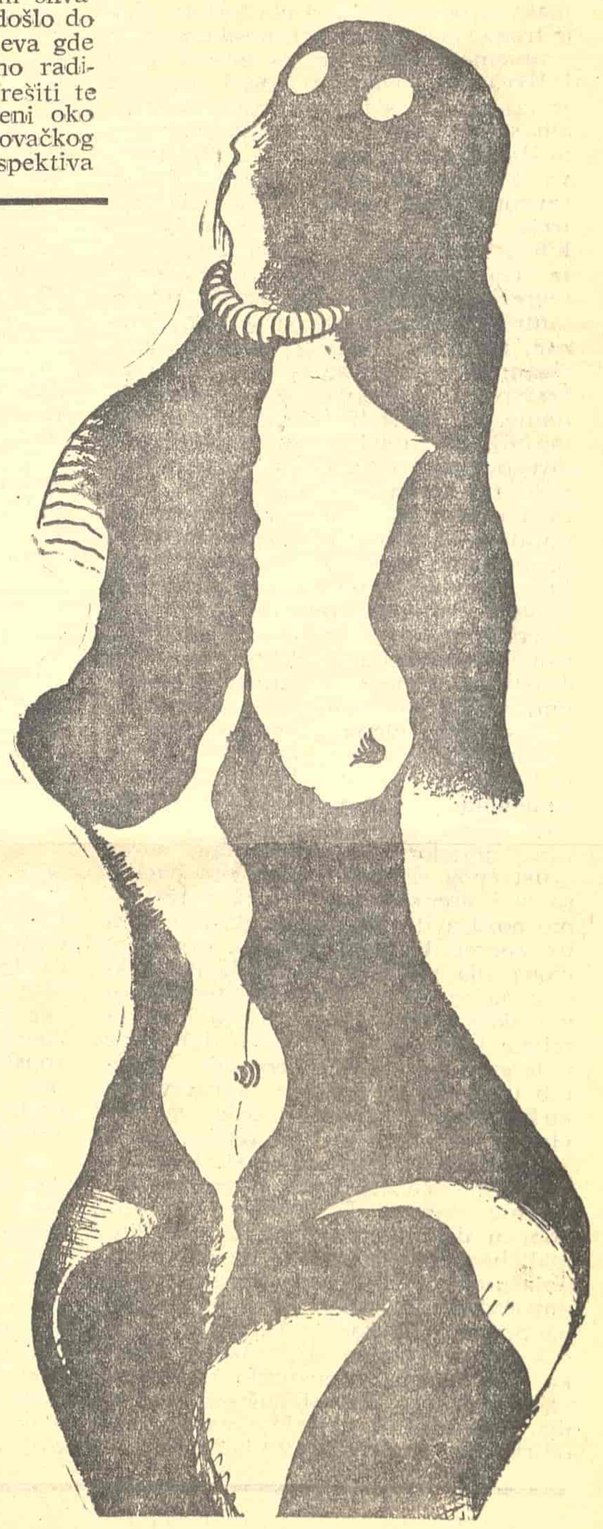

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Žena

Milisav SAVIĆ

— Lepa je! Ženska i po! — Raška nije videla bolje parče! — Fanfulja! Iz očiju joj viri šiljčić! — Svraka ti mozak posrkala! Poštena ženska! — Sklonila se od kiše. Slučajno zabasala ovamo. — Čeka voz. — Čeka ona tucače! — Možda je pevaljka? — Ko zna? — Kiša ne prestaje. — Lepa je...

U krčmi dimljivo. Pod blatnjav i posut opušcima. Zidovi sivi, izljušteni. Fotografije državnika prašnjave. Neka prozorska okna naprsla i izlepljena novinskim papirom. Oko kazanaste furune tiskaju se radnici: rudari u nakvašenim bluzama, moleri u krečnjavim pantalonama, prašnjavi stanični istovarači i goniči stoke.

Za stolom u jednom uglu belasa se haljina plavokose žene. Žena ima jedro telo.

U mraku kiša gruva u prozorska stakla.

Radnici oblizuju usne, gledaju ženu, očima gutaju njene obline, laktaju se i iskapljuju rakiju iz čašica. Na stolici se razbaškario Mile računovođa: prebacio nogu preko noge, pocupkuje, istura na videlo vrhove šimi-cipela, pipa čvor cvetnjikave kravate i otkopčava nov prugast kaput. Posmatra plavokosu. Ispija rakiju i viče: — Stanoje, zar nemaš nešto jače?

Pored šanka nekoliko šofera mljaskaju kiseo kupus i posmatraju ženu i Mila.

— Kao da vodu pijem! — uzvikuje Mile, mršti se i gura od sebe čašicu.

Rmpalasti šofer priskoči do Mila i viknu: — Šta se prsiš? Dvaput više ću da popijem od tebe! — I ovlaš pogleda ženu.

U krčmi se za trenutak prekide razgovor. Pljuskara voda u šanku.

— Kabuzo — zacereka se Mile — znam kako šoferi loču. Ali ako budeš pio sa mnom, usraćeš se posle pola litre.

Radnici se uskomešaše:

— I Mile i Kabuza cibaju na plavojku. — Ništa ne vredi Kabuzi, grdan je, od glave do pete na naftu bazdi. — Mile ima novo odelo. Pismen je, školac! — Lud si! Žena oće dobru kitu!

— Stanoje, donesi rakiju u dva lončeta od pola litre! — podviknu Kabuza.

Žena se zagleda u ljude. Ima vlažne, pune usne.

— Zbog nje piju! — Mile se kurči pred njom! — I Kabuza! — Mile bi državu prodao zbog ženske! — Kabuza bi po kiši pošao na Kopaonik da zna da ga gore čeka neka.

— Kabuzo, pokaži tom šiljokuranu kako se pije! — dobaci jedan šofer.

— Pazi kako se izražavaš! — prošapta neki od radnika.

Ljudi se zbiše oko dvojice napijača. Stanoje zaklima od šanka noseći dva zelena lončeta.

Žena zapali cigaretu. Radoznalo posmatra napijače. Iza njene glave kiša pljušti po prozorskom oknu. Žena ima nežno, lepo lice.

Radnici zapevaše: **»Oj, rakijo, slaba jaka, sad si pala pred junaka!«** Otvaraju se usta, pokazuju se žuti i krnji zubi, migolje crne i neobrijane brade, žile iskaču na vratovima pevača.

Furuna bubnja.

Kabuza naže lonče. U grlu mu zagrgolji. Na Milovom vratu zaigra jabučica.

Radnici umukoše. Napijači digoše iznad glave prazne lončiće.

Stanoje donese druga dva lončića. Radnici zapevaše: **»Popij je do dna, na dnu je zgodna!«**

Kabuza u krupnim gutljajima ispi. Zatrese glavom i podrignu. Mile zastajkuje. Radnici se dižu na prste, gurkaju se, istežu vratove... Sa Milovih usana skliznu desetak kapi. Oči mu zakrvavile, čelo se orosilo znojem. Mile ispi i ispusti prazno lonče.

Žena se nasmeši. Rukom popravi gustu zlatastu kosu.

— Loče Mile! Bekrija! — Ispod šljivove grane se rodio. Rakijom zadojen. — Ne preteruj! Za Mila je limunada. — Mile se duva pred ženskom. Otrov bi posrkao zbog nje. — I jeste parče! — Marka za varoš! — Raško, Raško, pišao bih, pišao da se čitava utopiš, nestaneš! — Nikako da se omrsimo mi, radnici. Sve bolje ženske pograbili budže, direktori, parajlije i studenti. — Ne lupaj! Misliš da su te nakarminisane bolje od tvoje Milike i moje Stanije?! — Žena je žena! — Rupa kao rupa!

Kabuza svuče vindjaku i baci je na sto. Osta u umazanoj pamučnoj potkošulji. Ocrtavaju mu se buraste grudi.

— Kabuza je maher za ženske! — Kažu da ima dvesta recki. — Kakvih recki? — Budalo! Svaka prevrnuta cura — recka u blokčetu. — To mu je sva zanimancija. Ne bavi se čovek politikom. — U džepu skuplja slike golih ženskih. — Flit je on za ženske!

Radnici zapevaše: **»Popij je, Kato, popij je, zlato, tebi je dato!«**

Kabuza ispi. Mile povuče nekoliko gutljaja i zastade. Iz usta mu šiknu rakija. Mile se strese. Lonče mu se ote iz ruku i zatandrka po podu. Mile zapuši rukom usta. Kroz prste mu se razli bljuvotina. Mile se prući po podu.

Radnici se uzmuvaše.

— Pozlilo čoveku! — Stanoje, vode, šećera! — Nek se izbljuje, biće mu lakše! — Meći prst, meći! — Petlić! Gdé on može da pije s Kabuzom — alom?!

Kabuza se izgura iz gomile. Pogleda u ugao gde je sedela žena. Oči mu razjareno sevnuše: plavokosa beše iščezla. Na stolu je svetlucala prazna čašica i pepeljara puna opušaka. Bilo je tamno i dimljivo u krčmi. Pod je izgledao prljaviji, ljudi ružniji i odrpaniji. Nije bilo ženinog jedrog tela, njene zlataste kose i sočnih, vlažnih usana.

Kabuza zgrabi krajeve stolnjaka s najbližeg stola. Čaše, flaše, tanjiri, salate, viljuške i pepeljara pomešaše se, zazvečaše. Kabuza zavitla jastučastim zavežljajem i tresnu u zid. Stolnjak puče. Crni sok iscure. Na pod se prosu srča.

Nasta muk. Čulo se kako drva plamte u furuni.

Škripnuše ulazna vrata: omanji čovek u blatnjavom seljačkom odelu uđe klateći se i naglo zastade. Susrete se s mrkim Kabuzinim pogledom, pokunji glavu i tiho reče:

— Kiša je prestala.

Nastavak sa 9. strane

Studentska pobuna

Tekst napisan oko 6. maja

Solidarnost sa međunarodnim studentskim pokretom — tim pokretom koji je iznenada, u toku slavnih časova, upravo uzdrmao takozvano društvo blagostanja savršeno oličeno u francuskom društvu — ta solidarnost koju ovde potvrđujemo predstavlja pre svega odgovor lažima pomoću kojih sve političke institucije i formacije (sa malim izuzecima), sva sredstva informacija (gotovo bez izuzetka) nastoje već mesecima da izvitopere ovaj pokret, da izopače njegov smisao ili čak pokušavaju da ga učine smešnim.

Skandalozno je ne uočiti u ovome pokretu ono što u njemu traži sebe i što je u pitanju: volja da se svim sredstvima izmakne jednom poretku koji je otuđen, ali tako snažno integrisan i tako strukturiran da postoji opasnost da čak i njegovo osporavanje uvek bude okrenuto u njegovu korist. Skandalozno je i ne shvatati da je nasilje zbog koga se zamera izvesnim vidovima ovoga pokreta samo odgovor džinovskom nasilju pod čijim se okriljem održava većina savremenih društava i koje divljaštvo policije otkriva.

Osuđujući bez ikakvog oklevanja ovaj skandal, želimo da istaknemo da je od najvećeg, možda presudnog značaja da, suočen sa vladajućim sistemom, studentski pokret, ne dajući nikakva obećanja već, naprotiv, odbacujući svako preuranjeno afirmisanje, suprotstavi tom sistemu i sačuva moć odbacivanja koja je, po našem mišljenju, kadra da otvori novu budućnost.

Tekst napisan oko 12. maja

Svojom moći odbacivanja i trajnim borbenim pokretom koji je tesno povezan sa svim radnicima, studentska pobuna zadaje možda odlučan udarac eksploatatorskom i tlačiteljskom sistemu koji vlada u našoj zemlji. Tim istim pokretom studentska pobuna doprinosi našem oslobađanju od političke smrti, i čak potresa aparate tradicionalnih političkih formacija i partija.

Treba sve učiniti da bi se sačuvali smisao te pobune, originalnost akcije koja se u njoj ispoljila i nova sloboda koju je ona već sada osvojila za sve. Ni jedna organizacija ne može danas tvrditi da jedino ona predstavlja revolucionarni zahtev, to jest komunistički zahtev.

Da bismo, sredstvima koja su mu svojstvena, podržali džinovski pokret radnika, pokret u kome se konkretno ostvaruje jedinstvo, i da bismo onemogućili svaki ideološki ili praktični pokušaj koji bi težio odvajanju borbe radnika od borbe studenata, odlučujemo da se pridružimo Akcionim odborima za podršku Pokretu 3. maja i njegovo nastavljanje.

Moris Blanšo

Nastavak sa 9. strane

Pitanje odgovornosti...

sprečavano potpuno objektivno obaveštavanje javnosti o događajima, pa nije demantovana ni dezinformacija o uzrocima incidenta, što je imalo za posledicu širenje uznemirenosti i straha, cepanje jedinstva radnih ljudi i narodnih masa u vreme kada je ono ovoj zemlji najpotrebnije, harangiranje radnika protiv intelektualaca i stručnjaka; zašto je, i pored izvanredno dobre i objektivne izjave IK SKS i IK SKJ, vršeno mobilisanje i harangiranje radnika i građana protivu studenata, zašto su formirane udarne zaštitne grupe; zašto se toliko uporno okleva sa utvrđivanjem krivaca za brutalnosti prema studentima, koje su konstatovali na licu mesta drug Minić i ostali; zašto svi oni koji su, na očiglednu štetu prema narodu, samoupravnom sistemu, socijalizmu i demokratiji, pogrešno obaveštavali javnost o studentskoj akciji nisu bar sada, posle Titove izjave, pozvani da svoje stavove koriguju, što bi potpuno razbilo nespokojstvo masa, koje još nije iščezlo; zašto i bezbrojni drugi komunisti, a ne samo drug Tito i izvestan broj njegovih saradnika, ne uvide i na delu ne potvrde da će za našu zemlju biti mnogo korisnije da, u uslovima objektivnog obaveštavanja i doslednosti na bazi izjave druga Tita, studenti i nastavnici mirno nastave svoj rad, da ga prošire i intenziviraju, pristupajući reformi univerziteta na osnovama samoupravljanja, u skladu s potrebama privrede i kulture, a ostali radni kolektivi da pojačaju svoje napore u okviru reforme; treba se založiti za objektivno obaveštavanje javnosti i ispravljanje grešaka nanesenih poluistinama, čime se još uvek neko vešto služi.

Očigledno je da su stavovi po ovim i sličnim pitanjima, i još više društvena praksa, u skladu s onim što smo čuli od druga Tita, najbolja prilika da birokratske zverke pokažu svoju ćud, da se vidi ko je za reformu a ko ne, ko je za socijalizam a ko ne, ko je stvarno progresivan i patriota, a ko nosi samo masku progresivnosti.

Prof. dr Dušan Stanković

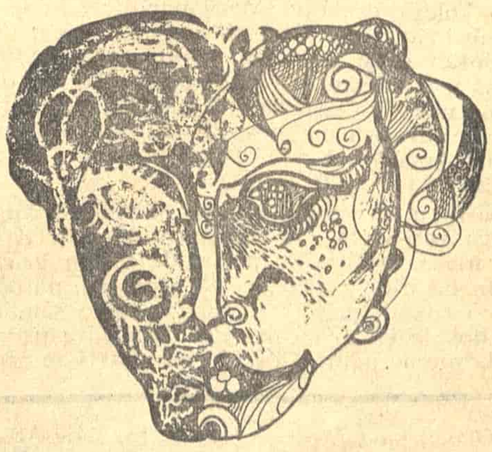

VINJETE U OVOM BROJU: SLOBODANKA ĐORĐEVIĆ

KNJIŽEVNE NOVINE

15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana 15 dana

15 DANA

aktuelnosti

Nastavak sa 11. strane

novinama« rečeno da je radnička klasa urasla u buržoaziju i da su jedine revolucionarne snage u ovom društvu inteligencija i omladina, i ko je to rekao? Redakcija »Književnih novina« nema iluziju da će Draža Marković na ova pitanja lično odgovoriti, iz prostog razloga što on na ova pitanja ne može odgovoriti. Ali, ukoliko to ne učini bilo u »Književnim novinama«, ili na nekoj drugoj javnoj tribini, u očima mnogih ljudi Draža Marković će važiti za čoveka koji je u teškom i dubokom sukobu sa istinom).

DR MARKO VESELICA, docent Ekonomskog fakulteta u Zagrebu: »Organizacioni nukleus i beogradskih i naših događaja htio je kvalificirati sve informacije SK i proglas beogradskih studenata učini idealnim, prihvati ga bez ikakvog pogovora kao platformu s koje treba rješavati društveno-ekonomske probleme Jugoslavije, pa prema tome i Hrvatske. Međutim, pored toga što je taj proglas sadržavao niz progresivnih stvari njemu nedostaju, po mom mišljenju tri ključne tačke a to su: prvo, ključni problemi reforme, drugo, ravnopravnost naroda Jugoslavije i naroda Srbije, i treće, osuda šovinističkih istupa Ćosića i Marjanovića što je vrlo važno za odnos progresivnih i regresivnih snaga u SK. Zatim, interesantni su napadi na, da se tako izrazim, naše socijalističko društvo; interesantno je kako se vodi ta bitka za bratstvo i jedinstvo i za samoupravljanje. Za mene bi bilo daleko interesantnije da su svi demonstranti napali investicionu banku koja ima oko 1600 milijardi kapitala i koja stvarno sprečava proces transformacije privrede i upravljanja radničke klase, nego da su se formalno borili za samoupravljanje. Ja mislim da bi naše demonstracije u jednom akutnom momentu bile mnogo stracijama savim je sigurno progresivan i nezadovoljan nedostacima našeg društveno-ekonomske transformacije, umjesto da na jednom apstraktno humanističkom planu napadaju birokratizam, a da ne znamo što stoji iza takve borbe za samoupravljanje. Velik dio studenata koji su sudjelovali u demonstracijama sasvim je sigurno progresivan i nezadovoljan nedostacima našeg društvenog sistema i njegovim barijerama i preprekama, i to se može samo pozdraviti. Ali mislim da je nukleus, energetika toga pokreta, organizaciona sila tog pokreta htjela destrukciju našeg cjelokupnog društveno-ekonomskog i političkog sistema i da je željela takav kaos, po mom dubokom uvjerenju na relaciji Beograd — Zagreb u kojem bi poražene konzervativno-birokratske snage mogle zauzeti vlast.« (»Studentski list« od 10. juna)

Kao što je poznato iz studentskih krugova, bilo je dosta prigovora na pisanje štampe. Ti prigovori su bili dobrim delom opravdani. U početku, mali broj listova hteo je da dâ pravo objašnjenje događaja na Beogradskom univerzitetu, kao što su neki listovi, na primer »Borba« i »Večernje novosti«, za sve vreme studentskog štrajka više negoli jednostrano obaveštavali javnost o pravoj suštini problema. Zbog toga su, uostalom, na jednom od zborova studenata više beogradskih fakulteta studenti proglasili bojkot »Borbe« i »Večernjih novosti«. Donosimo nekoliko tekstova iz naše štampe, iz onih listova koji su hteli, i želeli, da objektivno informišu javnost:

»Radnici su se javno ograđivali od studentskih metoda, ali su u svim svakodnevnim, intimnim razgovorima izražavali svoje divljenje za studentsko osećanje pravde i pravičnosti, njihov humanizam, njihove zahtjeve za socijalnu jednakost i ukidanje svih privilegija... U početku nismo htjeli da povjerujemo: kako to studenti zahtjevaju ukidanje svih privilegija? Zar kod nas ima privilegija? Vratimo se malo unazad. Mada: pomenulo se ne povratilo se. Prije nekoliko godina Savezna i republičke skupštine usvojile su čak i jedan zakon o privilegijama: zakon o uvozu kola za rukovodeće radne ljude, o paušalima i novčanim naknadama zato što imaju kola. One poslanike koji su glasali protiv ovog zakona nazvali smo demagozima. Desilo se tako da je većina od njih imala veći paušal na kola nego što je prosvjetni radnik imao platu. Ovome, naravno, ne treba nikakav komentar. Ali, i ovaj zakon je prevaziđen. Jer, uslijedio je zakon o pravima poslanika i funkcionera na naknadu ličnih dohodaka poslije prestanka funkcije. To je u svakom slučaju velika privilegija u odnosu na 800.000 nezaposlenih Jugoslovena. Eto kako smo se polako privikavali na privilegije. A za sticanje ovakvih navika nije potrebno mnogo vremena. Jednostavno: navikavali smo se da imamo privilegisane, da se sami borimo za sitne privilegije u svojim kolektivima, da budemo privilegisani. Stoga je studentski zahtjev zvučao paradoksalno, nekima čak i duhovito: zar od privilegisanih tražiti da se bore protiv privilegija« (Radivoje Rabrenović: Podrška, »Pobjeda«, 16. jun 1968).

U istom smislu karakterističan je izveštaj Dušana Sekulića u »Radu« od 7. juna 1968, »Šta se u istinu zbiva«, i redakcijski članci »Upozorenja« i »Četiri zahteva studentska«.

IN MEMORIAM

Odlazak Aleksandra Tomaševića

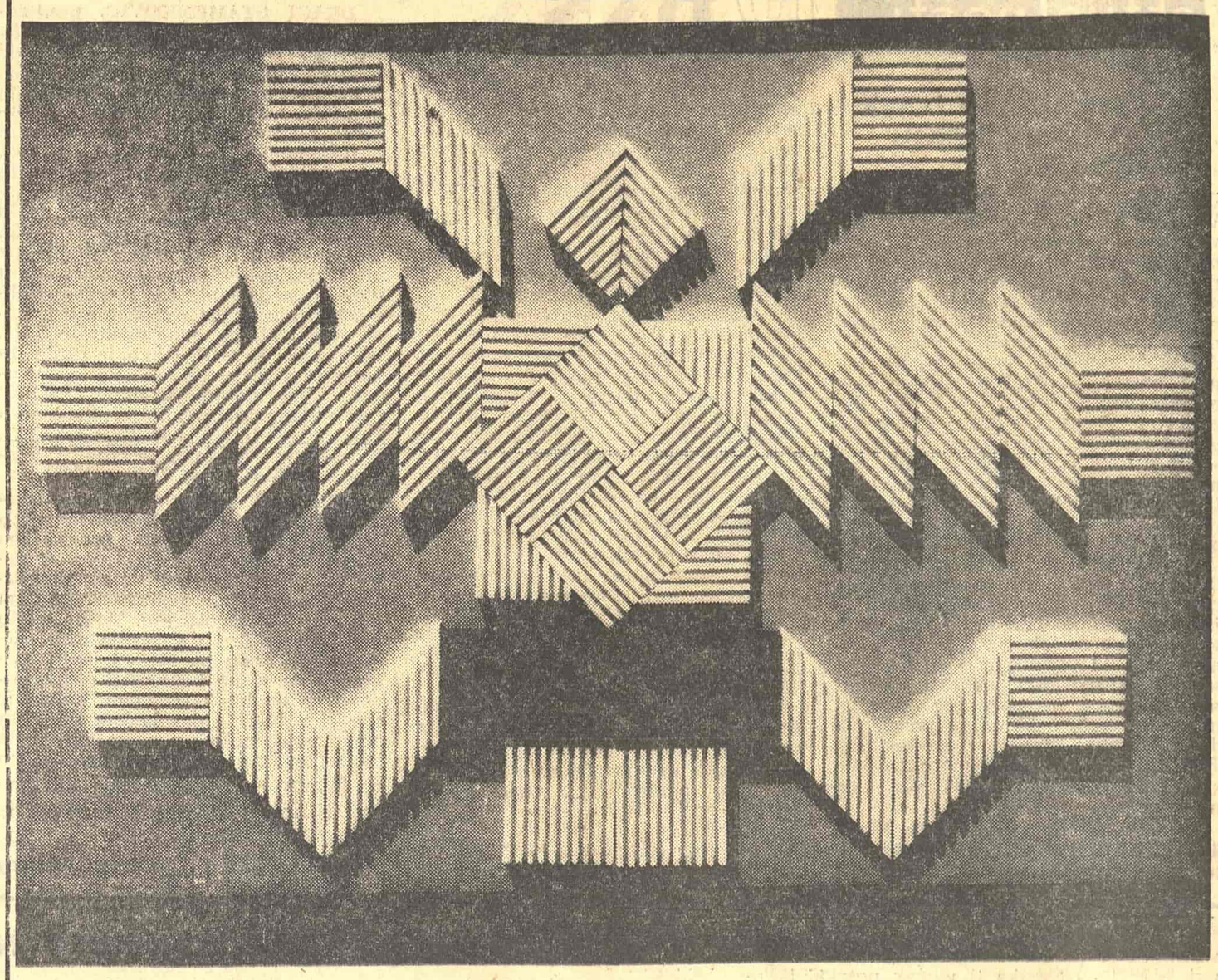

ALEKSANDAR TOMAŠEVIĆ: TEMPERA NA PANELU (1968)

ETO, OTIŠAO JE ZAUVEK jedan čovek, koji je možda bolje nego iko poznavao magične putanje poteza četkom srednjovekovnih slikara. Poznavali su ga kaluđeri u manastirima Bogu iza leđa, poznavali su ga vlasnici drumskih mehana na putevima što vode začaranim svetilištima lepote. Poznavali su ga studenti sa kojima je posle časova odlazio da se prepire o umetnosti. Poznavali su ga grnčari, nad čijim je točkovima bdeo čuvajući već zaboravljene oblike ćupova od poplave aluminijumskih monstruma.

Poznavali su ga čuvari muzeja u koje je odlazio da ćuti i pamti. Poznavali su ga anđeli snenih očiju, koje je budio svojim skalpelima, skidajući sa njihovog pogleda skrame vremena i kreča.

A i pored svih tih dragocenih poznanstava, taj čovek je bio toliko običan u svojoj neobičnosti, da niko u prolazu ulicom nije mogao ni slutiti kakvi sve oblici leže u njegovom sećanju, kakve sve boje, kakva nostalgija i kakve ideje.

Nikada nije izgovorio reč UMETNOST sa patosom. Nikada nije izgledao ekscentrično. Nikada se nije trudio da izgleda pametniji od grnčara. Nikada nije terao druge da slikaju kao on.

Umeo je da od obojenih kamenčića složi figuru ribe, pobeglu iz hladnih voda Studenice. Umeo je da naslika manastirska vrata. Umeo je da naslika vrč, i zdelu u kojoj se narandže najbolje osećaju.

One večeri kada nije stigao za svoj omiljeni sto u jednoj bašti, sedeli smo i osećali da nam nedostaje bar dvanaest osoba.

Momo Kapor

OBNOVA RADA ZAJEDNICE EVROPSKIH PISACA

OD 29. MAJA DO 2. JUNA ove godine održana je u Rimu izvanredna sednica Izvršnog odbora Zajednice evropskih pisaca (COMES). Osim francuske delegacije, koja je bila sprečena zbog poznatih događaja, sve druge evropske delegacije bile su prisutne. U ime jugoslovenskih pisaca u radu su uzeli učešća predsednik Saveza pisaca Jugoslavije Aco Šopov i član Izvršnog odbora COMES-a Tanasije Mladenović. Na početku ovog sastanka jednodušno je konstatovano da je COMES skoro dve godine, bez sopstvene volje, bio prekinuo svoju aktivnost. Ta aktivnost je za izvesno vreme bila paralisana jer COMES nije uspevao da svojim intervencijama utiče na obustavljanje progona izvesnih pisaca u nekim istočnim i zapadnoevropskim zemljama. Konstatovano je da su pisci zemalja u kojima su progonjeni ljudi koji slobodno izražavaju svoju misao potpuno saglasni o karakteru takvih mera, ali da su i svesni da je njihov uticaj sasvim ograničen. Nemoćni pred vlastima ovoga sveta, naročito kada je u pitanju primena sile, članovi Izvršnog odbora COMES-a su takođe svesni da bi svaki dalji imobilizam značio smrt ove organizacije evropskih pisaca. Pred alternativom: živeti i delati, ili prepustiti se stihiji, izabrana je jedino mogućna solucija obnavljanja dosadašnje aktivnosti i dosadašnjih internacionalnih veza. Na ovoj sednici su predviđene sledeće manifestacije koje će COMES organizovati tokom narednih šest meseci ove godine: 1. Okrugli sto — koji će se od 1. do 7. septembra održati u Lozani i na kome će oko sto evropskih pisaca učestvovati u razmatranju teme »Literatura i psihologija«; 2. Okrugli sto — koji će se održati u Rimu od 25—31. oktobra u zajednici sa latinoameričkom organizacijom književnika »Comunidad Latino-Americana escritores« i na kome će oko 40 evropskih i 60 latinoameričkih književnika raspravljati o temi »Prisustvo pisca u savremenom društvu«; i 3. Festival poezije u Taormini na Siciliji, koji će se održati od 3—6. novembra i na kome će se dodeliti poznata internacionalna nagrada za poeziju »Etna-Taormina«. Osigurano je učešće oko pedeset evropskih pesnika. Ova proslava je vezana i za 80-godišnjicu predsednika COMES-a, poznatog italijanskog pesnika Đuzepe Ungaretija. Na kraju, Izvršni odbor je doneo sledeće zaključke o obnavljanju svoga rada:

POVODOM desetogodišnjice prvog apela italijanskih pisaca za osnivanje COMES-a (Zajednice evropskih pisaca) Upravni odbor uviđa da je Zajednica evropskih pisaca, uprkos svim teškoćama koje je imala da prebrodi, omogućila, uspostavila i razvila kritički dijalog — i prema tome, plodan i vredan — između pisaca Zapada i Istoka. U okviru svojih stvarnih mogućnosti i svojih stalnih napora, COMES je uvek potvrđivao i branio pravo ljudi od pera na slobodno izražavanje i širenje sopstvenih misli.

Budući svesna da je ispunila svoju prvu etapu, Zajednica evropskih pisaca će sada nastaviti svoju delatnost sa novim duhom i novom snagom, ostajući uvek verna svome pozivu i svojim osnovnim ciljevima. Upravni odbor konstatuje, da je u jednoj Evropi koja se nalazi u krizi, uloga pisca sve teža i teža, premda njegovo prisustvo ostaje i dalje suštastveni uslov za istraživanje i odbranu, za diskusiju i afirmaciju čovekovih i društvenih vrednosti.

Njegove odgovornosti su se uvećale, naročito nakon eksplozivnih i protivurečnih događaja do kojih je došlo u Evropi i u svetu; i ukoliko pisci, kulturni ljudi i nova pokolenja budu bili na visini situacije, ishod će biti jedno stvarno obnavljanje ideja, čak i pored postojećih ideoloških raznolikosti.

Upravni odbor je odobrio program za 1968. goidnu i predložio da sledeći kongres COMES-a, koji treba da se održi u Švajcarskoj, od 1. do 7. septembra 1968, uzme kao opštu temu za razmatranje »Položaj pisca suočenog sa postojećom krizom Evrope«.

Nasilje u zgradi „Borbe“

DOK SAM SEDEO, zatvoren, u maloj sobi u zgradi »Borbe«, zapanjen i prenerađen, mislio sam: ko su ti ljudi što su me onako grubo, bez objašnjenja i bez predstavljanja, presreli u hodniku, zgrabili za ruke i priveli ovde? Sećam se, uz put su se dogovarali: »Vodimo ga kod Boška!« Još sam osećao bolove u zglavcima ruku — toliko su bili nežni! Ali to osećanje fizičkog bola bilo je beznačajno u poređenju s osećanjem nepravde i poniženosti. U tom se otvoriše vrata mog prvog i do sada jedinog zatvora i, uđoše, najpre dvojica ljudi koji su me grubo priveli ovde, a onda se pojavi i jedno poznato lice: Boško Stanišić, zamenik glavnog urednika »Večernjih novosti«. Pomislih: evo, najzad, nekog poznatog, nekog kome ću se moći požaliti. Ali, umesto pozdrava, moj dugogodišnji poznanik i kolega, dreknu: »Marš, napolje!« Ja se zapanjih i zanemeh. A on poče opet da viče: »Zar si došao ovde da širiš svoju propagandu?«; »Znaš li ti ko sam ja?» A onda se oko nas okupi još nekoliko nepoznatih lica. Unoseći mi se u lice, muvajući me, govorili su: »Kako si ušao u našu kuću?«; »Ko te ovamo poslao?«; »Misliš da ćeš se tek tako izvući?«

Ništa nije vredelo što im je Viktor Žunić, kolega iz »Sveta«, objašnjavao da sam došao kod njega, na njegov poziv, da nisam kriv... Jedan od njih, mršav, visok i prosed, naročito je bio žustar, grlat i uvredljiv. Imao sam utisak dok je vikao na mene, da se jedva uzdržava da me ne udari. Govorio je: »Baviš se neprijateljskom propagandom, je li?«; »Zar ne znaš za naredbu SUP-a«; »Kako se usuđuješ da blatiš našu profesiju« i slično. Nisam mogao da dođem k sebi, iznenađen postupcima, lažima, podmetanjem... Opet se čuo glas Boška Stanišića: »Vodite ga odavde!« Te reči sam primio s olakšanjem, nadajući se da će me odvesti u zatvor. Jer i to je bolje od onog što sam trpeo u tim trenucima. »Zar ćemo ga tek tako pustiti«, povikaše u glas neki od njih. Visoki, mršavi, prosedi čovek priđe Bošku Stanišiću i poče s njim nešto da se dogovara, šapatom. Trajalo je to nekoliko trenutaka, a onda Stanišić, odmahujući glavom, reče: »Vodite ga, kad kažem!« Tog trenutka me zgrabiše ispod ruku dvojica starih poznanika iz hodnika i povedoše energično niz stepenice. Ostali su gledali za mnom kao za kriminalcem i nešto vikali. Vređajući me uz put i preteći mi dovedoše me do glavne kapije i gurnuše na ulicu! Bio sam, najzad, na ulici, sam i slobodan! Ali, gotovo da nisam verovao toj realnosti: činilo mi se da će me svakog trenutka neko zgrabiti za ruke i reći: »Pođi sa nama«. Tek sam se malo smirio kad sam ušao u svoju redakciju u zgradi »Politike«.

A evo šta je prethodilo ovom zaista neprijatnom događaju. Petog juna uveče, kolega Dragoljub Golubović, Viktor Žunić i ja, razgovarajući o burnim događajima na Beogradskom univerzitetu, gde smo takoreći neprekidno boravili tih dana, zaključili smo da štampa, radio i televizija loše obavljaju svoju dužnost objektivnog informatora. Smatrali smo da nas profesionalna etika obavezuje, da, kad već nemamo priliku da o svemu kažemo svoju reč javno, u novinama, dakle, da se ogradimo od neobjekivnog informisanja javnosti. Uz to smo odlučili da izrazimo svoju solidarnost studentskoj akciji, smatrajući je veoma značajnom za dalji progres društva, demokratiju i socijalizam. Sutradan, šestog juna, napisao sam jedan kratak tekst koji je trebalo da potpišemo nas trojica i uputimo Akcionom odboru. Međutim, čim su čuli o čemu se radi, neke naše kolege su izrazile želju da nam se pridruže svojim potpisima. I to je odmah učinilo nekoliko novinara NIP »Politika«. Kolega Žunić mi je javio da i neki novinari NIP »Borba« žele da se uključe u tu našu akciju. Na Žunićev poziv poneo sam tekst sa potpisima u redakciju »Sveta«, gde su nam se svojim potpisima pridružili svi prisutni novinari. Onda smo krenuli u klub »Borbe«, jer su nas tamo čekali neki novinari, voljni da na ovaj način podrže studentsku akciju. Međutim, u hodniku ispred kluba, dok smo razgovarali sa novinarom Božom Stojadinovićem, dva nepoznata čoveka su mi prišla s leđa, oduzeli tekst sa potpisima, zgrabili me za ruke i naredili mi: »Pođi sa nama!« Misleći da su oni službenici SUP-a, nisam se opirao, odveli su me u jednu kancelariju i zatvorili. A dalje se odigralo sve onako, ili još gore, kako sam već napisao. Danas, dvadeset dana nakon tog događaja sve mi izgleda kao ružan san. Ili kao priviđenje. Na žalost: sve je istina. Čudno i drsko su se poneli ti ljudi. Hapsili su me, a nisu bili ovlašćeni, jer nisu službenici SUP-a, već, na žalost, novinari, dakle, društveni radnici. Vređali su me bez razloga, oduzeli mi tekst sa potpisima, neovlašćeno i neljudski me maltretirali, fizički i psihički. Zaista, neshvatljiv postupak od strane ljudi, koji bi po prirodi svog poziva morali biti savest društva, a ne njegov pendrek. Saznao sam da se nepoznati ljudi koji su me uhapsili u hodniku »Borbe« zovu: Mile Zagorac i Mirko Stamenković i da su zaposleni u NIP »Borba«. Visoki, mršavi, prosedi čovek koji mi je govorio teške uvrede zove se Dušan Đurić. Kažu da je novinar »Večernjih novosti«. Ovom spisku svakako valja dodati, možda pre svih, Boška Stanišića, čoveka koji je u celom ovom slučaju odigrao ulogu islednika, čoveka za kog sam saznao da je ni manje ni više nego sekretar osnovne organizacije SK NIP »Borba«! Zar je moguće da se ovako danas ponaša jedan partijski sekretar?! Zbog svega što mi se dogodilo tog dana u zgradi »Borbe«, uputio sam protestno pismo osnovnoj organizaciji Saveza komunista »Borba«, a o svemu sam obavestio i neke druge političke forume, smatrajući da se radi o slučaju bez presedana, o gušenju osnovnih ljudskih prava, o atakovanju na slobodu ličnosti i slobodu akcije. Iako bih rado zaboravio aktere ovog incidenta, na žalost, opet ću ih sresti, verovatno uskoro, i to u sudskoj dvorani, jer mi građanska dužnost nalaže da za ove teške uvrede i nasilje potražim zakonsku satisfakciju.

Mihailo Blečić

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović, Zoran Glušćević, Dragoljub S. Ignjatović, Bogdan Kalafatović, Momo Kapor, Miodrag Kolarić, Dragan Kolundžija, Mirko Kovač, Đorđe Lebović, Borislav Pekić, Predrag Protić, Dušan Puvačić, Dobroslav Smiljanić, Radomir Smiljanić i Branimir Ščepanović. List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 para (50 dinara). Godišnja pretplata 10 novih dinara (1000 starih dinara), polugodišnja 5 novih dinara (500 starih dinara). Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Telefoni 627-286 (redakcija) i 626-020 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 608-1-208-1. Štampa »Glas«, Beograd Vlajkovićeva 8.